ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED **ISSN: 0042-9422**

No. 8 (497), August, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васьковић, проф. д-р С. Галамай, мґр О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« НА 1989 РІК

К р а ї н а	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*65 дол.*	*35 дол.*	*6 дол.*
Австрія	*700 шіл.*	*400 шіл.*	*65 шіл.*
Аргентіна	*(Амер. дол.)* 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельґія	*2000 б.фр.*	*1100 б.фр.*	*200 б.фр.*
Вел. Британія	*27.50 ф.*	*15.00 ф.*	*3.00 ф.*
Канада	*65 дол.*	*35 дол.*	*6 дол.*
США	*60 дол.*	*32 дол.*	*6 дол.*
Німеччина	*110 н.м.*	*60 н.м.*	*12 н.м.*
Франція	*300 фр.*	*175 фр.*	*30 фр.*
Швеція	*300 кор.*	*175 кор.*	*30 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосереднъо на адресу Адміністрації »Визвольного Шляху« в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London. N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 8 (497) СЕРПЕНЬ, 1989 Річник XLII

Зміст VIII-ої книжки

Питання національного визволення

— ГЕРОЇЗМОМ ОСВЯЧЕНЕ ЗНАМЕНО ДЕРЖАВНОСТИ (Звернення УДП) 899

— В ТРЕТЮ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА 904

С. Мечник: ДО ПОЛОЖЕННЯ В СССР І УССР 907

Анатоль Бедрій: АКТУАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ АБН 916

Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ (Продовження, 10) 926

— ПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАННЯ БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА 938

У 175-ліття з дня народження Тараса Шевченка

Проф. д-р Юрій Бойко-Блохин: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА (Закінчення, 6) 942

Володимир Жила: ШЕВЧЕНКО — ПОЕТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ 949

Святослав Караванський: ЩИРА БЕСІДА 957

Поезія

Олександер Олесь: Ой була на світі та удівонька — 964, Везли їх, зранених в борні з солдатами — 966, Вишиває осінь на канві зеленій золоті квітки — 966, Веснянка — 967.

Ігор Качуровський — переклади з аргентінських поетів: *Леопольдо Люгонес*: Чорний метелик — 969; *Франціско Люїс Бернардес*: Осіння пісня — 969; *Хуліо Форкат*: Чаклун-підмайстер у Чорнобилі — 970.

З дому неволі

Юрій Бадзьо: (Лист до редакції Літературної України): За Повернення українській літературі поета Василя Стуса — 972; «А Москва вибрала. . . Україну Щербицького» — 975; Зустріч представників неформальних об'єднань у Москві — 979; *Є. Сверстюк*: «Вони залишили нам честь і гідність» — 979; Обіжник ч. 5 Виконавчого Комітету УГС — 982; Програма Української Асоціяції Захисту Історичного Середовища (УАЗІС) — 984; Проєкт статуту УАЗІС — 987; *Вячеслав Чорновіл*: Не випробовуйте народнього терпіння — 991; *Юрій Бадзьо*: Партійна диктатура і російський великодержавний шовінізм готуються перейти в наступ — 995; Демонстрації і мітинги в третю річницю Чорнобильської трагедії — 998; *Ігор Нестерук*: У Чернівцях тривожно — 999; У Москві замайоріли синьо-жовті прапори з приводу жорстокого розгрому мирної демонстрації в Тбілісі — 1000; Відкрити в Гаґському суді справу проти Кремля. . . — 1002; Резолюція наради представників національно-демократичних рухів народів СССР — 1003; Відзначення роковин перенесення праху Тараса Шевченка на Україну — 1006.

Огляди, рецензії

Анатоль Хмара: УКРАЇНСЬКА ВЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ В КРИНИЦІ 1007

А. Бедрій: ПЕРЛИНИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ І ПОЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ 1019

*

— В ДРУГУ РІЧНИЦЮ СЛ. П. НАТАЛІЇ ТУРЧИНОВСЬКОЇ-ҐОЛЕМБІЙОВСЬКОЇ 1023

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Святкування 1000-ліття Хрещення Русі у місті Чорткові

До питань національного визволення

ГЕРОЇЗМОМ ОСВЯЧЕНЕ ЗНАМЕНО ДЕРЖАВНОСТИ

Звернення Українського Державного Правління у 48-му річницю Акту 30 червня 1941 року

До історично-політичної спадщини української нації увійшла доба масового героїзму 1940-их років. Це славне десятиріччя розпочалося епохального значення очоленням Організації Українських Націоналістів Степаном Бандерою — безкомпромісовим провідником, за яким у бій за здобуття Української Самостійної Соборної Держави пішли з революційним ентузіязмом сотні тисяч українців.

Вже на початку війни, 22 червня 1941 року, в Кракові створено Український Національний Комітет під проводом ген. Віктора Петрова і його заступника д-ра Володимира Горбового, до якого увійшли представники більшости тодішніх українських політичних партій і організацій. Після вибуху німецько-російської війни, відповідно підготовлена група ОУН заініціювала 30 червня 1941 року відновлення української держави, що було прийняте Національними Зборами у Львові. Українське Державне Правління очолив Ярослав Стецько і покликав до його складу представників різних наявних тоді українських політичних партій і громадських установ.

Мільйони патріотично одушевленого українського населення вітали Акт 30 червня, а сотні велелюдних зборів по містах і селах стали народним референдумом в підтримку проголошення відновленої держави. Найвищі ієрархи Української Католицької Церкви — митр. Андрей Шептицький, та Української Автокефальної Православної Церкви — єп., пізн. митрополит Полікарп, дали свої благословення відновленій українській державі. З радіостанції ім. полк. Євгена Коновальця у Львові рознеслася по всьому світі вістка про Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року. Ідею УССД здійснювали на всіх просторах України Похідні Групи ОУН та Дружини Українських Націоналістів.

У відновленій українській державі ожили державницькі традиції минулих великих епох української нації. До джерел могутньої української княжої державности посягнув член Проводу ОУН Іван Ґабрусевич у своїм глибиннім творі «Український міт». Фор-

мувати українські збройні сили піднялися старшини, перейняті візією «Української воєнної доктрини» полк. Михайла Колодзінського, шефа штабу Карпатської Січі 1939 р., який поляг на полі бою в обороні української державности. У своєму творі, Колодзінський пропонує зачерпнути візії української армії в лицарській епосі великих князів Олега, Ігоря, Святослава і Володимира Великого, як теж в славного Запорозького ордену для концепції нової модерної української армії. Чільний революціонер-державник Дмитро Мирон-Орлик у своїм творі «Ідея і чин» підніс світлі традиції столичного Києва, княжого Львова та новіших періодів боротьби за українську державність. Конституційні основи української держави підготовив д-р Володимир Горбовий, який згодом був заступником Голови УДП у підпіллі аж до найновіших часів.

Проти відновленої Української Держави відразу виступили численні її вороги: найперше німецькі націонал-соціялістичні імперіялісти і різні їхні коляборанти та комуно-російські імперіялісти. Гітлер видав ультимат Степанові Бандері і Ярославові Стецькові негайно відкликати Акт 30 червня. Коли ж від Голови УДП і Провідника ОУН він дістав категорично відмовну відповідь, тоді Гітлер дав наказ безпощадно знищити Українську Державу і її творців. Тож згадаймо й вшануймо пам'ять чільних діячів УДП, які загинули з рук нацистських окупантів: сл.п. Івана Климова-Леґенду, міністра Андрія Пясецького, Дмитра Яціва, спікера радіостанції ім. Є. Коновальця Юліяна Савицького. У німецькі концтабори і тюрми були запроторені на роки Голова УДП Ярослав Стецько, Голова Проводу ОУН Степан Бандера, Голова Державної Комісії ОУН і Українського Національного Комітету д-р Володимир Горбовий, міністр Володимир Стахів, член УДП Роман Ільницький. Безліч членів ОУН, які будували відновлену державу, були замордовані гітлерівськими окупантами: член Проводу ОУН Іван Ґабрусевич, організатор державної міліції член Проводу Іван Равлик, член Проводу Дмитро Мирон-Орлик, керівник Похідної Групи ОУН Микола Лемик, Іван Клим, Осип Карачевський, Сергій Шерстюк і багато інших, а до концтаборів заслано захоплених членів Проводу ОУН — Степана Ленкавського, Миколу Климишина, Зенона Матлу та сотні інших членів ОУН. Дружини Українських Націоналістів, які відмовилися воювати на боці Німеччини, були роззброєні.

Помимо цих брутальних ударів окупанта, українські державотворчі сили не скапітулювали. Рада Сеньйорів, сформована як своєрідний державний передпарлямент, діяла далі аж до весни 1942 року помимо зміни назви на Українську Національну Раду По різних областях функціонувала місцями українська державна адміністрація поки німці не зліквідували її, створивши свою оку-

паційну адміністрацію. У постановах Другої Конференції ОУН з квітня 1942 року накреслено формування підпільних форм дальшого функціонування української державности, поскільки «у своїй сучасній боротьбі стоїмо на засадах, на яких був оснований Акт 30 червня 1941 року, вважаючи його історично правим, революційним та політичною маніфестацією волі українського народу жити власним державним життям». 30 червня 1942 року Провід ОУН видав «Слово» в першу річницю відновлення Української Держави, в якому стверджується, що Акт «був історично правним актом та виявом волі всього народу жити власним незалежним життям, подібно як акти 22 січня 1918 і 1919 років і першого листопада 1918 року. Актом 30 червня 1941 року український нарід доказав, що остався вірним заповітам великих державних мужів Петлюри і Коновальця».

Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН (серпень 1943) ствердив, що ОУН фактично взяла на себе функції УДП, поскільки «ціла українська територія покрита всеціло організаційною мережею. Таким чином політичний провід має у своїх руках міцний виконавчий апарат, який дає можливість переводити політичні дії та реалізувати політичні пляни на території цілої України». Вже тоді Провід ОУН диспонував поважною збройною силою, сформувавши Українську Повстанську Армію, що її очолив член УДП ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка: «Таким чином уже в липні 1943 року 12 областей України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську Державу». Для підсилення політичної боротьби, ОУН заініціювала й довершила сформування Української Головної Визвольної Ради, революційного передпарляменту України, а на чолі її Генерального Секретаріяту станув Голова Проводу ОУН на Українських Землях ген. Роман Шухевич. І так з року в рік найновіша українська держава, сформована у вирі Другої світової війни, залишилася не лише в історичній пам'яті мільйонів українців, але й давала морально-правну наснагу продовжувати боротьбу за відзискання її у новій ситуації, коли на зміну гітлерівсько-німецьких окупантів прийшли знову комуно-російські окупанти.

Вийшовши на волю із німецького концтабору, Голова УДП Ярослав Стецько від 1945 року продовжує свою політичну діяльність. Він виводить вкоротці українську незалежну національно-державницьку політику на широкий міжнародний форум як Голова УДП і як Президент Антибольшевицького Блюку Народів. Світові політики довідуються про боротьбу українського народу за свою державність проти двох великих імперських потуг і українська проблема помалу знову стає світовою проблемою. У зв'язку з цим визріла потреба розширити склад Українського

Державного Правління. Цю пропозицію піддержала Організація Українських Націоналістів на свому шостому Великому Зборі, стверджуючи, що «УДП. . . ніколи не декларувало свого розв'язання, ніколи не підпорядковувалося волі жодного окупанта України, а мужньо боронило ідеал нації — Українську Суверенну Соборну Державу». VI ВЗ ОУН визнав, що «відновлена Державним Актом 30 червня 1941 року українська державність започаткувала найновіший період нашої державности, який проіснував ціле десятиріччя, доки на українській землі зі зброєю в руках діяли УПА і збройне підпілля ОУН. . .». Тому «VI ВЗ ОУН уважає правильним тривале систематичне зберігання і продовжування Головою УДП цієї світлої в історії нашої нації державницької традиції, рекомендуючи плянову, систематичну розбудову цієї ніколи не ліквідованої державної інституції».

Голова УДП Ярослав Стецько, на підставі даного йому мандату Національними Зборами у Львові номінувати і звільняти членів УДП, доповнив і поширив УДП в 1986 році. ОУН і деякі середовища поставилися прихильно до цих заходів. ОУН прийняла і проголосила на своєму VII Великому Зборі в 1987 році окрему Декларацію в справі УДП. ОУН заявила:

«1. Українське Державне Правління є законним органом Української Держави, відновленої 30 червня 1941 року.

2. Продовж минулих десятиліть УДП мало поновлюваний мандат від речників Нескореної України, і цей мандат був висловом широких кіл української патріотичної громадськости аж по сьогоднішні дні. . .

4. Тому VII ВЗ ОУН декларує свою піддержку для Українського Державного Правління. . .».

Ми, Українське Державне Правління, закликаємо весь нарід відзначити відповідними діями 48-му річницю Акту 30 червня 1941 року й існування Українського Державного Правління та заманіфестувати свою непохитну волю до дальшої боротьби за українську самостійну соборну державу, бо лише у власній державі український нарід зможе жити вільним життям. Сьогодні поневолені Росією нації скріплюють і розширюють боротьбу за ліквідацію цієї останньої жорстокої тюрми народів. В Україні, Литві, Естонії, Латвії, Грузії, Вірменії, Азербайджані, Білорусії, Туркестані та в т.зв. сателітних країнах проходять могутні визвольні та волелюбні процеси, яких метою є відзискання національної суверенности для своїх народів.

Вимогою хвилини є співпраця усіх українських державницьких середовищ і груп, в якому то напрямі працює УДП, і більше наголошування концепції суверенної соборної української держави,

як єдино-спасенної для українського народу. УДП рішуче відкидає всі шкідливі ідеї союзу, федерації, автономії чи конфедерації в пов'язанні з Росією, з боку якої Україна втратила десятки мільйонів своїх доньок і синів, а ряд поколінь народу терплять бездержав'я, колоніяльну експлуатацію і безпощадну русифікацію. УДП вважає, що українська держава буде відновлена в наслідок боротьби власними силами цілого народу у співпраці з державницько-визвольними формаціями всіх уярмлених Росією націй. З тією метою УДП прямуватиме теж до об'єднання всіх українських самостійницьких державницьких сил та інституцій в єдиному Всеукраїнському Державному Центрі.

Нехай Акт 30 червня 1941 року далі незмінно буде для всіх українців семафором на шляху до нашої спільної великої мети!

У червні, 1989 року *Українське Державне Правління*

«Україна — це країна смутку і жалю, країна, де найбільше люблять свободу і найменше мають її. Україна — це країна найбільшої відданости і любови до рідного Краю і чорної зради його, країна дотепного гумору і безмежної тужливої пісні... Нас із нашим національним ім'ям вже майже закопали у землю і стали іменувати совєтським народом. Та ні, ми ж не в труні і щоб не бути в ній, у тім наша мета».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 43,
вид. УЦІС, 1989

В ТРЕТЮ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

5 липня ц.р. минули три роки, коли в столиці Баварії, Мюнхені, перестало битися серце Великого Державника, політичного Провідника і стратега визвольної боротьби України і поневолених Москвою народів — сл.п. Ярослава Стецька, Голови Українського Державного Правління з 1941 року, Голови Проводу ОУН і Президента АБН.

За ці три роки, які ділять нас від смерти Ярослава Стецька, міжнародна ситуація і події в імперії (СССР) та в Україні, привели до історичних змін. Альтернатива до нуклеарної війни в формі національних революцій, яку пропагував Я. Стецько і яка стала також одним з елементів міжнародної політики західніх держав, увійшла у свою вирішальну фазу і повинна довести до ліквідації останньої в світі колоніяльної імперії. Ще напочатку 1950-их років, спостерігаючи розвиткові процеси в світі, Ярослав Стецько писав: «Імперії валяться, приходить наша доба, доба перемоги національного принципу організації світу».

Ми є свідками того, як в СССР один за другим народи вимагають національної суверенности і державного усамостійнення. Ще в 1938 році, молодий візіонер, Ярослав Стецько, писав у одній зі своїх численних статтей: «Грядучий час — це вже не час боротьби самих армій, а цілих народів. Щоб вдержатися в цій борні і її виграти, — необхідна єдність, витривалість, працездатність і активність цілої нації».

Саме ці мотиви супроводили Я. Стецька в його довголітній праці аж до найвищих постів українського політичного і міжнародного рухів. Організація Українського Державного Правління 1941 року, а відтак УГВР, пішли по лінії політичного плюралізму, включаючи в себе всі наявні, здорові політичні сили, з яких також складалася УПА. На еміграції Я. Стецько прямував до створення єдиного українського Політичного Центру на базі всіх існуючих державних формацій, який то Центр повинен би одержати мандат від цілої еміграційної спільноти шляхом виборів, щоб таким чином включити цілу спільноту в політичне життя, а не залишати його для гри менших чи більших груп і партій. Ярослав Стецько залишив нам чітке розуміння єдности не як штучного поєднання на базі паритетів, але як вияв волі народу, усіх його прошарків і суспільно-політичних тенденцій. Своєю титанічною працею і витривалістю та послідовністю, він постійно захи-

щав ідею волевиявлення українського народу в повноті його сил, з метою створення демократичного ладу, якого зразки маємо в нашій історії.

В прямуванні до найвищої мети — здобуття Української Самостійної Соборної Держави, Я. Стецько не уявляв собі це інакше, як при допомозі розбудови власних сил, при чому керована ним ОУН мала бути хребтом і унапрямлюючим осередком. В одному зі своїх політичних есеїв він писав: «Грядуть часи, що вимагають і вимагатимуть людей залізної волі, недосяжних звичайним смертникам етичних вартостей, сильних нервів і холодної розваги». Таким саме був Ярослав Стецько, який усе своє життя намагався виховувати такого типу членів ОУН, в яких обов'язок стояв би на першому місці.

Український націоналізм, в розумінні Ярослава Стецька, має бути націоналізмом етичним, для якого добро нації йде перед особистими, еґоїстичними вигодами одиниць, де дійсною є засада соціяльної справедливости і де зберігаються незмінні національні і вселюдські вартості, як патріотизм, посвята і дух героїзму.

Істотним для Нації елементом є проблема влади на своїй етнографічній території, звідки гасло: «Вся влада Народові!». Поскільки Україна в своїй визвольній боротьбі спирається на співпрацю інших поневолених народів, то мобілізуючим для всіх тих народів стало гасло: «Свобода народам, свобода людині!». Тільки принцип національної побудови світу може забезпечити світові мир і міжнародну справедливість.

Ідейна спадщина Ярослава Стецька є великим вкладом у розвиток суспільно-політичної думки останніх десятиліть найновішої історії України. Для молодого українського покоління в діяспорі і в Україні, під цю пору, ознайомлення з його творами дасть тривку основу для світоглядових шукань і напрямних для державного будівництва.

Ці творчі надбання Ярослава Стецька тісно пов'язані з творчістю наших великих мислителів: Г. Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Степана Бандери і інших. В його Особі Україна мала не тільки теоретика, але й досвідченого практика, який українську проблему вивів на широке поле світової політики, дійшовши до найвищих політичних мужів світових потуг, щоб почути від них, що «Ваша мрія є нашою мрією, а ваша боротьба є нашою боротьбою. Ви є сумлінням світу!».

Вшановуючи Покійного Ярослава Стецька, Голову УДП і Проводу ОУН та Президента АБН в третю річницю його смерти, па-

м'ятаймо про його велику духову спадщину, яка стала надбанням для цілого нашого народу в його поході до волі і державної незалежности. Ця спадщина є могутньою зброєю, яка нам може допомогти вдержати сильним націоналістичний рух, скріпити сили нашої Нації і вдержати могутній фронт поневолених народів у нашій спільній боротьбі проти імперії зла і за наше всіх краще майбутнє.

Вічна і Славна Йому Пам'ять!

Слава Україні!

Липень, 1989 р.

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів

«Сам інстинкт індивідуального самозбереження штовхає нас до відокремлення від Росії, бо, прагнучи до світового панування, вона поставила весь світ на грань катастрофи. В Україні два сторіччя змушені були проливати свою кров не за національні інтереси, а в російських загарбницьких війнах. Годі вже! Послухаймо нашого мудрого Франка: «Не пора, не пора москалеві, ляхові служить. Довершилась Україні кривда стара, нам пора для України жить». Задля збереження нашої землі і самих нас від можливих ударів атомної війни — ***геть від Москви!»***

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 45-46,
вид. УЦІС, 1989

С. МЕЧНИК

ДО ПОЛОЖЕННЯ В СССР І УССР

М. С. Ґорбачов і національне питання

За політикою Михайла Сергійовича Ґорбачова слідкуємо з часу перебрання ним влади генерального секретаря ЦК КПСС (11-го березня, 1985 року). Виголошені ним промови — починаючи від XXVII з'їзду КПСС, на пленарних засіданнях ЦК і на XIX всесоюзній партійній конференції — вказують, що Ґорбачов у «перестройці» не сподівався такого розвитку справ і подій. Всі ті несподіванки змушували його міняти думку і йти на поступки.

В імперії виходила наверх прихована і промовчана злочинність, нездібності комуністичної влади, її нездарність. Все це наростаючою силою вигулькнуло на поверхню й обговорювалося широкими колами всіх верств народу. Поміщені на сторінках газет і журналів в Совєтському Союзі, в тому і в Україні, листи читачів до редакцій показують, яке зрушення є в народі, як народи починають говорити правду про минуле і висловлюють погляди на майбутнє.

Ґорбачов показав не лише свої здібності імперського нового червоного царя, а також твердість характеру та зручності тактики. Не чужі йому демагогія і цинізм, які він застосовує в своїй праці, рятуючи комуністичну партію і надаючи їй ліберально-авторитарного характеру.

Ми вже раніше згадували, що М. Ґорбачов, для рятування комуністичної партії, почав відмежовувати від партії нароблені злочини, перекладаючи вину за них на Сталіна та Брежнєва. Рівночасно Ґорбачов почав популяризувати «перестройку» і «гласність» в західньому світі, щоб тільки здобути прихильність і допомогу для своєї розваленої економіки. Впадає у вічі його підлабузнювання до Західньої Европи, яку Ґорбачов хоче схилити на свій бік, поширити тут свої впливи і провести поділ, щоб поділити союзників НАТО і витиснути США з Европи.

Політика М. Ґорбачова є імперською і має за ціль оновити та скріпити імперію, яка останнього часу надто швидко почала тріщати скрізь. І прийде час, що всі ті, хто сьогодні вірить в «демократизм» Ґорбачова і в його готовість пошанувати та визнати національні права й суверенність народів у Московській імперії, змушені будуть міняти свою думку.

Ми наголошуємо на національних правах і державних суверенностях народів, яких тримають в червоній московській імперії грубою силою. Ґорбачов і його найближчі співробітники постійно підкреслюють про «нове мислення», але при тому ж спираються на старих цитатах Леніна, на які й у минулому покликалися Сталін та Брежнєв. Саме це викликає в думаючих людей настороженість і недовір'я.

На початку «перестройки» прихильники Ґорбачова складали вину на бюрократів, які противляться «перестройці». Та на сторінках газет і журналів почали появлятися статті, в яких правильно звернено увагу, що бюрократію творить система, а тому треба систему змінити. Ґорбачов із своїм штабом це зрозумів і почав перебудовувати партійний й державний апарати. Він уже перебудував систему на верхах партії і держави, потворив партійні комісії. Як у практичному житті буде виглядати ґорбачовська політична система, яка ще не перебудована до низів, покаже найближчий час.

В процесі «перестройки» можна зустріти обережні, ще не зовсім сміливі критичні голоси проти Леніна, мовляв, Ленін був людиною і свого часу міг помилятися. Треба ще почекати, щоб відповідальні діячі комуністичної партії зрозуміли, що власне все світоглядове лихо комуністів криється у «вченні» Леніна, не зовсім справедливо. Ленін створив підвалини для цієї системи, що спирається на аморальності й політичній нетерпимості до своїх супротивників.

Сьогодні вже можна ствердити, що з мандатом «перестройки» М. Ґорбачов твердо закріпив свою владу. Він створив концепцію перебудови економічного життя країни. Такої концепції не було помітно на початках «перестройки». До того ж у формі позичок і капіталовкладень М. Ґорбачов отримав величезну допомогу від капіталістів США, Федеральної Західньої Німеччини, Франції й інших країн.

Але Ґорбачов не може похвалитися успіхами у розв'язці національного питання поневолених народів, які в час «гласности» і «демократизації» висунули справжні вимоги своїх народів (Литва, Латвія, Естонія, Вірменія й Україна). По цьому питанню серед крутійств, демагогії та вичікувань ясно видні імперіялістичні зміст і наміри не лише самого Ґорбачова, але також і видних діячів російської национальности.

Довгі десятиліття нищення національної духовости і фізичної ліквідації провідної верстви українського й інших неросійських народів промовчано і «недобачено» російською провідною верствою. В час «перестройки» і «гласности» поневолені народи почали подавати докази злочинів супроти них. Аж тоді, ніби як щось

нечуване і нове, це зацікавило ряд російських інтелектуалів та журналістів. З російського боку почулися думки про нищення національних культур і мов. Але про національні права народів і про їхню державну суверенність росіяни не говорять.

Редактор газети «Московскіє новості» Єґор Яковлєв дав інтерв'ю кореспондентові газети «Молодь України». Інтерв'ю поміщено в «Молоді України» на стор. 1-3 за 7-ме листопада 1988 року. В ньому говориться про національне питання. Єґор Яковлєв так висловився: «над цим ми самі ніколи не задумувалися серйозно. І навіть сьогодні якоїсь чіткої концепції по національному питанню ми просто не маємо».

Сказано ясно і недвозначно представником російської еліти, що вони над національним питанням не задумувалися і не мають ніякої чіткої концепції щодо цього важливого питання. В їхньому розумінні має бути лише «єдинонеділимий союз» зі «старшим братом» на чолі.

На питання українського журналіста Івана Безсмертного відносно «повного госпрозрахунку республік» Єґор Яковлєв сказав: «Ця ідея мене дуже приваблює. І якщо її не затуманять якимись націоналістичними гаслами, вона дуже хороша хоч би тим, що відразу буде покінчено з усілякими розмовами про те, що, мовляв, Москва всіх об'їдає».

Що означають «націоналістичні гасла», які представляє Єґор Яковлєв у якомусь неґативному зрозумінні? Якщо боротися за національні права і за справедливість, то росіяни називають це «націоналізмом», вкладаючи в те найнеґативніший зміст.

Ще за часів Сталіна вигадано ряд найбільш образливих слів проти націоналізму і націоналістів: «зрадник», «буржуазний націоналіст» або «коляборант, шпигун» і т.п. Українські комуністи в Україні справедливо засуджують тепер злочини Сталіна-Брежнєва. Але проти націоналістів вони продовжують поширювати неправду, перекручуючи факти і фальшуючи минуле, вживаючи цих самих лайливо-образливих слів, що вживалися за Сталіна. Вони (комуністи) ще неспроможні поставити себе нарівні політичного партнера, щоб свого ворога, його світогляд, програму і т.п. критикувати речево.

Те все, що сьогодні українські комуністи пишуть в Україні про злочини завдані нашому народові, націоналісти давним-давно вже це описали. Чи українські комуністи зовсім неспроможні позбутися того намулу, що осідав на їхню душу роками? Чи вони далі хочуть вислуговуватися «старшому братові»: все чуже хвалити, а своє промовчувати та оббріхувати?

«Робітнича газета» з 3-го грудня, 1988 року, на стор. 3-4 помістила статтю «Не створювати ворогів там, де їх немає». В цій стат-

ті голова КҐБ в Україні М. М. Голушко дає відповіді на питання, які йому поставили читачі. Згадана стаття-відповіді голови Комітету державної безпеки Української Республіки заслуговує на те, щоб над нею докладніше зупинитися.

Ми лише хочемо в одному випадку вказати як особа, яка повинна говорити правду, поширює неправду. Мова йде про українських націоналістів. Цитуємо дослівно: «. . .Про це є достатньо документальних матеріялів та інших свідчень людиноненависницької суті ідеології українського буржуазного націоналізму. Ще у 1939 році, в результаті переговорів керівника ОУН, аґента німецької розвідки, Коновальця з Гітлером про спільну роботу проти СССР, берлінська (центральна) ОУНівська організація влилась у штат ґестапо на правах відділу».

Коли читаєш таку видумку і неправду, що появилася з-під пера якогось писаки з «посту ім. Галана», то не звертаєш на неї уваги. Але, коли це пише авторитет — голова Комітету державної безпеки М. М. Голушко, то постає питання: де ж «гласність»? Де ж «нове мислення»? В яких документах М. М. Голушко вичитав, що Коновалець провадив переговори з Гітлером? Полковник Є. Коновалець ніколи не мав ніяких переговорів із Гітлером. Не хочеться вірити, щоб голова КҐБ Української Республіки не знав, що Є. Коновалець у 1939 році вже не жив. Чекісти його вбили 23-го травня, 1938 року. Така ж сама неправда про «влиття в штат ґестапо ОУНівської організації». М. М. Голушко немає мужности сказати: скільки членів ОУН розстріляло ґестапо, а скільки їх загинуло в гітлерівських концентраційних таборах.

«Молодь України» з 24-го листопада, 1988 року. В ній на 1-3 стор. є стаття «Вічне те, що талановите». Це фактично оприлюднена розмова з доктором філологічних наук В. С. Брюховецьким. Говорячи про літературу в Україні, він сказав таке: «Замислимося хоча б над цим, досить поширеним на Україні, феноменом бездуховости. Такі побутові «суперінтернаціоналісти» не просто вбивають у дитині природою закладену здатність світосприймання, вони виховують уже нещиру людину». Далі читаємо: «Вивчення мови взагалі закінчується у восьмій клясі. Чи не в цьому причина того, що наша рідна мова стає з кожним роком бідніша й буквавльно застрягла в різних словесних штампах».

В цих кількох рядках д-р В. С. Брюховецький представив дійсний стан в Україні.

Журнал «Україна» ч. 11, за 1988 рік. На 3-10 сторінках поміщена стаття «Демократизація. Гласність. Література». Це записані погляди відомого прозаїка Валерія Шевчука. Читаємо: «Нас активно відучували любити рідну землю, бо ж це націоналізм, і люди ту нелюблену землю почали губити й нищити. . . Шалено,

непримиренно пересліджували тих, хто мав гріх бути небайдужим у цьому світі і любив рідну землю, рідну культуру, рідну мову і свій народ. Нас активно навчали зневажати самих себе, навчали зневажати тисячолітню культуру нашу, а милозвучну нашу мову проголосили грубою, негарною, безперспективною. . . Українська література не в застої перебувала, як російська, а в мало не розгромі. . .».

Все, що записане В. Шевчуком, десятиліттями замовчувалося. Писали ж з компартії й розписувалися про «щасливе життя в Україні» та про «розквіт української культури». Націоналісти писали правду й за неї боролися і гинули.

У пресовому органі компартії України «Радянська Україна» за 27-ме листопада 1988 року на 3-ій сторінці надруковано статтю «Не стануть ягницями вовки». До цієї статті від редакції грубшими літерами зроблено вступ, який ми тут подаємо дослівно: спершу йде заголовок «УПА з погляду сьогодення», а потім — «Останнім часом на деяких зборах і зустрічах громадськости республіки та в пресі порушується питання про ставлення до буржуазно-націоналістичних банд у західних областях УРСР. При цьому дехто з виступаючих висловлювався за 'реабілітацію' цих банд і навіть. . . за спорудження пам'ятників 'полеглим у боротьбі' бандерівцям. Висувалась також пропозиція взагалі переглянути наше ставлення до збройних формувань так званої Української повстанської армії (УПА), як до банд, і вважати їх дії 'національно-визвольним рухом', спрямованим проти сталінізму, більше того, проти відомих порушень ленінської національної політики на Україні.

Водночас багато авторів і учасників громадських зборів, частина з яких добре пам'ятає бандерівське лихоліття, рішуче протестують проти такого безвідповідального, на їхню думку, підходу, гостро засуджують злочинний, людиноненависницький характер бандитизму, згадують море крові і сліз, що їх принесли на землю краю бандити-'упівці' (від УПА)».

Автор згаданої статті — якийсь В. Давиденко — повторив усі до того часу нам відомі вигадки про ОУН і УПА. Він ставить питання: «Якими ж факторами було зумовлено створення банд УПА? Хто їх організував і очолював?».

Ми вже читали різних «науковців-істориків» типу Чередниченка, Д. Климука-Гальського, Юрія Римаренка, В. Бєляєва й інших. Своїми необізнаністю і фальшуванням правди В. Давиденко намагається перекричати своїх попередників. В нього все так перекручене, як і в голови КҐБ М. Голушка про зустріч Є. Коновальця з А. Гітлером. Немає потреби довше над цією неправдою зупинятися. Ми зупинилися над цим лише для того, щоб доказати, що

українські «хахли — совєтскіє люді» — продовжують ту саму політику і за Ґорбачова, і керуються тією самою неправдою, яка ширилася за Сталіна, Хрущова і Брежнєва.

Треба радіти, що таких писак, як Климуки, Римаренки чи Давиденки сьогодні небагато. Почали голосно говорити і відкрито писати українці, які хочуть бути собою, які не загубили своєї національної совісти і які знають, де треба шукати правди. Редактор пише: «Свято-фестиваль газети 'Вечірній Київ' перетворилось на свято всього міста. . . На схили Дніпра і на Хрещатик вийшло понад 350 тисяч киян. . . Шляхетна мета свята — збирання коштів на відродження цінної пам'ятки культури — Церкви Богородиці Пирогощі, щоб потім розмістити в ній музей 'Слова о полку Ігоревім'».

Україна живе і нарід наш незнищимий. Він пережив важку неволю, в ньому нуртують наші національні процеси, які скеровують народ на шлях, що зветься — бути собою, мати свій власний зміст, свій спосіб життя, свою власну державу. Наш народ хоче мирно жити з усіма народами, але не бажає, щоб в нашій хаті був чужий господар. Це наш зміст! Тут не поможе нашим ворогам їхня зброя — неправда й дезінформація, що, мовляв, «націоналісти — екстремісти», і т.п.

Українська газета, що виходить у Варшаві («Наше слово»), в числі з 16-го жовтня, 1988 року (ч. 42 (1631), з варшавського польськомовного тижневика «Разем» (ч. 9) подає, що в СССР українців із вищою освітою є 15,7%, росіян — 13,2%, литовців — 9,4%, білорусів — 7,4%. Отже, українці хотять самотужки розв'язати свої проблеми і «старший брат» їм тут непотрібний.

Ґорбачовська «перестройка» в Україні змагає до усунення тяжкого економічного положення. Московський ґавляйтер намагається українську національну площину тримати в старому імперіяльному річищі — душити українську національну духовість. Але розвиток національних процесів у 1988 році вказує, що русифікатори України мусять поступитися українській національній культурі й українській мовній політиці. Національного процесу в Україні русифікатори не здержать.

Шлях боротьби за українську духовість і суверенність важкий. Він потребує змагу на всіх відтинках життя. Головна проблема комуністичної партії й совєтського уряду — здобути довір'я в народі. Та поступовання комуністичної партії Совєтського Союзу в Україні не подає ознак, щоб вона могла здобути потрібне їй довір'я серед українського народу.

Новий апарат влади в СССР

На компартійних верхах М. Ґорбачов створив нову структуру партійного апарату і покликав до життя комісії:

1) Комісію кадрової політики очолив І. П. Розумовський. Комплектування кадрів у КПСС є найважливішою ділянкою. За Сталіна кадрами керував Г. Маленков, а за часів Л. Брежнєва — К. Черненко. Тепер кадрова комісія складається з голови І. Розумовського та 24 членів ЦК КПСС.

2) В. А. Медведєв є головою ідеологічної комісії ЦК КПСС, яка своїм складом є такою ж чисельною, як і кадрова.

3) Н. Н. Слюнков очолює соціяльно-економічну комісію.

4) Е. Н. Яковлєв — голова по питаннях міжнародньої політики.

5) Е. К. Ліґачов — голова комісії по питаннях аґрарної політики. В цьому питанню не все зрозуміле, бо секретарем ЦК КПСС по аґрарних питаннях є Ніколаєв.

6) Чебріков (колишній голова КҐБ), член Політбюра і секретар ЦК КПСС, є головою комісії по питаннях політики совєтського права. Не виключено, що Чебріков правно буде у майбутньому оформляти справи противників «перестройки».

7) Головою комітету партійної контролі є Б. К. Пуґо.

Всіх вищезгаданих голів комісій ЦК КПСС затверджено пленарним засіданням ЦК КПСС 30-го вересня 1988 року. На цьому пленарному засіданні ухвалено: доручити Політбюрові ЦК КПСС створити нову структуру апарату ЦК КПСС та місцевих партійних комітетів, змінити партійних функціонерів, потрібних для «перестройки» та проведення політичної системи в країні.

Член Політбюра ЦК КПСС, голова ідеологічної комісії Вадім Андреєвіч Медведєв народжений 29-го березня, 1929 року, в селі Мохоньково, Даніловского району Ярославської области. По національності — руський. Член комуністичної партії від 1952 року. В роках 1973-1983 був ректором Академії суспільних наук при ЦК КПСС.

Новий голова КҐБ Вадим Крючков має 64 роки, по професії юрист, має військову ранґу генерала армії. В КҐБ працює уже понад 20 років, а останніми роками був заступником В. Чебрікова. Вадим Крючков не є членом Політбюра, ані не входить у склад заступників в Політбюрі. В Політбюрі не заступлена також совєтська армія.

Приналежність до Політбюра в совєтській системі є не лише психологіним фактором, але також фактором впливу і фактором сили, з яким числилися всі попередники М. Ґорбачова. Виглядає, що Ґорбачов будує свою підпору в першу чергу на партійному

апараті, на совєтах (радах) і, як вже раніше писалось, на Міністертсві внутрішніх справ.

Першого жовтня, 1988 року, після обрання його на голову Президії Верховної Ради СССР, М. Ґорбачов виступив з промовою, в якій ще раз підтвердив: «Програму перебудови глибоко опрацьовано і викладено в рішеннях XXVII з'їзду КПСС, на всіх пленумах ЦК КПСС і рішеннях XIX партійної конференції. Необхідно збільшити і закріпити авторитет совєтів (рад), бо совєти мають стати повною владою народу. Треба змінити морально-політичний клімат та здобути підтримку народу й включити народ в реалізацію перебудови. Завдання совєтів — дати ініціятиву широким народнім масам, які самі повинні вирішувати всі питання господарства. Новообрані народні депутати оформлюють нову структуру центральних державних органів, а потім така сама праця має бути проведена по республіках. Мусять бути чітко розділені функції між партійним і державним апаратами. Наш курс — усунути небезпеку ядерної катастрофи, внормувати міжнародні взаємини і співпрацю з народами в усьому світі, забезпечити кожному народові право на свобідний вибір своєї долі».

Так у коротких словах-виступі М. Ґорбачова виглядає майбутня політика совєтського уряду і КПСС. Одначе практика показує, що такого свобідного вибору для кожного народу М. Ґорбачов не дає. Отже, залишаються лише говоренням заяви про ліберальність совєтської політики. Доказами «національної» політики М. Ґорбачова є події в прибалтицьких країнах — Латвії, Литві, Естонії, а також в Україні, у Вірменії та в інших республіках СССР.

Першим заступником голови Президії Верховної Ради СССР обрано кандидата в члени Політбюра Анатолія Івановича Лук'янова, — руський член комуністичної партії від 1955 року, доктор права. Головою Ради міністрів СССР залишився надалі Ніколай Іванович Рижков, народжений 1929 року, руський, член комуністичної партії від 1956 року. На заступника голови Ради міністрів СССР призначено Александру Павловну Бірюкову. Заступникові Ради міністрів також підпорядковані питання соціяльно-культурні.

Після пленарного засідання ЦК КПСС 30-го вересня 1988 року, в Києві 10-го жовтня 1988 року відбулося пленарне засідання ЦК компартії України. На порядку денному цього засідання стояло обговорення «Роботи по виконанню в республіці рішень XIX всесоюзної конференції КПСС та липневого і вересневого (1988) пленумів ЦК КПСС». З доповіддю про вищезгадані рішення виступив перший секретар ЦК КП УССР (московський ґавляйтер в Україні) В. В. Щербицький. Він говорив про вдосконалення політичної системи і доцільність обрати генерального секретаря ЦК КПСС М. С. Ґорбачова головою Президії Верховної Ради СССР. Вихо-

дить, що з Москви не було доручень в Україну, щоб на голову Верховної Ради України обрали першого секретаря ЦК КП УССР В. Щербицького.

В. Щербицький говорив, що треба «надати 'перебудові' максимум конкретности й діловитости, послідовно і наполегливо розв'язувати назрілі завдання — добиватися відчутних практичних результатів». Далі Щербицький інформував про пленум ЦК КПСС, що відбувся 30-го вересня, 1988 року, про утворення комісій ЦК КПСС і реорганізацію апарату ЦК КПСС у світлі рішень XIX всесоюзної партійної конференції. Щербицький сказав, що створення комісій є найважливіше для внутрішньої та зовнішньої політики і для дальшого зміцнення керівної ролі комуністичної партії. Для реалізації рішень партійної конференції й пленуму ЦК КПСС Політбюро ЦК КП УССР опрацювало плян і спрямувало його до обласних партійних комітетів. В доповіді В. Щербицького кілька разів було наголошено потребу підвищення ролі партійних організацій в суспільному житті. Значить, що партія веде. «Та сама свита, лише на другий бік шита».

Російськомовна газета «Правда України» з 11-го листопада, 1988 року, на третій сторінці помістила думки соціолога д-ра І. Бестужева-Лади на тему «Перебудова: позиція інтеліґенції». В цій статті говориться, що в СССР сьогодні начисляється 80 мільйонів робітників, 9 млн. колгоспників і 43 млн. урядовців, що їх раніше зачислювали до інтеліґенції. Тепер до категорії інтеліґенції зачислюють людей з дипломами спеціялістів, яких сьогодні є 35 млн. З них 7 млн. перейшли добровільно на робітників тому, бо робітник заробляє більше ніж інженер. Таким чином, нормально в СССР є 28 млн. інтеліґентів.

У згаданій статті Бестужев-Лада говорить про те, хто є проти «перестройки» та ділить цих противників на три групи:

а) перша група складається з людей-пристосованців, які втрачають свої місця;

б) найбільшою групою є друга, в яку входять ті, що хотять зберегти свій статус-кво;

в) третім противником «перестройки» є інертність, апатія і демократизація, які були спричинені культом особи; це дуже сильний фактор.

На нашу ж думку, головним фактором у сьогоднішній час є недовір'я до марксизму-ленінізму та до комуністичної партії. Сімдесят літ горлали, що «компартія веде», знищили 50 млн. людей, а тепер самі ствердили, що все було зле і злочинне. Хотять створити перебудову, але далі покликаються на того самого Леніна, і ця сама партія тримає все у своїх руках.

(Закінчення буде)

Анатоль БЕДРІЙ

АКТУАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ АБН

(Доповідь на Конференції АБН в Торонті, Канада, 19.3.1989)

Найперше уточнимо, що мова йде про цю «зовнішню політику», під якою розуміємо ведення взаємин з державами і національними рухами чи установами на основі виразного пляну чи програми, що називаємо концепцією або принципами.

Живемо в такій епосі, в якій життя будь якої більшої людської спільноти в ізоляції не мислиме від інших, а тому відповідні такі взаємини з іншими народами в інтересі українського народу є *необхідні*. Український народ не має сьогодні своєї суверенної держави, а тому *найпершим принципом* української політики є боротьба за власну національну державу, при помочі якої ми могли б реалізувати взаємини з другими народами, знаючи, що сьогодні світ побудований на основі національних держав. Отже, найпершим принципом нашої зовнішньої політики є така діяльність на міжнародньому відтинку, яка причиняється до якнайскорішого відзискання української держави. У творі «Дисиденство» (1983), автор з України Степан Говерля твердить, що у визначенні наших національних пріоритетів, «для нас *самовизначення, суверенітет, державність, — понад все!*». У творі «Про дерево національних задач», Говерля ще виразніше наголошує: *«далеко не вистачальною є розробка власне основної, фундаментальної теми українських національних задач. . . що диктуються священною метою нації — здобуття суверенітету і державности»*. Одним із основних документів сучасної визвольної зовнішньої політики є заява пок. д-ра Володимира Горбового з 1981 року п.н. «В альбом грядущим поколінням», в якій цей визначний політик твердить, що принцип суверенної національної держави повинен бути *увіковічений* в заложеннях української політики. У програмовому документі Левка Лук'яненка п.н. «Що далі?», в центрі своєї політичної діяльности ставить «ідею самостійної України».

Хто є головним ворогом відновлення української суверенної держави? У заяві з України п.н. «Визволення поневолених народів є в інтересі вільного світу», що появилася за підписом «Українські патріоти» з датою липень, 1984, сказано, що поневолювачем України є «російські імперіялісти», і далі: «імперією керують дос-

відчені старі російські шовіністи», які ведуть «на нечувану в історії світу скалю політику для розширення російської колоніяльної імперії в ґльобальному засягу. . .» І ще: «З особливою гостротою російський імперіялізм поборює національно-визвольний рух українського народу. . . Це саме відноситься до балтицьких народів, Кавказу та Туркестану». Тієї ж думки є Степан Говерля у творі «Дисидентство»: *«головним ворогом державности України є 'російська імперія', в якій 'панівною є імперська нація'»*. У програмовім творі «Що далі?», Левко Лук'яненко відповідає на наше питання просто і ясно: *«Сам інстинкт індивідуального самозбереження штовхає нас до відокремлення від Росії»*, а *«вихід України із Совєтскього Союзу виведе Україну з російської військової системи і тим самим з-під можливого удару. Ми і так понад два сторіччя змушені були проливати свою кров не за свої національні інтереси, а в російських загарбницьких війнах. Годі вже!. . . Задля збереження нашої землі і самих нас від можливих ударів атомної зброї — геть від Москви!»*. Підсумовуємо: другим принципом української зовнішньої політики є *боротьба за знищення російської імперії і російського імперіялізму.*

Так, як український народ є поневолений Росією і змагається за відзискання своєї держави, так і численні інші народи є поневолені Росією і боряться за свою державність. Це Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Туркестан, а далі Болгарія, Чехія, Словаччина, Східня Німеччина, Польща, Мадярщина, Афганістан і інші.

В наслідок подібности ситуації російського поневолення і його цілей, існує величезна збіжність інтересів великої групи національно-визвольних рухів. Нераз підреслюється, що появу такого природнього блюку народів уже передбачав наш візіонер-пророк Тарас Шевченко. Концепцію такого спільного фронту почала реалізувати від 1940 року Організація Українських Націоналістів (ОУН) під проводом Степана Бандери. Згадати б журнал «Наш фронт», а потім Конференцію поневолених народів у 1943 році і формування окремих збройних відділів поневолених народів з ініціятиви ОУН-УПА. Неперевершеним реалізаторам концепції спільного фронту визвольних рухів був голова Українського Державного Правління, сл. п. Ярослав Стецько, який оформив в 1946 році Антибольшевицький Бльок Народів та розпропаґував універсальну ідею ОУН, видвигнену в 1941 році під кличем: «Воля народам — воля людині!». Ця концепція міжнароднього фронту проти російського імперіялізму є *третім принципом сучасної української зовнішньої визвольної політики.*

Серйозним досягненням цієї політики було встановлення в 1959 році урядом США закону про «Тиждень Поневолених Націй», яко-

го тридцятиліття відзначено в місяці липні. Цей закон найбільшої демократичної країни багато допоміг в поширенні нашої зовнішньої діяльности в інших країнах Заходу, Азії і Південної Америки. Актуальність концепції АБН нераз відзначують чільні діячі визвольних рухів і вільного світу. Маркантні приклади: в 1970 роках продовж кількох років політв'язні поневолених Росією народів відзначували т. зв. «Декади солідарности народів у боротьбі проти російського колоніялізму». Були заяви з України і інших країн з піддержкою ідеї «Тижня поневолених народів». Великим ідейно-моральним осягом української визвольної політики були заяви президента США Рональда Реґана в першій половині 1980 років, зокрема його промова під час відзначення 25-річчя Тижня Поневолених Націй у дні 19 липня, 1983 р., в якій през. Реґан заявив: *«Ваша боротьба є нашою боротьбою. Ваша мрія є нашою мрією»*. Ця заява викликала бурю протестів зі сторони найвищих чинників російської імперії. Зареєстровано понад 150 виступів з атаками проти цієї заяви президента Реґана і проти Ярослава Стецька, який сидів тоді на почесному місці перед президентом США, і взагалі проти бандерівців.

Продовж кількадесяти років спостерігаємо ґльобальну тенденцію до ліквідації колоніяльних імперій і постання на їх місці національних держав з народоправними устроями. Ця тенденція, що відповідає нашому кличеві «Воля народам — воля людині!», нарешті досягнула широкою хвилею російську колоніяльну імперію, з її останнім комуно-ленінським оформленням.

Теперішній вождь імперії Михайло Ґорбачов є свідомий того, що його великодержава є, як то кажуть, на вулкані національно-визвольних революцій і в безвиглядній економічній кризі. Щоб втримати імперію, він і Політбюро КП СРР рішилися на великі зміни, що їх проголошено у двох кличах: «перестройка» і «гласність». «Перестройкою» вони хочуть реформувати економію й адміністраційну структуру імперії, а «гласністю» невтралізувати національно-визвольні рухи уярмлених Москвою народів.

Національні рухи сприймають цю дійсність як історичну нагоду для поширення національно-визвольної боротьби. Ставимо питання: які завдання є перед українською зовнішньою політикою у теперішній дійсності?

Наскільки довготривалою політикою Москви було і є якнайбільше ізолювати Україну від решти світу та якнайбільше зв'язати її з Росією, то нашим завданням є, самозрозуміло, розірвати поневолюючі кайдани Росії та вивести Україну на світовий форум. Це означає розгорнення широкої всесторонньої співпраці з національно-визвольними рухами всіх поневолених Росією наро-

дів на засаді визнання ідеї суверенних і соборних держав для кожного народу. *Потрібно вирвати Україну з ізоляції в кордонах СССР, щоб нав'язати зовсім незалежну співпрацю з державами і рухами поза СССР, які є за розвал російської імперії та піддержують концепцію УССД.* Необхідно звернути в тій діяльності більшу увагу на співпрацю з *мохаммеданським світом,* зокрема з туркестанцями і з Туреччиною, країною, що сусідує з Україною, і яка традиційно була союзником найвизначніших козацьких гетьманів, до Івана Мазепи і Пилипа Орлика включно. Далі, треба на-в'язувати зв'язки з Пакістаном і Південною Арабією, знаними опонентами російського імперіялізму. Втримувати треба контакти з афганськими націоналістами, які внедовзі визволять свою батьківщину з-під панування і впливів Росії та які спомагають визвольні рухи мохаммедан внутрі Совєтського Союзу. Москалі бояться войовничого Ісляму, зокрема шіїтського напрямку. Останніми місяцями спостерігаємо інтенсивну дипломатичну діяльність Москви в арабських нешіїтських державах, як Південна Арабія, Сирія та Ірак. Проте щойно відбута конференція міністрів зовнішніх справ сорокшести мохаммеданських держав у Ріяді визнала вже за леґальний уряд коаліційний Афганістану муджадігінів, тобто протиросійський національний рух афганського народу.

Не забуваймо про скандинавські країни, зокрема про шведів, історичних ворогів російського експансіонізму. Перед кількома днями Іван Дзюба назвав Юґославію як модель федеральної держави до наслідування. Але національні рухи хорватів, словінців і альбанців розвалюють цю здеґенеровану малу імперію з тітовського зразка режимом. Отже, втримуймо контакти з націоналістичними рухами народів Юґославії, кожному з яких вповні й беззастережно належиться власна суверенна держава. Звернім увагу на Мадярщину, яка прямо по-революційному форсує плюралістичну систему в межах *національної* держави. Польща є у фазі упадку монопартійної тоталітарної комуністичної системи, накиненої Росією. Там має бути встановлений сенат як вища палата парляменту, вибираний безпосередньо народом, і має бути допущений вільний профспілковий рух. Тож на базі визнання поляками концепції УССД треба скріплювати співпрацю з відповідними польськими колами. В Румунії режим Чавческу є під все більшим тиском самоліквідації, бо це анахроністичний режим сталінського покрою, хоч в межах національної держави. Тож і тут треба скріплювати зв'язки з демократично-національними румунськими колами. Про відповідні ініціятиви знаємо з «Хроніки УКЦ» з-перед кількох років. Це саме відноситься до болгарів.

Необхідним об'єктом української визвольної політики мусить бути Німеччина, головна потуга в центрі Европи. Метою всіх ні-

мецьких кіл є осягнення соборности через з'єднання Західньої Німеччини (БДР) зі Східньою Німеччиною (ДДР). Це природне універсальне тяжіння кожної нації до своєї одности, так, як є в Кореї, Вірменії, Мадярщині (в якій націоналісти є за прилученням Семигороду до Мадярщини, який заселений мадярами). Пригадуємо, що США програли війну у В'єтнамі тільки тому, що зіґнорували силу ідеї соборности. Але Західня Німеччина думає осягнути соборницькі аспірації наближенням до російської імперії, бо, мовляв, якщо Москва погодиться на об'єднання, то щойно тоді воно буде здійснене. Ця русофільська політика є шкідливою для боротьби українців за свою державу і є фатальною для самих німців. Вони повторюють історичні помилки спілкування з російською імперією, замість її знищення, чим вони назавжди зліквідували б загрозу для себе від Росії. Нашої альтернативи до політики сили не хотів зрозуміти пруський король Фредерік Віліям II, коли до нього приїздив Василь Капність в 1791 році від козацьких державницьких кіл; цього не хотів визнати також Отто фон Бісмарк під кінець XIX століття, ані Адольф Гітлер, а тому всі вони програли, втративши половину Німеччини і причинившись до розросту російської імперії. Тепер може повторитися новий Рапалльо з 1922 року, коли-то німецька індустрія і технологія поставили на ноги СССР, бо Німеччина дала щонайменше два більйони долярів кредитів Москві, хоч і інші західні держави дали останнім часом не менше чотири більйони долярів кредитів Ґорбачову. Отож, мусить постійно діяти наш зовнішньо-політичний осередок в Західній Німеччині. Нам треба вести кампанію також і проти економічної допомоги Заходу для рятування російської імперії, бо ця економічно-торговельна політика є ножем у спину національно-визвольних рухів. Треба поширювати наші зв'язки і впливи в цілій Західній Европі, зокрема у Великій Британії, в якій маємо приятелів у високих державних колах. Добрим помостом для цього є Европейська Рада Свободи. Плекаймо контакти до відповідних анти-російських кіл в Італії. На жаль, Ватикан посилює свою традиційну русофільську політику, залицяючись все більше до Росії і Ґорбачова, який внедовзі відвідає папу. Хоч папа Іван Павло II вшанував Тисячоліття Української Церкви, то напередодні цього він також визнав першенство на спадщину Української Церкви за патріярхією Російської Православної Церкви у своїм Апостольському листі «Еунтес ін Мундум» із січня 1988 р. А в безпрецедентнім інтерв'ю для імперської «Правди» з 27-го січня, 1989 року, папа уподібнив католицьку соціяльну доктрину до ґорбачовської «перестройки», і рівночасно прийняв делеґацію совєтського комітету за мир, що є пропаґандивним рупором російської імперії. Але пригадаймо, що добро Українських Цер-

ков у сучасній підневільній дійсності в Україні збігається з добром нації. Російська Православна Церква є одним із найсильніших русифікаторів України. Це орган російського шовінізму. Правильно заявив на панелю АДУК минулої осени Святослав Караванський, що РПЦ це орган КҐБ. А в Україні пролунав дуже розумний голос Степана Хмари, що екуменізму в Східній Європі та щодо України не можна здійснити без України. *Лише через Українські* Церкви — УКЦ і УАПЦ — можна буде запровадити майбутній християнський і справедливий лад на просторах сучасної російської імперії.

Західня Европа відновила свою світову позицію, яку мала до Другої світової війни, хоч у світі виросли нові потуги. Західньо-Европейська Спільнота, основана на суверенних національних державах, дуже близька до проєкції ОУН-АБН і в майбутньому, після ліквідації російської імперії, напевно постане подібна коаліція суверенних держав Східньої Европи між Балтиком і Кавказом та з Туреччиною, що буде сильним помостом між Західньою Европою і Західньою вільною Азією, де існуватимуть суверенні Туркестан, Афганістан, Курдистан, Сибірська держава та інші. Відмітимо, що недавно член литовської організації «Саюдіс», Казімєрас Антанавічіюс, заявив, що теперішній СССР треба ліквідувати, а на йорго місці встановити бльок суверенних держав на взір Европейської Спільноти, які будуть між собою мирно співпрацювати*. Отже, будь-які взаємини між Україною, Литвою, Грузією, Туркестаном і т.д. можна встановляти щойно після відзискання ними власних суверенних держав. У тому пляні знаменним є документ з України п.н. «Звернення українця до брата афганця» з 1985 р., летючки ОУН-АБН в Афганістані, постійні контакти з туркестанським визвольним рухом, з іранськими колами кол. шаха Паглєві, і з провідними колами Туреччини.

Наскільки російська імперія покриває не лише европейські нації, але й азійські, а тим більше, що в азійських частинах СССР живуть мільйони насильно вивезених українців, настільки й мусить бути посилена наша азійська політика. Сливе жодна українська група не є активна на Далекім Сході, крім ОУН почерез АБН (не рахуючи окремих професорів, які їздять до Китаю від американських чи канадських університетів). Російську імперію треба валити також в Азії. Недавно повернулася до Мюнхену п-і Слава Стецько, президент АБН, з поїздки на Далекий Схід. Найважнішою там є Японія, яка не резиґнує з домагання до Росії віддати їй зрабовані Південні Курильські острови. Це монолітна шінто-буддистська нація, відпорна так на ідеї ленінізму, як і гор-

---

* Ґляди «Ґлоуб анд Мейл» за 22-го лютого, 1989 р.

бачовізму, за парaваном яких вона виразно бачить російський імперіялізм. Перспективно, Японія є зацікавлена в розвалі російської імперії, а тим більше тоді, коли заповідалося б на відновлення давного російсько-китайського союзу. Також в Кореї ми втримуємо зв'язки з колами анти-комуністичної Ліґи (АПАКЛ). Як знаємо, Північну Корею піддержує Росія, а це є на перешкоді об'єднанню Кореї. Очевидно, українська політика повинна бути активною і в Китаю, але теперішній комуністичний Китай не піддержить національно-визвольних рухів внутрі СССР.

Необхідно вести систематичну українську політику на форумі сьогоднішньої головної демократичної країни — в США. В певних колах ми вже маємо вирозуміння. Треба там невтралізувати русофільські впливи і далі переконувати американців у доцільності піддержки політики визволення поневолених Росією націй.

Події в цьому часі на Кавказі, в Прибалтиці і в Україні сильно підривають утотожнювання Совєтського Союзу з Росією. Поширюється поняття, що в СССР є ряд самобутніх націй, над якими панує російська нація. Це розрізнення допоможе нам просувати антиімперську політику, бо американці з природи є проти колоніяльних імперій. Не можемо бути на Заході пасивними, бо тоді залишимо вільне поле для дії потужному русофільському осередкові. Основне завдання — це переконати США, що розвал російської імперії без потреби вжиття нуклеарної зброї є зовсім реальним. Добрим і свіжим прикладом є Афганістан, де стратегія національної революції при допомозі вільного світу близька до успіху.

Перед українською діяспорою стоїть незмінна місія. Ні більше, ні менше, нам треба бути справжніми амбасадорами Воюючої України. Свіжі люди з України повинні стати доказовим матеріялом, що Україна живе і змагається за відвоювання власної суверенної держави. Незаступимими є також і ті активісти, які в західніх країнах роками чи десятками років ведуть нашу зовнішньо-політичну дію, бо вони пізнали західні й азійські країни, вони знають методи дії, знають мови і мають відповідні зв'язки та виробили собі відповідний авторитет.

Повертаючи до головного фронту внутрі СССР, координація дій між окремими національно-визвольними рухами мусить перейти *з фази деклярaтивної та персональних зв'язків у фазу масових співакцій* різних поневолених націй. Дуже важне завдання — це перебирання досвіду одними від других, і прецедентів. Наприклад, коли в т.зв. соціялістичній Мадярщині організуються вибори на базі плюралізму *в межах кордонів тільки одної нації*, то чому в інших т. зв. соціялістичних націях не можна боротися за демократичні конституції кожної *окремої* нації? Ми за плюралізм, але

в межах української держави, а не в межах російської імперії, бо вибори 26-го березня — це були вибори до псевдо-конґресу імперської держави. В Мадярщині появилися в передвиборчих кампаніях транспаранти з написами: «Росіяни забирайтеся з Мадярщини до дому!». Чому такі самі транспаранти не можуть появлятися в кожній країні СССР?

Якщо в програмі Національно-Демократичної Партії Грузії виразно стоїть точка: «Грузія для грузинів», і вже також Латвійський Народній Фронт виступає в дусі «Латвія для латвійців», то час найвищий, щоб по всій Україні залунав клич: Україна для українців!

В балтицьких країнах вже постали такі ідейно-політичні *барикади,* а *барикади мобілізують народні маси* до боротьби за свої втрачені права. Поляки виборюють собі двопалатний парлямент і право на творення профспілок. Цей приклад повинні підняти всі національно-визвольні рухи, змагаючись за *свої власні національні* (не «єдино-неділимські») двопалатні парляменти і національні профспілки, тобто українські в Україні, білоруські в Білорусії, і т.д.

Згадаємо, що ще так недавно відбулися могутні національні демонстрації в Тибеті з вимогою встановлення власної держави на базі тибетанської буддійської культури. Чи не час наголошувати сильніше, що українська держава має постати на базі української християнської культури (а не на базі ленінізму, чи якогось неаціонального, абстрактного, демократичного громадянства? В столиці Тибету пролунали кличі: Китайці мусять забиратися!

Теперішній коаліційний уряд Афганістану, зложений з різних національних мохаммеданських організацій, формується *виключно* з волі й на основі афганської культури і соціяльно-політичних традицій, а не на імпортованих зразках із ззовні!

Із інформацій з Латвії виглядає, що до виборів 26-го березня підготовлялися два окремі бльоки: національно-латвійський і російський на спілку з його різними коляборантами. Як висновує торонтонський «Ґлоуб анд Мейл» з 30-го січня ц.р., то національний бльок, очолений Латвійським Народнім Фронтом, хоч стоїть ще на позиціях федералізму, але діє на основі концепції «Латвія для латвійців». В Естонії навіть Естонська Комуністична Партія вимагає припинити наплив до Естонії російських колоністів та поворот насланих людей інших національностей на їхні рідні землі, що є добре. Між естонцями і росіянами є виразне порізнення і ворогування на національному ґрунті. Професор Таллінського університету Маті Гінт ствердив, що в Естонії є фактично дві національні спільноти: естонська і російська, які живуть сеґреґова-

ним життям. «Відношення росіян до естонців, — заявив Гінт, — є суто колоніяльне» («Ґлоуб енд Мейл», 24-го січня). Відмітимо, що там діє Партія Національної Незалежности Естонії. В Литві діє організація під назвою «Ліґа Свободи Литви». В Латвії діє Рух Національної Незалежности Латвії. З програми Національно-Демократичної Партії Грузії довідуємося, що це головна державницька сила ще від початків XX століття.

Мадярські самостійники все сильніше ставлять вимогу, щоб москалі забирали свої війська, а зокрема нуклеарну зброю з Мадярщини. Таку саму вимогу ставить український самостійницький рух, і так мусять поступати всі інші визвольні рухи. Цю тему порушує Левко Лук'яненко, який подає за причину вимоги забрання російських військ з України — «небезпеку можливих ударів атомної зброї».

Щойно підписаний у Відні договір на основі Гельсінських домовлень має дозволити на велике розширення інформаційних можливостей, поїздок, виїздів за кордон, релігійної діяльности. Всі такі можливості треба якнайбільше використати для скріплення національних сил в ділянках національної освіти, встановлення УАПЦ і дальшого закріплення УКЦ. Як в минувшині, так і сьогодні тим більше потрібна координація дій, співпраця і взаємна толеранція різних церковно-релігійних установ і рухів у боротьбі з імперією зла — Росією. В кожній поневоленій країні діють національні Церкви: в Україні побіч УКЦ формується УАПЦ, в Литві — римо-католицька, в Латвії і Естонії — протестантські Церкви, у Вірменії — Вірменська Християнська Церква. Дуже патріотична християнська Церква існує в Грузії. В Азербайджані і Туркестані домінує ісламізм, а ще в дальших народах буддизм. Між усіма релігійно-церковними рухами повинно бути замирення, толеранція і співпраця задля звільнення світа від сатанізму, якого джерелом є Росія.

Боротьба за визволення України й інших народів проходить у різних аспектах. Але найважніший — це мобілізація і організація *сили*, бо скорше чи пізніше дійде до *конфронтації сили* Росії з *силами поневолених* націй. Перемога буде за сильнішими. Рівночасна дія рухів в аспектах соціяльному, економічному, релігійному, політичному, культурному, а врешті і мілітарному перерішить змаг в користь відбудови суверенних держав поневолених націй.

Закінчуємо підсумки завдань української зовнішньої визвольної політики словами Левка Лук'яненка про *місію і завдання* українського національно-визвольного руху: «Перебудова і розвиток національно-визвольних рухів в інших республіках *висувають* перед Україною необхідність сформувати — поряд з куль-

турно-просвітянськими та українізаторськими течіями — і такої течії, що поставила собі за мету *вихід України зі складу Союзу ССР* і створення незалежної республіки. Цього чекає частина українців на Україні і всі чотири мільйони української діяспори. Цього чекають від України Естонія, Латвія, Литва, Вірменія, Грузія і невеличкий національно-свідомий прошарок Білорусії. Цього чекає від України весь демократичний світ». Лук'яненко висуває як кредо українського національного руху «мудрого Франка»: «Не пора, не пора, не пора москалеві, ляхові служить! Довершилась України кривда стара, нам пора для України жить!».

УВАГА! УВАГА

НОВЕ ВИДАННЯ

Вже появився з друкарні УВС «АЛЬБОМ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ: Закарпаття, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя». Він має 320 сторінок і 270 церков, які друковані на люксусовому папері, в твердій обкладинці зі сорочинкою.

Ціна 10 англійських фунтів за 1 примірник, або 18 амер. доларів.

Замовлення слати разом з належністю на УВС:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road, London N1 1LF,
Great Britain.

Українським книгарням відповідний рабат.

Спішіться зі замовленням, бо наклад невеликий.

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

(Продовження, 10)

Від Редакції:

На сторінках нашого журнала була надрукована в 1987 році половина довшої праці Ярослава Гайваса під наголовком як повище, яку Шановний Автор присвятив боротьбі ОУН, УПА і УГВР проти німецьких нацистських і російських большевицьких поневолювачів українського народу.

Під сам кінець 1987 і в початках 1988 року ми одержали від п. Ярослава Гайваса другу половину тієї ж праці, але з уваги на Тисячоліття Хрещення України, а відтак на наплив важливих матеріялів з України ми не могли взяти її на сторінки журнала. Це робимо тепер.

* * *

Легенда Чорного лісу

Своїми бойовими операціями та рейдами УПА обняла величезні простори західніх і центральних земель України та суміжних країн. Завдяки знаменитій організаційній системі, високопрофесійному військовому плянуванню, знаменитому вишколові вояцтва, його моральним вартостям, а в першу чергу відповідному командуванню на всіх гієрархічних щаблях, УПА від переведення консолідаційної акції літом-осінню 1943 року і аж до останніх днів свого існування творила спаяну й здисципліновану цілість, керовану одним командним центром, і виконувала намічені тим центром завдання.

Ця особлива військова формація була прецизним організмом, в якому живою течією йшли накази згори вниз, що їх цілий організм сприймав і відчутно реаґував на них, а знизу йшли вгору звіти й побажання та потреби, які ставали підставою рішень і дальших наказів. Це був власне той підставовий чинник, який давав змогу УПА протиставитися такі довгі роки і в таких важких умовах потужним совєтським силам, в потребі приймати з ними збройний зудар і здебільшого виходити з тих зударів переможцем. Іншим важливим елементом сили УПА була її органічна, духова й, очевидно, функціональна пов'язаність з націоналістичним під-

піллям ОУН в підпіллю — це була одноразова, неповторна соціяльна і моральна структура, яка рішалась на найбільші зусилля та подвиги і для якої ніяка перешкода і ніякий ворог не були завеликі. ОУН була і є не лише еманацією українського народу, але і його невід'ємною частиною. ОУН в добрі і в лихові була з народом. УПА вийшла з ОУН, коли взяти до уваги ту центральну течію, що стала домінуючою в збройній боротьбі українського народу в часі Другої світової війни. Коли ж після років важкої боротьби прийшов час переставитися на нові форми й нові методи, вона влилася в ОУН, щоб продовжати цю боротьбу. Навіть у роках, коли ті дві визвольні формації були окремі і мали свої особливі форми боротьби, вони творили один організм, кермований тим самим центром і тими самим особами. Генерал Роман Шухевич — Тарас Чупринка був Головним командиром УПА, але й був головою Проводу ОУН у краю. Функції тих формацій були різні, але вони себе доповняли, підтримували, переплiталися. Обидві формації діяли по плянах того самого центру і тих самих провідників. Ця органічна пов'язаність УПА-ОУН аж ніяк не заваджала УПА бути всенаціональною, направду народньою збройною силою. В УПА, як в кожній армії, не питали за політичною приналежністю, за ідеологічні погляди й переконання, за конфесійну приналежність. Це була, як і в кожній армії, особиста справа кожного вояка УПА. Того ніхто не заторкав, ані тим більше не оспорював.

Без тієї органічної пов'язаности, поділу функцій, взаємного доповнювання ОУН-УПА, остання не мала б можливости ані так довго перетривати, ані добитися великих успіхів. Як УПА перевершила усі дотеперішні збройні фази визвольної боротьби після революції 1917-20 років поневолених російсько-совєтським імперіялізмом народів, так ОУН (центральна течія, або, як популярно кажеться, під проводом Степана Бандери) повнотою й беззастережно виконала свої завдання, які належали їй як спершу домінуючій, а відтак фактично єдиній організовано діючій і одним центром кермованій національно-політичній силі в краю. ОУН станула на висоті завдань, що їх поставила перед нею історична доба.

ОУН не лише в загальному підтримувала УПА, але вона й виконувала цілий ряд конкретних завдань для неї. Цілі ділянки діяльности, які входили в рами праці й боротьби УПА, були виконувані ОУН. Насамперед така підставова праця, як набір і поповнювання, а навіть початковий вишкіл кадрів УПА були в засаді виконувані організаційною системою ОУН. Особливо провірка людей до неї, бо вона мала для цього куди кращі можливості, як система УПА. А наскільки важливою була ця провірка, то про це свідчить

підсовєтська практика. Совєтські органи з першого дня окупації теренів, на яких оперували відділи УПА, розпочали інтенсивну акцію вербування численної сітки провокаторів, які вступали у відділи УПА з метою шпигунської й диверсійної роботи. Тільки люди ОУН, які постійно жили в усіх населених пунктах і знали всіх мешканців, могли давати собі раду з тією совєтською акцією. Досвід показує, що ОУН виконувала це своє преважливе завдання з великим успіхом, бо випадки совєтського проникнення в ряди УПА, як і в ряди ОУН, були нечисленні. Система безпеки УПА розкривала тих, що все таки якось просмикнулися. Завдяки тому трапилися тільки нечисленні випадки підривної роботи совєтської аґентури з нутра. Щойно в 50-тих роках большевикам удалося зміцнити свою внутрішню аґентуру, але й тоді це не прибрало катастрофальних розмірів, зовсім протилежно до того, що мало місце під час Визвольних Змагань 1917-23 років, коли большевикам удавалося з більшим успіхом вдиратися в нутро національних сил як українських, так і інших народів. Особливо позитивну ролю в УПА відіграла зв'язково-кур'єрська система ОУН, в однаковій мірі в краю, як і з закордоном. УПА мала своїх зв'язківців, одначе не завжди вони могли досягнути там, де могла це зробити сітка ОУН. Потрібну бойову розвідку переводили здебільшого елементи УПА. Але постійну й уточнюючу інформацію, без якої відділи УПА не могли обійтися, постачала система ОУН. Тому й не диво, як це ми читаємо в звітах та документах УПА, відділи УПА всюди зустрічали підтримку, точну інформацію, а найважчі питання прохарчування, відпочинку, лікарської опіки, хоч з великими трудноцами, що зовсім зрозуміле в тогочасних умовах, вони розв'язували разом з ОУН. І це підтримувало їхню мораль та готовість відстоювати свою справу до кінця.

З історії УПА знаємо, що, як правило, відділи УПА не лише могли уникати заскочень з боку совєтських загонів, але й самі заскакували їх несподіванками, завдяки чому у великій мірі мали свої бойові успіхи.

Боротьба з большевиками була важка, напружлива і складна. Та не зважаючи на ті важкі умовини, співпраця ОУН-УПА йшла справно і гармонійно. Власне в цій боротьбі розвинулася та спільна постава, яка в часі, коли треба було переходити з військових збройних формацій у нові, вужчі форми боротьби, цей перехід відбувся гладко. Вояки УПА влилися в боївки ОУН і в апарат підпілля, щоб продовжати своє завдання.

Боротьба УПА тривала довгі роки, вона обіймала великі обшири української землі й усі верстви українського населення. І, з одного боку, спаяність відділів УПА в одних організаційних рамах і під одним командуванням, а з другого — поодинокі бойові

з'єднання, своєрідний характер і стиль цих різних відділів надавали їм особливої характеристики. Це бо були не тільки бойові з'єднання. Це були організми зі своїм окремим обличчям. В УПА-Північ на Волині й Поліссі, де довгий час був командний центр і практично вся збройна сила, були розбудовані лісові бази з маґазинами, верстатами, польовими шпиталями. Там поставали своєрідні республіки, де довше панувала влада УПА-ОУН, що своєю діяльністю охоплювала всі ділянки громадського життя, починаючи виробництвом всіх протрібних для життя товарів, а в першу чергу харчів, а кінчаючи шкільництвом, суспільною опікою, забезпеченням здоров'я населення. В Галичині розвинулася видавнича діяльність, і взагалі широке розпрацювання духовної й культурної ділянок. Особливим явищем став Станиславівський (на території сучасної Івано-Франківської области) Тактичний відтинок УПА, що його територіяльним ядром був комплекс Чорного лісу. Всі ті складові частини великого революційного руху проявили себе кожен в іншому напрямі. Характеристикою народнього визвольного руху є взагалі далекойдучі вияви ініціятиви поодиноких організаційних одиниць та груп, а навіть поодиноких осіб. З одного боку така ініціятива знизу, є свідоцтвом всенародности руху, а з другого — дає змогу виявитися тим усім різнородним елементам і талантам, які є в народі. В остаточному результаті все це зливається в могутню течію творчости й боротьби, що при сприятливих умовах завершується великими акціями й подвигами — як індивідуальними, так і збірними. Такими, власне, були люди Чорного лісу, і таких унікальних успіхів вони добилися.

Унікальним став в системі УПА і взагалі визвольного підпілля журнал «Чорний ліс» завдяки ініціятиві поодиноких людей, які в коротких перервах між боями і маршами знаходили час й енергію протягом чотирьох а може й більше років. Ми маємо випуски журналу «Чорний ліс» тільки від червня 1947 до травня 1950 року. Одинадцять випусків, які дійшли до наших рук, а було їх більше, є свідоцтвом не лише героїзму людей, які в тодішніх умовах здобулися на це, але й доказом великого та всебічного розуміння ними характеру тієї доби і її значення як історичної ланки у визвольній боротьбі українського народу та ґрунту, на якому виростатимуть дальші дерзання і дальша боротьба аж до остаточної перемоги.

І цікаво, що відділи УПА Станиславівського Тактичного відтинку УПА виявили себе якнайкраще і на інших відтинках діяльности. Вони як у «себе дома», тобто в Чорному лісі, так і в часі рейдів в дальші терени, зразу нав'язували живий контакт з місцевим населенням і прихиляли його до себе, чим уможливлювали з успі-

хом виконувати свої завдання. В боях, як під оглядом командування, так і в бойовій поставі вояцтва розв'язувати під безпосереднім вогнем ворога тактичні проблеми, вони виходили з успіхом. Рідко коли траплялися тактичні помилки, які породжували небезпеки чи невдачі. Завдяки цьому на сторінках видань Чорного лісу ми пізнаємо справжній профіль життя і боротьби відділів УПА взагалі. Саме в цьому є неоцінима вартість видань Чорного лісу. Інші комплекси також видавали свої, здебільшого неперіодичні видання, але тільки видавці Чорного лісу спромоглися не лише видавати журнал продовж кількох років, але й припильнували, щоб аж одинадцять його випусків дійшло в безпечні руки закордон. Читаючи сторінки «Чорного лісу», які писані кров'ю майже в дослівному розумінні, ми відчуваємо життєвий пульс життя відділів УПА, справжній ритм боїв; ми пізнаємо вояків УПА і їхні відділи в їх найповнішій характеристиці. Таким чином, сторінки «Чорного лісу» є нетільки найвірнішою ілюстрацією вояків УПА і дійсности, яку УПА й українське націоналістичне підпілля творили, але й справжньою світлиною тієї дійсности. Сторінки «Чорного лісу» писали вояки, підстаршини і старшини УПА, керівні й низові члени ОУН, взагалі український тогочасний підбольшевицький світ, через те вони є неперевершеними пам'ятниками тієї доби і в майбутньому вони творитимуть частину історичних, літературних і наукових хрестоматій та творів про ту добу.

В кожному випуску неперіодичного збірника «Чорний ліс», видання команди Станиславівського Тактичного відтинку УПА в роках 1947-1950, подана ситуаційна мапа Станиславівського і Коломийського Тактичних відтинків УПА, які до реорганізації 1945 року творили Четверту воєнну округу «Говерля». На тих мапах відзначено великий лісовий масив між Калушем на півночі і Солотвиною на півдні, Перегінським і Рожнятовом на заході і Богородчанами та Лисцем на сході. Цей масив — це, власне, «Чорний ліс». Через Чорний ліс протікає річка Чорний Потік, який, як кажуть старожили тих околиць, дав назву лісовому масивові. А потік названо Чорним, бо вода в ньому має темну відтінь, а в часі дощу взагалі виглядає чорно. Так само і лісовий масив у дощову негоду набирає темної, майже чорної краски.

Власне, цей ліс став базою УПА, яка заблистіла побіч інших того рода баз не лише своєю одчайдушною, по-мистецьки веденою збройною боротьбою, але й унікальним журналом «Чорний ліс». Роки, коли появлявся журнал «Чорний ліс» (1947-1950), — це був час небувалих подвигів українського націоналістичного підпіля і відділів УПА в їхній визвольній боротьбі проти російсько-совєтського займанця. Крім бойових рейдів у різних напрямках, ко-

мандування Станиславівського Тактичного відтинку висилало своїх зв'язкових у далекі рейди до інших збройних одиниць, а також в порозумінні з Головною Командою УПА — у вільний світ. Рейди зв'язкових — це окремі епоси людських подвигів у поборюванні незчисленних перешкод, від яких чекала зв'язківців смерть або схоплення раненим і нелюдські тортури. Зв'язкові, які виходили одинцем або в маленьких групках двох-трьох людей, — це окрема сторінка зусиль і подвигів ОУН-УПА, яка творить найбагатшу епопею, що чекає ще своїх авторів їхнього наукового досліду і на літературне відображення. Власне, завдяки тим зв'язковим — жінкам і чоловікам — ми маємо тепер вже видрукованих 17 томів «Літопису», а серед них два томи з передруком названих 11 випусків журнала «Чорний ліс».

В першому числі «Чорного лісу» з червня 1947 року його редактор і найплодовитіший автор-поет, новеліст, есеїст — Марко Боєслав в поетичному есеї «Леґенда Чорного лісу» так передає настрій, думи, і візію майбутнього, що з них зродився і ними довгі роки жив цей журнал:

> «Я не розкажу тобі того, що чути в акордах чорноліських сосон. Я не перелив у пісню тої туги за славним минулим і великим майбутнім, що горіло й горить грізним полум'ям у душах безсмертних героїв. Я не вискажу тобі тої гарячої любови, що нею палали їхні гартовані в боях серця.
>
> Це завдання я передаю Тобі, Народний Генію. Ти прийдеш колись між ці старі сосни, а вони заспівають Тобі так, як сьогодні співають мені! Ти переллєш їхню пісню на папір і понесеш у міські мури та між сільські стріхи. Старі батьки й матері слухатимуть цієї співучої леґенди та втиратимуть сльози. А в тобі, молодий юначе, загримить кавказьким громом серце, заграє весінньою повінню кров і ти затужиш за безсмертними чинами крицевого революціонера Роберта, залізного лицаря Різуна-Грегота, та все усміхненого героя Гамалії, хороброго курінного Прута, завзятих командирів Благого й Шума, безстрашних чотових — Мороза, Ґонти й Миші та тисячі інших безсмертних героїв-повстанців, що з піснею на усміхнених устах вмирали в завзятих боях з дикими сталінськими злочинцями.
>
> — А ти, зневірений земляче, іди на святі могили тих усіх відомих і невідомих борців-повстанців і скріпи своє серце ґранітною вірою в перемогу України. Бо не думай, що бої вже затихли, а леґенда Чорного лісу, покрита серпанком туги, ходить по роздоріжжях мов та мати, що втратила сина, і плаче.
>
> Ні! Чорноліська леґенда родить нових революціонерів-повстанців. . .»
>
> *(«Літопис УПА», том 3, стор 36-37)*

І цікаво: це був 1947 рік — рік, коли Чорний ліс клекотів наступами червоних орд, які безперебійно перетинали його простори і вогнем та залізом намагалися очистити їх з повстанців і підпільників. Наступам червоних відповідали повстанці й підпільники засідками, протиударами, таким же самим вогнем і залізом. Крізь дим і згар тих боїв Марко Боєслав бачить, що сила не встоїться більшій силі, але залишиться леґенда: леґенда, наповнена буйним життям, яка родитиме й кріпитиме віру, даватиме достойний приклад і кликатиме та вестиме майбутні покоління до продовження боротьби.

В тому короткому есеї бачимо, що ті, які невгнуто і до кінця стояли на сторожі рідної землі проти переважаючих, але тимчасових сил північного наїздника, знали, що час остаточної перемоги ще не прийшов. Але є час боротьби до фізичного кінця. Смерть у бою не перериває і не закінчує боротьби. Це тільки вихід одного бійця, на місце якого раніше чи пізніше прийде другий переємник. Здача, піднесення рук угору, були б закінченням боротьби, були б запереченням того, за що ця боротьба велася, добровільним перерванням її життєвого пливу в різних формах і тяглості. Бійці, які не здалися, а впали — це афірмація боротьби і цілей, за які вона ведеться. Леґенди — це найглибші елементи духового життя людини і національного колективу, вони є віхами на шляху у майбутнє, вони штовхають до трудів, до зусиль, до боротьби. Леґенди, що живуть у народі, разом з іншими його цінностями визначують його характер, а тим самим формують його призначення. І яка б зматеріялізована доба не була, але і в ній кращим елементам національної спільноти леґенди додають крил і сил. Саме так бачили це творці бойового пляцдарму Чорний ліс і автори, друкарі та всі інші співтворці видання «Чорний ліс».

Початки Чорного лісу

Журнал «Чорний ліс» простими словами з-під пера рядових бійців, що починали своє життя в збройних лавах і доходили до високих командних постів, так розказує про початки опісля могутнього бойового з'єднання:

> «Коли тільки Провід ОУН повідомив низові кадри про створення збройних відділів УНС-у (Української Народньої Самооборони) на Підкарпатті і в Карпатах та набір до них, то я перший з села зголосився добровільцем до УНС-у. Я мав тоді 19-ть років. До того часу я з військом не мав ніколи нічого спільного. Одні хіба мрії були в мене бути жовніром української армії.

Крім мене, до УНС-у добровільно зголосилося ще 4-ох моїх односельчан. Одержавши інформації, що треба приготувати собі до відходу, ми пильно готувались до нього.

Вкінці прийшов день, коли я з товаришами одержав наказ до відходу. *Було це 23 липня, 1943 року.* Хто мав зброю, той мав забрати її з собою. Я мав кріса, якого здобув ще в час переходу німецько-більшовицького фронту.

Гарний погідний був вечір. Далеко з поля доносився спів женців, що верталися до дому. Дністер пошумом своїх вод підспівував тихесенько пісню. Потомлені люди готувалися до сну. Одні тільки добровільці не готувались до нічного відпочинку. Вони готувались до відходу.

Ніч. Серед селянської хати стояло 5-ох юнаків. На кожному з нас зеленів стрілецький однострій. Він був зроблений з селянського полотна, зафарбований на зелено. В кожного був наплечник та потрібні до відходу речі. Попращавшись з рідними, молода п'ятка з одним крісом та 4-ма гранатами зникла серед нічної темряви.

Прибувши на означене місце, ми застали кільканадцять сірих постатей, що між собою шепотом розмовляли».

Так розказує про ті початки майбутній славний командир УПА поручник Сапер у своєму спомині «Чорні чорти» («Літопис УПА», том 4, стор. 68-69). Прибувши до лісового табору, кандидати в УПА пройшли першу провірку, про яку Сапер розказує:

«При збірці кожний майбутній рекрут одержав картку, з якою мав пройти військову комісію. Всіх нездібних до війська відсилали додому.

Другого дня табір перенісся до села Четверки.

Група прийнята до УНС-у начисляла 87 осіб. Були це люди з Галицького та Жовтневого районів, в більшості члени ОУН.

В селі Викторові всіх новозабраних добровільців озброїли. Зброя була різна: польська, австрійська, французька, німецька й російська. Вся вона лежала вже досить довгий час закопана в землі. Були між зброєю різного роду 'штуци', рушниці і т.п. На цілий відділ був один кулемет 'Дєгтярова', з яким майже ніхто не був ознайомлений.

Через кілька днів, на квартирах у господарських стодолах ми познайомлювалися зі зброєю та впорядом»,

(«Літопис УПА», том 4, стор. 70).

З тих коротких слів бачимо, як серйозно й уміло бралися до діла ті, що їх ОУН призначила до того важливого і небезпечного завдання. Ніщо не залишено припадкові, кожен деталь провірено, кожного кандидата до УПА переконтрольовано чи він надається,

чи в нього є фізичні і моральні сили для успішного виконування тих завдань, задля яких творено УНС, яка за декілька місяців пізніше (в січні 1944) стала формальною частиною УПА.

Інший стрілець, старший булавний Геник, так розказує про початки УНС-УПА політвиховникові Чайці, який записав це на папір:

> «У Снятинщині в липні 1943 року оформився один із перших відділів УПА, яким командував Різун — один з членів окружного Проводу ОУН. У склад відділу входили — булавний Яструб із Буковини, булавний Сірко з-за Дністра та сини Коломийщини і Снятинщини — Бескид, Дуб, Граб, Бульба, Сокіл. По зорганізуванні відділ рушив у рейд. Рейдом дійшов він до Городенки, де зробив наскок на гарнізон, у склад якого входила 'шуцполіція'. Здобуто вагон цукру. Цей цукор зразу передано сітці ОУН.
>
> З Городенки через Коломийщину перейшли в Товмаччину. Тут в селі Хом'яківці задержались відпочити. В Хом'яківці до цього відділу долучилися — Бровко, Влодко, Геник, Чайківський, Кривоніс та ще один, псевда якого не можу пригадати. Тут ми квартирували в одній стодолі, до якої запровадив нас кур'єр. Біля дверей стояв алярмовий. На допомогу нам поставлено цивільну розвідку з сітки.
>
> Тут командир Різун почав подавати перші відомості, як послуговуватися зброєю. Щоб уникнути провокацій, ми змінняли зчаста постій, пересуваючись у сусідні села. Про наше перебування знали лише строго довірені люди. Харчами забезпечувала нас сітка».
>
> («Літопис УПА», том 3, стор. 46)

Ця коротка розповідь наповнена цінними інформаціями. В ній пізнаємо, як з малої іскри поставав великий вогонь, як з гурта декількох людей виростали сотні й курені, як з сільських хлопців і молодих ремісників творилися майбутні командири, творці леґенди Чорного лісу. Сітка ОУН була не лише матір'ю й повитухою постаючих збройних відділів, але вона піклувалася ними й у великій мірі співвідповідала за них протягом усього їхнього існування. Перетворення молодих патріотів у загартованих бойових умільців починалося з першого кроку: вишкіл, вивчення зброї, підстави бойової тактики, гарт тіла і практична заправа в бойових акціях вже майже від перших днів існування відділу, коли він має ще тільки декількох бійців. Постійний маневр, зміна місць перебування, засекреченість і дисципліна. Все це разом узяте не могло залишитися без справді глибоких наслідків у зформуванні вояка УПА. Особливим прикладом служив для нього командир відділу, який завжди був з ним, був першим у бою, першим протиставився небезпеці, а кожного члена свого відділу трактував як

молодшого брата. Власне це творило основу у вихованні майбутнього повновартісного воїна УПА, який, вибравши добровільно цей шлях, ішов ним до кінця. В тому, власне, є таємниця тієї прямо неймовірної надлюдської постави, яку опісля в найважчих ситуаціях, а особливо в обличчі смерти, виявляють вояки УПА.

Радості і смутки в житті УПА

Марші, бої, рейди відділів УПА — це тільки частина, хоч і найдраматичніша і найгероїчніша, життя бійців УПА. Між боями і рейдами були будні, звичайні дні, наповнені різними функціями та різними почуваннями. Звичайні дні не тільки відпочинку, але й ладнання різних потреб, а в першу чергу особистих кожного вояка УПА. Вояк УПА виглядав так, як умів собі це влаштувати. Старшини і підстаршини могли на одне звернути увагу, в другому допомогти, але все таки основний тягар усіх цих дрібних, хоч життєво необхідних справ, лежав на кожному воякові особисто. Зі світлин того часу бачимо, що вояки УПА дбали про себе і свою чистоту, а навіть намагалися виглядати чепурно, наскільки це було можливе.

Відділи УПА мали свої маґазини, верстати, мали свій інвентар. На щастя, відділи Закерзонського краю, які пішли у рейд на захід з метою пробитися у вільний світ, у великій мірі зберегли своє діловодство, записки, щоденники — докладні, як на умови життя УПА, реєстри посіданих речей, копії наказів, щоденні розподіли службових обов'язків, а навіть копії посвідок, виданих власникам за вартісні речі, що їх у поході забирали відділи УПА. Першою журбою були, очевидно, харчі. Та це також організувало вище командування, штаби при видатній, не раз вирішній допомозі підпілля. А крім цього й командування відділів. Не було випадків, а якщо десь було, то дуже рідкі, щоб хтось на власну руку і тільки для власного вжитку громадив такі речі. Стояло це на такому рівні, що вояк УПА був забезпечений у найконечніше, діставав справедливі приділи в можливих розмірах, а про якісь особливі привілеї для будь-кого не було найменшої мови. Взагалі, в матеріялах УПА навіть не здибається натяків на таке. Завдяки тому вояк УПА був кожної хвилини готовий на бій, на жертву, завжди боєздатний. В кожній армії є збірний дух, спільна постава всіх вояків, але в такій мірі, як це було в УПА, трапляється таки дуже рідко.

Окремою, хоч може найважливішою і найважчою потребою була опіка над здоров'ям вояцтва. Хоч умовини побуту були неймовірно тяжкі — постійне пересування, зудари і більші бої, постійне напруження нервів, уваги, але й ця проблема була розв'я-

зувана. Лікарів завжди бракувало. Бракувало не раз і найконечніших ліків. Але й це розв'язувано. Постачало це підпілля, організація УЧХ, були навіть достави з-за кордону через обсаджені кордони й фронти, а в першу чергу здобування на ворогові. При наскоках на більші населені пункти завжди були визначені підрозділи для полагодження тієї справи. Про достави ліків з-за кордону в матеріялах УПА є тільки натяки, а закордоном полагоджувано ці справи з найсуворішим збереженням конспірації, а тому про це покищо небагато відомо.

Одначе є переконливі дані, що ці проблеми були розв'язувані методично, з велиою увагою і розумінням, а через те і з успіхом. З документів УПА і підпілля знаємо, що відділи УПА давали медичну допомогу також населенню теренів, де вони перебували. Завдяки добре зорганізованим заходам і здобутим або доставленим з-за кордону медикаментам та інструментам, відділи УПА і підпілля оборонили населення перед пляново насаджуваними совєтською владою епідеміями. Наприклад, епідемію тифу, поширювану совєтською владою серед місцевого населення, після чималих труднощів таки вдалося опанувати, про що говорять документальні дані. Для виконання цього треба було чималого людського апарату:

«Природна річ, що відділи УПА, які не могли спиратись на влаштовані державною владою господарські бази засоблення у всі необхідні господарські засоби, — мусіли спиратись виключно на місцеві, як харчування, так і різні господарські речі, як взуття, одяг тощо. Правда, було організовано досить багато різного роду майстерень по цілому терені, однак вони не могли справитись з виникаючою потребою. Взуття та відповідного одягу завжди бракувало. Організувати господарський апарат для постачання такої великої кількості людей, при умові, що апарат цей мусить функціонувати конспіративно, надзвичайно трудно при наявності навіть дуже малої кількості сексотів. Приймаючи до уваги, що перед тим людність та господарські об'єкти були пограбовані доценту, спочатку большевиками, а потім німцями, не можна дивуватись, що війська УПА мали в дечому недостачу. Однак же вони не голодували. Що до одягу, то одностайного умундирування зробити було неможливо, а відділи все ж були умундировані однаково своїми засобами, чи то в німецькі, чи совєтські уніформи, які змогли здобути. Харчові засоби перевозились з південних багатших районів на Полісся, бо там було більше скупчення військ на меншому просторі. До шпиталів на Поліссі доставлялись навіть овочі та пшенична мука. Господарчий апарат був зорганізований всюди на місцях, починаючи від господарчої громади і до господарчої округи. . .

Для комунікації, перевозу відділів хурами та постачання —

була створена сітка зв'язкових комунікаційних ліній. Лінії ділилися на більше важні та менше важні, військові та адміністративні. Спрямований на зв'язкову лінію відділ чи транспорт пересувався від зв'язку до зв'язку і був супроводжений тереновими зв'язковими. Траплялось, що мобілізувалися для перевозу хури з цілих сіл (200-300 хур)».

(«Літопис УПА», том 1, стор. 32-33)

Хоч місця перебування треба було міняти часто, але всюди, де був кількаденний постій, влаштовувано так, щоб потреби й мінімальні життєві вимоги були забезпечені:

«Зроблено шатра, покриваючи їх чатинням і сіном. Тут проводили ми вишкіл. До нас долучився Ванька — татарин із татарського легіону, Кармелюк, Мороз та Камінь. На початку вересня, на Ландерівці зловлено двох мадярських офіцерів. Від них забрано зброю й велосипеди. Наступного дня прийшло з 80 мадярів. Це подала наша розвідка. Командир взяв 15 стрільців і пішов бити їх. Бій тривав 15 хвилин. З нашого боку тяжко ранено стрільця Влодка. Він відбився від відділу та попав у руки мадярів. Мадяри передали його німцям, які розстріляли його».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 48)

(Далі буде)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, насвітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. *«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»* речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. *«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»* — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:
Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

ПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАННЯ БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА

Львівського Архиєпископа, Правлячого Архиєрея Галицької Митрополії

до Їх Високопреосвященства Кир Ізидора
Єпископа Торонтського й Східньо Канадського
Всечесних Отців, Преподобних Монахів,
і всіх Вірних Торонтонської Єпархії

Радіє земля і небо, а з ними і я! Радіє небо, бо муж Божий Ізидор, покликаний на наступника Христового, щоб ширити спасіння душ, п'ятдесят літ виповняв гідно свою місію від Господа, як пастир, і 40 літ, як Архипастир. Скільки разів приносили Його архиєрейські руки Безкровну Жертву на славу Божу і спасіння душ, Йому повірених. Не будемо їх числити, бо Справедливий Бог, Йому вже почислив. Найважніше тут не число, бо жертва вдови в єрусалимській святині, переважила всі найбільші жертви взяті разом. Так і жертви Ювілята, труди, молитви, покути віддані Богові на славу за спасіння Йому повіреної пастви, аж до повного самопожертвування вчинили, що радіє сьогодні небо і земля. Оцінити може тільки Бог Отець і Бог Син разом зі Святим Духом, та справедливу нагороду дати Йому в небі. На землі нема такої нагороди, яка б хоч в малій части відповідала Його заслугам: «Велика бо ваша нагорода в небі!»

Радіє земля. Радіє в першу чергу торонтська земля, що вже 40 років тішиться проводом свойого Божого і мудрого Пастиря. Він вказав своїому стадові спасенну і здорову поживу та дорогу до неї. Преосвященний Ізидор від молодости своєї пішов дорогою наших духовних і національних провідників. Тільки з нашого століття можна назвати Слугу Божого Андрея Шептицького і Патріярха Йосифа. Преосвященний Владика Ізидор їх зрозумів, чого багато в нашім народі на жаль не розуміють, або ще гірше не хочуть розуміти, засліплені своїми власними амбіціями. А ще зрозумів їх Володимир Винниченко — голова «Директорії», соціяліст, комуніст, може навіть і цілковитий атеїст, коли по скиненні гетьмана Павла Скоропадського запитав Льонгина Цегельського: «А що там робить Ваш Шептицький? — Він тепер інтернований поляками у Львові. — А ми його визволимо. От якби ми мали такого Чоловіка!!! Ми б його поставили на чолі Церкви на Україні. . . — А він на православного Архиєрея не піде! Якого там пра-

вославного! Розуміється уніятського. Кожний уніят це з природи — українець. Ми б договорилися з Римом і зробили б його Патріярхом України... І так відгородили б Україну від Москви і Польщі». На то Л. Цегельський сказав: «Це була ідея, яка дорівнювала б події Хрещення України Володимиром Великим». Цю розв'язку питання наших церков, котру зрозумів атеїст, соціяліст, комуніст В. Винниченко, не можуть зрозуміти не кажу миряни, але, що гірше люди духовні котрі жонґлюють словами «Щоб всі були одно» і співають «В єдності сила народу, Боже нам єдність подай!». Але Ви, Преосвященний Владико, Ви це зрозуміли й пішли слідами Слуги Божого Андрея і Патріярха Йосифа. Радій земле Торонтська, радійте вірні сини і дочки торонтської дієцезії, бо Господь Бог наділив Вас великим і мудрим Пастирем!

Слуга Божий Андрей першим кинув клич екуменізму і розпочав діяти через Велеградські з'їзди. Він не раз виражав бути мучеником за віру Христову, але Бог побачив Його добру волю і задоволився нею. Слуга Божий Андрей в обороні євреїв написав лист до Гітлера, хоч знав, що за те може бути розтоптаний, як хробак чоботом ґестапівським, але це його не здержало. Ніхто на світі цього не наважився зробити. Ви, Преосвященний Владико, це все знали, поділяли і відважно научали Ваших вірних, не дивлячись на неприємності. І ось Вам знак Божий над вірним Своїм Слугою Андреєм. Повертаючись після звільнення з ув'язнення в суздальській тюрмі, в переїзді через Ленінград Його зустрічають радісні ленінградці, запроваджують до царської палати і там сидячи на троні свого царя Николая II, Митрополит Андрей приймає їхню чолобитню, їхні вітання. Яка переміна! Як тут виразно видно діяння Боже над Своїм вірним Слугою... Такого в історії ще не було! Митрополит Андрей Шептицький вертав як каторжник, якого визволила не армія, не жодна сила людська, *а тільки сила Божа!* І Ви, Преосвященний Владико, Ви зуміли відчитати ті знаки Божі і піти їх слідами. Слава Вам за те перед Богом і людьми! І тому радіє земля торонтська і ціла українська земля.

Здавалося, що вже не буде нікого такого, хто міг би по смерті гідно зайняти місце такого світового Велетня. Та Бог має більше, ніж те, що роздав. І послав нам смиренного і покірного, помічника і наслідника Йосифа Сліпого. Часи були дуже люті, а в нього здоров'я дуже слабе. Перші його лекції для питомців виявляли задуху, що здавалось не докінчить цієї лекції. Часто на дверях о. Ректора появлялась лікарська заборона відвідувати Його, бо о. Ректор хворий. І як зможе Він взяти на себе тягар, обов'язки Митрополита Андрея? А наставало «врем'я люте»... І воно прийшло. Його заарештовано указом зі всіма іншими єпископами. Прийш-

лось зазнати понижень, знущань, побиття, холоду і голоду, катувань, численних і частих етапів-перевозів між різними тюрмами, які могли тривати навіть і місяцями. Нелюдські знущання, часті хвороби, гарячки, в однім випадку і перелам руки. Як довго Митрополит Йосиф ще витримає? Яке Його здоров'я??? За Божою поміччю витримав 18 років!!! І ось тоді прийшов час визволення. Здавалося б кінець мукам, бо ж Він в домі Батька. Та Церква в руїні, а народ в неволі. Треба було підносити з руїни Церкву, а народові допомагати, щоб не загинув у неволі. І береться за відновлення Помісної Церкви через патріярхат. Єднає всіх і на Україні, і в діяспорі сущих — в одну Помісну Церкву. Хоче під крила Патріярхату об'єднати всіх єпископів, священиків, монахів, монахинь, вірних, щоб створити одну Божу українську родину. Піднести духовне життя, науку, культуру, матеріяльний добробут, з'єднати весь український народ — розбитий, розшарпаний, бо Патріярх Йосиф знає, що в єдності сила народу! В першу чергу бореться за цю духовну єдність під проводом Патріярха, щоб легше потім осягнути єдність національну. Але й тут вороги стають Йому на перешкоді. Він визнає, що не менше натерпівся на волі, як в тюрмі. Від своїх удари все болючіші, ніж від ворога. І хоч ціла Христова Церква і весь світ признає Його Апостолом XX століття, однак змучений боротьбою за свої ідеали, не осягнувши багато, умирає зболілий на 93 році життя. І знову прийшов *знак Божий*. Коли вже без життя лежав на катафальку в церкві Св. Софії в Римі, ним збудованої, підійшов Папа Іван Павло II попрощатися з Ним. Поцілував Його померщого в чоло і руку, і заявив: «Він боровся за справедливу справу». Такого ще не було в цілій Христовій Церкві від її початку аж до сьогоднішнього дня!

Ви, Владико Ювіляте, пізнали цю дорогу правди і життя для нашого народу. Ви Його піддержували і йшли тією дорогою котрою Він ішов і так навчали Вашу Паству. Тому то радіє сьогодні земля торонтська і вся земля українська. І я радію з Вами, разом з нашим українським народом. Слава Вам, Високопреосвященний Ювіляте, що Ви пізнали і вибрали ту саму дорогу й боретеся за неї для більшої Слави Божої і добра цілого українського народу. Не лукавили Ви з правдою, але йшли не зважаючи на всі ворожі напади, на неприємності, перешкоди, які так зазнав наш батько, наш Патріярх Йосиф.

І зраділа українська земля. А було це 21 вересня 1988 року, на сам день Різдва Божої Матері. Я чув за Ваше Високопреосвященство, так, як слідкую за подіями нашої Церкви, за її життям. Не смів навіть мріяти, Високопреосвященний Ювіляте, з Вами стрінутися, бо ще ніщо не провіщало лучів сонця. За те Мати Божа

подбала про таку зустріч. І в день Своїх Уродин зробила мені і Вам таку несподіванку. Того дня злучилася наша Україна з Вашою Торонтською Єпархією, що репрезентувала також цілу нашу Канадську Церкву і єдиними устами і єдиним серцем в Безкровній жертві ми віддали хвалу Богові і Матері нашого Спасителя не у величавім храмі, а в убогій кімнаті. І лучила нас убога обстановка, яка була притаманна Ісусові ціле життя; від народження в убогій стаєнці, в часі голошення «Доброї Новини», де Христос не мав де голови прикласти, аж до наготи, прибитий на дереві до хреста і похований обвитий плащаницею. За те, тим гарячіша і чистіша була наша любов до Бога, в Пресвятій Тройці, та братня любов від найстаршого аж до найменшого брата. Величезне віддалення зникло, бо всі ми єдналися в Спасителю, де нема ні чоловіка, ні жінки, ні старця, ні дитини, ні невільника чи вільного, але всі творять одне Тіло з Христом-Богом. В цій єдності будемо жити, один одного любити, один одному служити, щоб вже тут на землі відчути той передсмак тієї хвилини, коли ми всі зустрінемося з Його Божественним Сином і Святим Духом, де завершиться і убожествіє наша спільна любов.

Хай благословиться і славиться Отець, Син і Святий Дух за ласки 50-ліття Священства, 40-ліття Єпископства Вашого Високопреосвящентсва і 40-ліття Торонтської Єпархії.

Нехай знають торонтяни, що нас з Вами і кожного зосібна, в особливий спосіб поріднила Христова любов.

А де любов — там витає Бог.

Митрополит Володимир Стернюк

Дня 7 квітня, 1989 року,
на Благовіщення Божої Матері

У 175-ліття з дня народження
Тараса Шевченка

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі «ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора

(Закінчення, 6)

Останньою річчю, що її писав Шевченко російською мовою, були його записки, які він постійно називав «Журналом» і які більшевицькими літературознавцями названі «Дневником». «Дневник» і «Журнал» в російській мові поняття дуже близькі, означають систематичні нотатки, поточні записи з дня на день. Але цілковитої тотожности в значенні цих слів немає. «Дневник» — це записи інтимні, те, в чому людина звіряється лише самому собі, це святая святих особистости. «Журнал» — теж щоденні нотатки, але, здебільшого, з відсутністю тої інтимної повноти, яка властива «Дневнику». В часах Шевченка слово «Журнал» уживали в значенні то дорожних записок, то записок про якісь події. Міг бути також на кораблі журнал вахтенний (або шканечний), штабний журнал, засідань, тобто протокол тощо. Отже, слово «Журнал» навіть і в значенні денних особистих записок може бути обтяжений деякою дозою офіційности, описовости, об'єктивности опису. Думаємо, що Шевченко вибрав слово «Журнал», а не «Дневник» свідомо, бо не мав на увазі творити документу наскрізь інтимного. В первісному задумі це була книга записів, яка мала перетворитися в дорожну книгу. Поет починав її писати, будуючи в уяві «повітряні замки» (його власний вислів) своєї поворотної мандрівки із заслання. Він знав, що довго їхатиме Волгою, потім опиниться в Москві, Петербурзі, серед росіян, своїх знайомих і колеґ за професією. Щоб заощадити сили на безконечні повторення розповідей про минуле, поет вирішив занотувати «для широкого вжитку» свої останні враження в Новопетровській фортеці, а далі і спостереження подорожі та сухі вістки про перебування в Москві й Петербурзі. Писання журналу вважав він заняттям «мимоходним» (Собр. соч., т. V, стор. 103): «на безделы и это рукоделье» (т. V, стор. 55). Він писав для «милых искренних друзей», для випадкових і невипад-

кових знайомих, що в їхніх очах поет був «наш самородок», для тих, що за чаркою обнімали його і вітали з волею, аби на другий день забути про його існування. Всім їм Шевченко щедро відкрив доступ до свого журналу, а багато з них навіть приклали свою руку серед його записів. Всі оті Клопотовські, Незабитовські, Одінцови, Чельцови, Кішкіни, Чекмарьови й інші, що занесли свої імена в «Журнал», пройшли малопомітними тінями в житті поета, але для них «Журнал» був доступний. І в задумі, і в основі своїй «Журнал» не був документом інтимним, він не відбивав душевних глибин поета, так, як його ліричні поезії. В ньому є лише окремі інтимні моменти, як відхилення від первісного задуму.

Російська критика завжди тріюмфувала, що, мовляв, поет найінтимнішу свою річ вважав за потрібне писати по-російськи. Тургєнєв навіть іронізував з цього приводу. У світлі цього зовсім не випадковою є й спритна підміна Шевченкової назви «Журнала» назвою «Щоденника».

Читач, на якого був розрахований «Журнал», визначав до певної міри і зміст його. Тут чимало такого, що було для самого поета на периферії його інтересів, але він мав на увазі своїх читачів і нотував для них, говорив їхньою мовою і вживав їхніх життєвих понять. Він знав, що його оточення — здебільшого російські ліберали й напівліберали, і йому було ясно, що чим більше ці ліберали захитають тривкість імперії, то легша буде боротьба для українських визвольних сил, які тоді щойно зароджувалися й оформлювалися. І тому він висловлюється про речі суто російської духової дійсности, він навіть виявляє намір свій створити серію сатиричних малюнків для вихови «нашего средного сословия», маючи на увазі під цим «средним сословием» «наше темное полутатарское купечество», тобто купецтво національно російське.

Однак Шевченко був людиною безпосередньою в більшій мірі, ніж виховником. Його національно-українські переконання яскраво позначилися і в «Журналі». Бо навіть і тут, у «Журналі», призначеному для досить строкатого, переважно російського читача, його уява раз-у-раз концентрується на явищах української культури, на українських людях, і рядки ці, сповнені чарівної приваби, говорять про могутню любов поета до своєї вітчизни. Ось він згадує свою молодість, перебування на науці у майстерні славетного Брюллова. І думка відразу ж перестрибує до тих мрій про Україну, які колись у майстерні великого вчителя відтягали його від малярства:

> «В сутіні його елеґантно-розкішної майстерні, як у спекотливому дикому степу, переді мною мерехтіли мученицькі тіні наших бідних гетьманів. Переді мною розлягався степ, засіяний могила-

ми. Переді мною пишалася моя прекрасна, моя бідна Україна, у всій непорочній, мелянхолічній красі своїй. . . І я задумувався: я не міг відвернути своїх духових очей від цієї рідної чарівної розкоші».

І як колись у майстерні Брюллова переслідували Шевченка думки про Україну, так само не покидають вони його під час писання «Журналу». Це найкращі, найпоетичніші рядки його нотаток, вони, немов коштовні перли, прикрашують «Журнал».

Совєтські дослідники на всі лади стараються довести, що Шевченко наприкінці життя віддалився від українського оточення, порвав ідейні зв'язки з людьми типу Куліша. Хоч і знаємо про розходження між обома творцями української духовости, між кармазинником» Кулішем і «січовиком-нетягою» Шевченком, мовляв Панько Олелькович, — все таки в основному, у ставленні до найбільших національних вартостей їхня духова єдність була фактом. І про це блискуче свідчить «Журнал»:

«Спасибі ще Кулішу, що догадався прислати книжок. . . Особливо вдячний я йому за 'Записки о Южной Руси'. Я цю книгу скоро напам'ять буду читати. Вона мені так виразно, так чародійно виразно нагадала мою прекрасну біну Україну, що я ніби з живими розмовляю з її *сліпими лірниками* й кобзарями. Найчудовіша, найшляхетніша праця. Діямант в сучасній історичній літературі. Пошли тобі Господи, друже мій щирий, силу, любов і терпіння продовжувати цю неоціненну книгу. Прочитавши вперше цю діямантову книгу, я наважився був зробити зауваження, але коли прочитав удруге і втретє, то побачив, що замітки мої — замітки п'яної людини та й годі» (там же стор. 60).

Соціяльне соціяльним, а національне, українське, все таки для поета і тепер, наприкінці життя, на першому пляні. Це бачимо раз-у-раз. Ось, напр., нотатка 19-го квітня 1858 р.:

«Вечір провів у Галагана. Він прочитав опис свого будинку, збудованого у старому українському смаку, в Прилуцькому повіті. Панська, але гарна й варта наслідування витівка».

Шевченко культивував почуття людської гідности, гордої психічної незламности, яка так потрібна для успішної боротьби. Згадаймо під цим оглядом хоч би «Юродивого». І він радів, коли цю відпорність та мужність знаходив у своїх земляках. «Журнал» малює перед нами два такі по-мистецькому завершені образи українців, з якими спіткався поет на засланні. Один — Скобєлєв, солдат з України, якому начальство прибрало московське прізви-

ще, але не могло змінити його незаложної національної вдачі. На Україні він не зніс кріпацького ярма, тинявся без притулку, поки не вхопила його поліція. Щоб не вертати під панську руку, назвався він «непомнящим родства» і опинився в солдатах. Від людини цієї віє на Шевченка життєвим оптимізмом і поезією рідних образів. Скобєлєв — прекрасний співак, і його українські співи безугавно сповняють Новопетровську фортецю. І в цих жахливих обставинах він залишився людиною. І коли його, денщика, обікрав командир, присвоїв йому присланні гроші, обурений за цю кричущу несправедливість вимагає Скобєлєв у командира повороту свого майна. І на ляпас розлюченого начальника відповідає таким же ляпасом. За це женуть його через «зелену алею», а тоді засиляють на Сибір. Серце поетові крається за нещастя свого товариша по недолі, але він певен, що десь і в Сибіру лунатиме ще його життєдайна українська пісня і не одного закованого в кайдани українця розважатиме.

Не менше привабливий і другий образ Андрія Обеременка. Для поета Обеременко є радісним прикладом того, що й довго каліченa солдатською московщизною українська людина потрапить не піддатися русифікації. Обеременко зберіг запахущу чистоту української вимови по довгих роках солдатської каторги. І це, а також те, що Обеременко не став «бравим солдатом», примушує нашого автора ставитися до свого товариша з побожною пошаною:

> «Незалежно від його простої, шляхетної вдачі, я полюбив його за те, що він на протязі двадцятирічного солдатського гидотного життя не загидив і не принизив своєї національної і людської гідности. Він залишився вірний усіма сторонами своїй прекрасній національності. А така риса ублагороднює навіть і неблагородну людину» (там же, стор. 134).

Їдучи Волгою на пароплаві, Шевченко спостерігає краєвиди, бачить курган і довідується, що його називають Царевим курганом, бо, за народнім переказом, на ньому побував цар Петро І. І це дає привід Шевченкові розгорнути протиставлення російської й української народньої психології. Українському народові зовсім не властиве схиляння перед деспотами, і він не відзначає у своїй пам'яті таких подій, як сходження на гору якогось «помазника-пройдисвіта».

Україна і Росія — антиподи духово й культурно. Шевченко прекрасно розуміє цю істину і підкреслює її в «Журналі». Проречисто свідчить про це і його зіставлення типу українського села з російським. Естетизм української вдачі виявляється через стиль побутової культури. «Там село і навіть місто заховали свої білі при-

вітні хати в тіні черешневих і вишневих садів. Там бідний неусміхнений селянин оповив себе пишною вічно усміхненою природою і співає свою понуру, задушевну пісню, в надії на краще існування».

І зовсім інший, контрастовий образ московського села, крізь який прозирає протилежний українському психічний тип людини:

> «. . . в московській людині є вроджена антипатія до зелені, цієї живої, блискучої ризи усміхнутої матері природи. Московське село це, як висловився Гоголь, накидані купи сірих колод, з чорними отворами замість вікон, вічний бруд, вічна зима! Ніде лозинки зеленої не побачиш, а з боків непролазні ліси зеленіють, а село, ніби навмисно, вирубалось на велику дорогу з-під тіні цього непрохідного саду, розтягнулось у два ряди коло великої дороги, вибудувало заїзний двір, а на одшибі каплицю і шинок, і йому більше нічого не треба. Незрозуміла антипатія до чарів природи (там же, стор. 108).

Тут була не тільки ненависть до офіційної самодержавної Росії, але глибокий критицизм до всього російського. З такою ж реалістичною правдивістю відбито в «Журналі» й усю Росію.

Російські надволзькі міста роблять на Шевченка гнітюче враження. Астрахань — це величезна купа смердячого гною, «потворна купа сміття». Самара — здаля дуже і навіть надто немальовнича «юна купчиха». А зблизька — «місто рівне, вигладжене, набілене, нафаблене, до нудоти одноманітне місто». А найкращий ресторан у ньому такий, що поетові доводиться сказати:

> «Здесь русский дух, здесь Русью пахнет», тобто салом, горілим і різноманітною мерзотою. . .» «Величезна хлібна пристань на Волзі, приволзький Новий Орлеан! І немає порядного ресторану. О, Русь!» (Там же, стор. 157).

Не менш убивчо-дотепні характеристики і Чебоксарів, Казані. Його ненависть до московсько-візантійського цареславного православія очевидна. Він дає прекрасні, влучні характеристики російського православ'я, як основної опори внутрішньої реакційної політики царя Миколи І. Але і в протестантах проти офіційної релігії, в розкольниках, він не бачить нічого привабливого: дикий фанатизм, безглузді вірування, розпуста, прикрита релігійним серпанком.

Різко сатиричними штрихами окреслює він «вищі сфери» російської суспільности, дворянство:

«Російські люди, в тому числі й нижегородці, багато чого запозичили від европейців, а між іншим, слово *клюб*. Але це слово зовсім не до речі російській людині. Їм би краще було запозичити б у китайців і японців, якщо вони відкинули своє рідне слово *посиделки* (посиденьки), що дивовижно вірно відбивають російські дворянські зборища. У европейців клюб має важливе політичне значення, а у російських дворян це навіть не громадський збір, а просто посиденьки. Вони збираються посидіти за льомберними столами, помовчати, поїсти, випити, а як випадок сприятиме, то й по фізіономії один одному загирити» (там же, стор. 184).

Скрізь віє задубілою дичиною. Велика імперія — мов чорна діра, з якої несе гниллю. Уважний спостерігач, Шевченко не спускає з ока і ті пам'ятники, які свідчать про кривавий загарбницький шлях, яким збудовано це імперіяльне одоробло. Ось його нотатка з Казані:

«Повертаючись на пароплав, я побачив з правого боку від дороги пам'ятник, споруджений над кістками убитих при захопленні Казані Іваном Лютим. Це зрізана піраміда з куржґанками, поставлена нібито на тім самім місці, де стояло шатро царя Лютого. Сумний пам'ятник!».

Особливо цікаве його зіставлення двох кругів астраханських мешканців: родин російської бюрократично-мілітарної верхівки, «левів» і «левиць» місцевого товариства, з одного боку, і робітничого калмицького простонароддя, з другого. Зіставлення ніяк не на користь росіян:

«Вдивляючися пильніше в пануючу тут вузькооку фізіономію калмиків, я знаходжу в ній прямодушний, лагідний вираз. І ця прекрасна риса ушляхетнює цей некрасивий тип. Найвірніші слуги і найкращі робітники тут є калмики. Улюблений колір — жовтий і синій, страва — будь-яка. . . Місце життя — халабуди, а заняття рибальство і взагалі тяжка праця. Мені вподобались ці родоначальники монгольського племени».

І коли у поета на сторінках «Журналу» промайнула думка написати твір «Сатрап і Дервіш» російською мовою, то, думаємо, в цьому випадку Шевченко хотів зробити свою запроєктовану на орієнтальний сюжет поему приступною для поневолених Москвою народів, серед яких уже траплялися люди зі знанням російської грамоти. Для автора «Кавказу» і ненависника російського імперіялізму цей крок був цілком натуральний.

* * *

На цьому можна перервати нашу аналізу і звернутися до загального висновку.

Факти, що ми їх навели, свідчать про подиву гідну суцільність Шевченкової особистости. У своїй ворожості до московського імперіялізму в усіх його формах поет був непримиренно послідовний. Ця його постава властива всьому його життєвому шляху. Зустріч із складною дійсністю кінця 50-х рр., в якій московська імперіялістична духовість знаходила форми свого маскування, примусила Шевченка переборювати це маскування і гартувала поета в зрілого політичного діяча. Ні писання російською мовою, ні його російські знайомства нічим не порушують повноти й суцільности його націоналізму. Духова спадщина нашого національного пророка і великого генія залишається для нас і тепер невичерпним джерелом наснаги в нашій боротьбі проти одвічного московського імперіялізму.

«Народ живе, доки в ньому живе усвідомлення своєї окремішности та прагнення до самостійности. Тож задля збереження нашої нації, не затуманюймо двозначними словами наше справжнє самостійницьке єство. Будьмо ж правдиві і сміливі».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 48,
вид. УЦІС, 1989.

Володимир ЖИЛА

ШЕВЧЕНКО — ПОЕТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ[1]

(До 175-річчя з дня народження)

Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?[2]

Т. Шевченко

Кожен народ гордиться своїми великими співцями. І це цілком природно, адже поет, якщо він справді великий, то своїм мистецьким словом устигає відобразити живий образ рідного народу, засвоїти його історичний досвід, ідейні, моральні, етичні та естетичні здобутки. Тоді такий поет повними пригорщами черпає силу, думки й почуття з джерел мудрости, перш за все, свого народу.

Це стосується повною мірою Тараса Шевченка та українського народу, який дав своєму співцеві палке серце й розсудливий розум і послав у велику мандрівку, поблагословивши на трудну й непевну долю.

А «доля, — пише Іван Франко, — переслідувала його [Шевченка — В.Ж.] ціле життя, та не покрила іржею золота його душі, не обернула його любови. . . в ненависть, ані його віри в розпуку». Вона «не щадила йому страждань, але не стримала його радости, що била здоровим джерелом життя»[3].

Поет стає не тільки виразником прагнень, надій і думок свого народу, але й живим символом і втіленням його страждань та його боротьби. Його творчість, пройнята мужністю, пристрасною волелюбністю до визвольної боротьби і палкою ненавистю до ворогів, уже близько 150 років паленіє як великий живий смолоскип, освітлюючи ввесь новітній розвиток українського народу.

І сьогодні ми зібралися тут, щоб у 175-річчя з дня народження великого поета детально розглянути ті незаперечні істини, що лежать в основі його творчости та мають безпосередній вплив на розвиток української нації, роблячи Шевченка її національним виразником дум і прагнень.

Він, як ніхто раніше, переконливо та всебічно змальовує образи рідного народу й рідного краю, розкриваючи їх у всій величі й

На цьому можна перервати нашу аналізу і звернутися до загального висновку.

Факти, що ми їх навели, свідчать про подиву гідну суцільність Шевченкової особистости. У своїй ворожості до московського імперіялізму в усіх його формах поет був непримиренно послідовний. Ця його постава властива всьому його життєвому шляху. Зустріч із складною дійсністю кінця 50-х рр., в якій московська імперіялістична духовість знаходила форми свого маскування, примусила Шевченка переборювати це маскування і гартувала поета в зрілого політичного діяча. Ні писання російською мовою, ні його російські знайомства нічим не порушують повноти й суцільности його націоналізму. Духова спадщина нашого національного пророка і великого генія залишається для нас і тепер невичерпним джерелом наснаги в нашій боротьбі проти одвічного московського імперіялізму.

«Народ живе, доки в ньому живе усвідомлення своєї окремішности та прагнення до самостійности. Тож задля збереження нашої нації, не затуманюймо двозначними словами наше справжнє самостійницьке єство. Будьмо ж правдиві і сміливі».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 48,
вид. УЦІС, 1989.

Володимир ЖИЛА

ШЕВЧЕНКО — ПОЕТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ[1]

(До 175-річчя з дня народження)

Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?[2]

Т. Шевченко

Кожен народ гордиться своїми великими співцями. І це цілком природно, адже поет, якщо він справді великий, то своїм мистецьким словом устигає відобразити живий образ рідного народу, засвоїти його історичний досвід, ідейні, моральні, етичні та естетичні здобутки. Тоді такий поет повними пригорщами черпає силу, думки й почуття з джерел мудрости, перш за все, свого народу.

Це стосується повною мірою Тараса Шевченка та українського народу, який дав своєму співцеві палке серце й розсудливий розум і послав у велику мандрівку, поблагословивши на трудну й непевну долю.

А «доля, — пише Іван Франко, — переслідувала його [Шевченка — В.Ж.] ціле життя, та не покрила іржею золота його душі, не обернула його любови. . . в ненависть, ані його віри в розпуку». Вона «не щадила йому страждань, але не стримала його радости, що била здоровим джерелом життя»[3].

Поет стає не тільки виразником прагнень, надій і думок свого народу, але й живим символом і втіленням його страждань та його боротьби. Його творчість, пройнята мужністю, пристрасною волелюбністю до визвольної боротьби і палкою ненавистю до ворогів, уже близько 150 років паленіє як великий живий смолоскип, освітлюючи ввесь новітній розвиток українського народу.

І сьогодні ми зібралися тут, щоб у 175-річчя з дня народження великого поета детально розглянути ті незаперечні істини, що лежать в основі його творчости та мають безпосередній вплив на розвиток української нації, роблячи Шевченка її національним виразником дум і прагнень.

Він, як ніхто раніше, переконливо та всебічно змальовує образи рідного народу й рідного краю, розкриваючи їх у всій величі й

красі. Пригадаймо лише, як московський царський лад — носій найжорстокішої політики гноблення — грубо топтав не тільки суспільні, а й національні права українського народу, не визнавав його нацією, зневажав його мову, культуру й літературу. І от Шевченко, ще недавній кріпак, всупереч усім офіційним заборонам, по-новому показує перед світом український народ, ніби леґалізує його як націю, вливає нову силу в його духовне життя, в його культуру, дає йому нову високу мету, вказує нові перспективи розвитку. Ці образи присвячені не тільки минулій героїчній боротьбі, а й гіркій сучасності, якої свідком був поет, а іноді й тим його небагатьом світлим мріям про майбутнє.

Минуле рідного народу завжди цікавило поета й він присвячував йому чимало болісних роздумів і чистого почуття, бо він твердо вірив, що без усвідомлення минулого не може бути повної картини сучасного.

І так уже в своїх ранніх творах, позначених молодечим захопленням, поет оспівує народний героїзм і боротьбу за свободу вітчизни. Гордиться іменами народних героїв: Наливайка, Тараса Трясила, Павлюка, Остряниці, відстоює чистоту поглядів на героїчне минуле, як засвідчено в «Гайдамаках», у «Холодному Яру». Гостро дорікає тим, що посміли називати розбійниками лицарів, оборонців народньої волі й вважали минуле мертвим, стверджуючи, що від козацтва, від його героїчної боротьби лишилися тільки могили. Ні, впевнено заявляє поет, ці могили кличуть нас до боротьби. Коли хтось заснув чи збайдужів унаслідок рабського становища, то і його треба обновити пригадкою про героїв, у яких ще можна навчитися лицарських подвигів.

Шевченкові судорожно болить серце, що та Україна, яка колись кипіла в боях за свободу, зосталась покріпачена, пригноблена. Його опановує сильне бажання розбудити й піднести всі її здорові сили до боротьби за волю. Поглянувши в минуле суворим, але чесним оком правдолюба та щирого сина свого народу, поет ще сильніше підносить мотиви національного й суспільного поневолення:

Все розберіть. . . та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? Чиїх батьків?
Ким, за що закуті?. . .

(Том II, стор. 114)

Коли приглянутись до цих вогненних рядків із послання «І мертвим, і живим. . .», то легко можна зрозуміти, що обеззброїло його земляків, зробило їх нещасними, приборкуючи їхнє прагнення до створення української державности.

Чарівно, вичерпно й конкретно зображена в Шевченковій творчості українська земля — улюблена поетом Україна. Описи її барвисті. Перед нами появляються картини безмежного степу, ланів широкополих, могутнього Дніпра, весни, літа. З'являється й незабутнє зображення українського ранку з поеми «Сон»:

Степи, лани мріють;
Між ярами над ставами
Верби зеленіють;
Сади рясні похилились;
Тополі поволі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
(Том II, стор. 28)

Іноді ж образ України прибирає трагічних рис, правдивої жорстокої дійсности Шевченкових часів:

Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.
(«Чигирине, Чигирине»,
Том II, стор. 13)

Ще більший трагізм з'являється в посланії «До Основ'яненка». Україна — «Обідрана сиротою/ Понад Дніпром плаче» (том I, стор. 23).

Такою різноманітною з'являється нам Україна в Шевченковій творчості. Вона — то чарівна своєю природою, то грізна козацькою визвольною боротьбою, то зганьблена царизмом і панами-кріпосниками, але все ж таки нескорена, прекрасна, жива.

З неменшою теплотою і батьківською лагідністю оспівує поет український люд. У центрі його уваги українські дівчата. Він турботливо розповідає про їхні літа молодії, найчастіше — занапащені, повні жалю. Дівчат у творчості поета чимало: Причинна, Лілея, Мар'яна-черниця, Катерина, Оксана, Ярина і ще десятки — чистих душею! Найбільше горе для них — кріпацтво, найбільше щастя — свобода, вірне кохання. Мораль у них здорова, народна, що виробилася протягом віків.

Дав нам Шевченко і прекрасний образ багатостраждальної української матері. Мабуть, ніхто в світовій літературі з такою ніжністю, з таким глибоким зрозумінням не відтворив материнсь-

ких почуттів, як Шевченко. Його вірш «У нашім раї на землі» — це не тільки глибокі роздуми про долю матері й дитини в трудному, несправедливому кріпацькому світі. Це гимн материнству й любові до своєї дитини. Найбільш надхненно звучать тут рядки:

Слово «мамо» — великеє,
Найкраще слово!
(Том III, стор. 196)

Безмірну самовіддану любов матері до свого сина клясично виразив Шевченко в поемі «Наймичка».

Безсмертною заслугою Шевченка, як поета своєї нації, є те, що він своїм поетичним обдаруванням підніс українську мову до рівня літературно розвинених мов свого часу. Мова, яку прозивали мужицькою, про яку говорили, що нею не можна передати складних думок й витончених почуттів, під пером великого поета загомоніла своєю мелодійністю, заясніла всіма барвами своєї краси, виявилася здатною потрясти людський розум і серце. Про високу її мистецьку досконалість і чарівність Іван Франко писав: «Ця маленька книжечка (*«Кобзар»* — В.Ж.) відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною ґрацією вислову»[4]. І це в той час, коли царські поплічники засуджували українську мову як «мертву»[5], вважаючи її нерозвиненим діялектом російської. Таким чином, оборона її вимагала великої громадянської мужности й глибокої віри в силу рідного слова, в його красу і здатність. Це було ніщо інше як боротьба Шевченка проти тогочасних офіційних настанов за утвердження української мови як мови літературної. Боротьба ця була ще тим складнішою, що треба було подолати також байдужність значної частини тогочасної української інтеліґенції, тих кого Шевченко прозивав перевертнями, що знали всі слов'янські мови за вийнятком своєї рідної. Отже, Шевченко виконав найбільш відповідальне завдання, розкривши світові могутню силу, чар і красу українського слова[6].

Україну Шевченко любив понад усе. Він писав:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!
(«Сон», том III, стор. 26)

Скажу тут щиро, що я не знаю іншого поета в світовій літерату-

рі, який би так промовисто висловлював любов до своєї Батьківщини. Ці рядки звучать релігійно-містично[7], перед ними блідне усе та навіть завмирає людське серце. Поет справді глибоко проник у свій власний духовний світ, виявивши найтонші його душевні почування, розкривши психологічну підоснову своїх власних дій і прагнень.

Неменше сильно звучить поетів заклик до любови Батьківщини, звернений до нас:

Свою Україну любіть,
Любіть її. . . во время люте,
В остатню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!

(«Чи ми ще зійдемося знову»,
том II, стор. 181)

Ця строфа яскрава своїм змістом, експресивно забарвлена та спрямована до душі земляків, щоб заволодіти їхніми емоціями та викликати у них почуття любови, якою, до речі, палав сам поет.

З позицій свого національного світогляду, Шевченко картав і російський царат. Поневолення України Москвою подібне до смерти нації, а домовиною її стала ота церква в Суботові, в якій Богдан Хмельницький молився перед від'їздом до Переяслава. Таким чином, найтяжчим злочином, смертельним гріхом у розумінні Шевченка була кожна, навіть випадкова співпраця з Москвою, для якої Шевченко не мав іншого почуття як ненависть. Прикладів на це багато в його творчості. Вони стверджують, що чим сильнішою була любов поета до українського народу, то тим непримиреннішою була його ненависть до Московщини й до всього того, що носило московські ознаки:

Ляхи були — усе взяли,
Кров повипивали!. . .
А москалі і світ Божий
В путо закували.

(«Сліпий», том II,
стор. 67)

З цього можна зробити висновок, що Шевченко вбачав лише один вихід зі становища: боротьбу проти Москви за повне визволення українського народу. Це був єдиний рятунок для України, однаково дійсний він і сьогодні.

Але, «для Шевченка, — каже Леонід Білецький, — історичні факти боротьби українського народу були тільки вихідним пунк-

том конкретними емпіричними прикладами ніби зривами народу, що прорвались назверх в обороні свободи, віри й Батьківщини. А сама суть ховалась, з одного боку, в глибинах надприродного Божого закону й Божого права, а з другого боку, в глибинах передісторичних і мітичних устремлінь його [українського — В.Ж.] духа власними силами прямувати до його [своєї] політики, національної правди й сенсу його [своєї] визвольної боротьби»[8].

І поет узявся за справу великої ваги, він почав орати переліг України, перевиховувати народні занепалі душі, сіяти в їхні серця «свої сльози», себто свої думки, свої державницькі ідеї, щоб, таким чином, привести до ґрунтовного оновлення, до перетворення народних кріпацьких душ у «козацькі душі» (*«Кобзар»*, том II, стор. 25), свідомі національного обов'язку боротьби за свободу України. Доказом цього є його поеми «Гайдамаки», «Сон», «Єретик», «Кавказ», «Великий льох», «І мертвим, і живим. . .» тощо. Це було ніщо інше як удари по московській імперії. І так, на прю проти московського велетня Ґоліята — жорстокого царя Миколи І стає наш біблійний Давид — Шевченко. У нерівній боротьбі поет шукає опертя для своїх визвольницьких ідей в окремих історичних подіях і постатях. Рівночасно, як філософ і пророк, проаналізувавши ворожі сили, скеровані проти України, він починає вбачати двоїстість її боротьби (*«Кобзар»*, том II, стор. 37): реальну боротьбу на землі й боротьбу надприродну з духовно ворожими силами, спрямованими проти українського народу. Серед таких обставин Шевченко заглиблюється в історичну й історіософічну суть існування української нації і в її духовне призначення, щоб там знайти задовільну розв'язку.

На допомогу поетові приходить українська мітологія, яка в поєднанні з історією України дає йому можливість пізнати вищу історичну долю України й її призначення. Він розкриває найосновнішу суть української національно-історичної дійсности та визначає «глибокий зв'язок людини з історією народу, зв'язок її долі з потойбічністю історичних сил Нації» (*«Кобзар»*, том II, стор. 29):

О, Боже сильний і правдивий,
В твоїй руці — життя і смерть —
Вдягни у славу свою твердь
І сотвори святеє диво —
Воскреснуть мертвим повели!
Благослови возстать собором
На подвиг новий і суворий —
На чин іскуплення землі.
Землі, повитої в неславу,
Стократ политої криваво

Колись преславної землі!
(«Безталанний», переклад
Олекси Стефановича,
«Кобзар», том II, стор. 50)

Це вказує, як глибоко заглянув Шевченко в історіософію і в призначення своєї Нації та яку основну переоцінку духовних вартостей зумів він зробити, з'єднуючи світ реальний зі світом потойбічним. І в той же час він продовжує вірити у свій народ. Для нього він є лише фізично приспаний неволею, але духовно — живий. Тому й недалекий час його пробудження:

Церква-домовина
Розвалиться. . . і з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!
(«Стоїть в селі Суботові. . .»,
том II, стор. 87)

Ми твердо віримо, що це пророчі слова великого поета. Провал Переяславської угоди, що завдала Україні мільйони жертв, затопила тричі в морі крови українські спроби до державности, наближається. Правда муситъ перемогти й Україна муситъ відродитися.

«І в це воскресіння вірив і поет до кінця свого життя й віру цю з закликом до єдности, любови і згоди передав і нам»:

А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай,
І братолюбіє пошли!
(«Злоначинающих спини»,
«Кобзар», том IV, стор. 229)

«щоб і ми вірили і прямували до згоди та спільними силами боролись за Україну і її повну свободу до переможного кінця» (*«Кобзар»*, том II, стор. 40).

Такою різноманітною, не раз повною розчарувань, але могутньою своїми виявами показалася доля великого поета української нації — Тараса Шевченка. Проте, «найкращий, найміцніший дар, — як пише Іван Франко, — дала вона йому аж по смерті — невмирущу славу і вічно нову насолоду, яку дають його твори мільйонам людських сердець»[9].

Примітки

1) Поширений текст доповіді, прочитаної 16 квітня 1989 р., на святковому зібранні Шкільної Ради Комітету Українців Канади, в Торонті, в Канаді, присвяченому 175-річчю з дня народження Тараса Шевченка.

2) Тарас Шевченко, «Осії глава XIV (подражаніє), *«Повне видання творів Тараса Шевченка»*, в 14 томах, за ред. Павла Зайцева, друге доповнене видання (Чікаґо, Видавництво Миколи Денисюка, 1961-1963), том IV, стор. 79. Далі при посиланні на це видання, зазначено в тексті лише том і сторінку.

3) «Світова слава Кобзаря», *«Українська мова і література в школі»* 4 (1964), стор. 21.

4) Іван Франко, *«Нарис історії українсько-руської літератури»* (Львів, Українсько-руська Видавнича Спілка, 1910), стор. 107.

5) Павло Зайцев, *«Життя Тараса Шевченка»* (Нью Йорк, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1955), стор. 75.

6) Яр Славутич, «Краса Шевченкового слова», *«Новий шлях»* (Торонто), 18 березня 1989 р., стор. 8.

7) *«Джерела мовної майстерности Т. Г. Шевченка»*. Збірник статтей, за ред. І. К. Білодіда (Київ, Вид. Академії Наук УРСР, 1964), стор. 84.

8)Тарас Шевченко, *«Кобзар»*, в 4 томах, за редакцією Леоніда Білецького (Вінніпеґ, Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1952-1954), том II, стор. 28. Далі при посиланні на це видання, зазначено в тексті назву видання, том і сторінку.

9) «Світова слава Кобзаря», стор. 21.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩИРА БЕСІДА

Українська мова в Україні

Питання: Який стан української мови в Україні?

Відповідь: Русифікація, яка тяглася століттями, лишила дуже невідрадну картину поширення української мови в Україні.

Українське національне відродження XX стол. та розвиток української культури й мови протягом перших десятки років після революції налякали совєтську імперську адміністрацію, наслідком чого Україна зазнала жахливого ґеноциду інтеліґентних верств населення, який почався з кінцем 20-х років. Процес СВУ потягнув за собою арешти і знищення тисяч і тисяч свідомого українського елементу.

Голод 32-33 рр. знищив мільйони українських селян-хліборобів — базу української нації. На цей же час припадає ліквідація Української Автокефальної Церкви.

Протягом 1934-39 рр. московська адміністрація знищила навіть своїх спільників на Україні — український комуністичний актив. Народовбивство тривало й на окупованій 1939 р. Західній Україні. Німецька окупація, що настала незабаром, завдала Україні нових утрат, зразу з боку німців, а тоді з поворотом большевиків з боку совєтських окупантів.

У пару з ґеноцидом ішло інтенсивне заселення України неукраїнським, переважно російським населенням, яке у містах складає більшість.

Ці заходи супроводжувалися русифікацією шкільництва, вищої школи, преси, державного життя. Жодна ділянка суспільного життя по містах і селах не користувалася українською мовою. Серед населення міст поширювано дискримінаційні назви українців та української мови. Шевченка називано «бандерівським» поетом, українську мову — «бандерівською», а українців — «бандерівцями». У державі, де бандерівців тавровано «заклятими ворогами народу», такі назви мали на меті дискредитувати усе українське, поставити його поза законом, як і все, що було пов'язане з бандерівським підпіллям.

Всі ці заходи було спрямовано на тотальне викорінення української мови. Викорінення мови, за задумом московських аси-

міляторів, мало ліквідувати національну самобутність українців. Тому, боротьба за українську мову це є боротьба за самобутність українського народу, якому в цій самобутності наполегливо відмовляють.

Я особисто був репресований 1965 р. саме за те, що виступив на захист прав української мови. Мій виступ дав за тих часів певні наслідки. Але ці наслідки — передусім, право українців складати іспити до вищих шкіл рідною мовою — було скасовано, коли на чолі українських коляборантів став В. Щербицький.

За Ґорбачова українські інтеліґенти, письменники, педагоги підносять питання повернення прав українській мові, але покищо крім розмов ніяких наслідків нема. Антиукраїнська адміністрація на чолі з В. Щербицьким і далі веде на Україні проімперську політику.

Але в масах українського народу нова політика «гласности» викликала пожвавлення боротьби за права української мови, української культури, що тотожнє з боротьбою за національні права українського народу.

Боротьба за повернення належних прав українській мові в Україні знайшла своїх прихильників у всіх верствах українського населення. На різних рівнях створювано товариства рідної мови, в обороні рідної мови виступають багато неформальних організацій. Такі товариства створювано й за межами УССР.

Ця боротьба й реакція на неї покаже наскільки виправдані надії деяких оптимістів на Ґорбачова та його політику «перебудови» і «гласности».

Питання соборности

Питання: Вірменський нарід веде боротьбу за соборність. Чи доцільно українцям і собі розгорнути боротьбу за об'єднання усіх українських земель?

Відповідь: Соборність є одним з важливих елементів існування нації. Змагання за соборність нації є частиною змагання за державність. Таке змагання доцільне, коли існує або засновується державність.

Якщо порівняти українську й вірменську державність в СССР, то як це не парадоксально, ці дві нації мають різні рівні державности. Вірмени продовж свого існування, бувши маленькою республікою, не зазнали такої інтенсивної колонізації, як Україна. Боючись втратити Україну, Москва масово заселила Україну неукраїнським населенням. Увесь партійно-адміністративний апарат України на 50% складається з неукраїнців, а ті українці ,

яких там терплять, належать до малоросів-перевертнів, яким українська культура чужа, які уперто тримаються російської культури й російської мови. Українська мова не має статусу державної мови в Україні. Донедавна самий факт вживання української мови вважався за прояв націоналізму. Отже, в Україні немає того обсягу державности, який мають такі совєтські республіки, як Вірменія.

90% населення Вірменії — вірмени. Партійно-адміністративний апарат Вірменії так само майже на 99% вірменський. Вірменська мова є державною мовою Вірменії. Ці факти свідчать про існування, нехай і обмеженої, совєтської, але таки державности у Вірменії.

Україна не має навіть і такої державности в межах СССР. Або вірніше сказати, Україна має антиукраїнську державність.

Тому те, що може мати місце у Вірменії, навряд чи можна повторити в Україні. На сучасному етапі українцям треба, передусім, боротися за державний статус для української мови, за пропорційне представництво українського населення у керівних органах. Це першочергові завдання для українців.

Говорячи про українські землі поза Україною в СССР, не треба забувати, що населення цих теренів так само було тероризоване й русифіковане продовж більш як півсторіччя, і його треба вперед підготовити, щоб воно відчуло потребу приєднатися до єдиного національного тіла, як це вимагає населення Нагірного Карабаху. Населення Нагірного Карабаху може сподіватися мати у складі Вірменії більше національних прав, ніж у складі Азербайджану. Щодо населення Кубані, Стародубщини та інших заселених українцями земель в РСФСР то воно однаково буде позбавлене національних прав в УССР, як перед тим в РСФСР. Отже для того, щоб це населення захотіло приєднатися до своїх братів в УССР треба українцям УССР домогтися забезпечення їм національних та людських прав в УССР. Головним правом у низці віднятих в українців прав є надання українській мові в УССР державного статусу.

Щождо українців, штучно відірваних від України, то в районах їхнього розселення треба, щоб виникли культурно-освітні товариства та інші громадські інституції, не минаючи релігійних об'єднань, які б пожвавили б відродження там національних традицій.

Розглядаючи цю проблему, окремо треба спинитися на Лемківщині. Населення Лемківщини не треба багато аґітувати за повернення на свої прадавні землі. Якщо таке масове повернення матиме місце, тоді постане питання про дальшу долю цього терену.

Старе у новій конституції

Питання: Остання совєтська конституція скасувала право народів СССР на вихід з «тюрми народів». Як ви прокоментуєте цей факт?

Відповідь: У доґорбачовські часи й у доґорбачовських конституціях формально було записане право народів на вихід з СССР. Але за цим формально проголошеним правом не стояло жодних конституційних ґарантій для тих, хто б таке право спробував здійснювати. На пркатиці ж, висловлювання поглядів про необхідність виходу з СССР вважалося антиурядовим злочином, і за самі лише такі погляди людей запроторювано до Ґулаґу.

Побіч із прийняттям «нової» конституції, Ґорбачов передбачає скасувати низку статей кримінального кодексу, за якими колись репресували інодумців. Новий кодекс, згідно з поширюваними чутками, каратиме лише тих, хто виступатиме за збройне повалення режиму. Таким чином, створюються сприятливі умови для діяльности, спрямованої на вихід тої чи тої республіки з СССР. Але саме цього — звільнення республік з «тюрми народів» — Ґорбачов і не бажає. Тому йому треба було забрати це право у поневолених народів. Формально записане колись, це право практично не існувало. Тепер же після прийняття «нової» конституції це право взагалі перестало існувати, бо його не записано в конституції. Усяка діяльність спрямована на вихід республік з СССР буде суперечити конституції, а те, що суперечить конституції, буде спинювано різними шляхами: заборонами, конфіскаціями, штрафами, депортаціями і нарешті прямими арештами. Іншими словами, «верть-круть чи круть-верть, а в черепочку смерть». Несталінськими методами Ґорбачов досягає сталінських наслідків, а саме примусово тримає республіки в тюрмі народів.

Усю перебудову Ґорбачов спрямував саме на те, щоб те, чого Сталін досягав брутальними методами, досягати іншими шляхами. Нова конституція, яку Ґорбачов «прротягнув» через Верховну Раду тим же шляхом, яким приймалися усі закони за Сталіна й Брежнєва, свідчить, що Ґорбачов не збирається відходити від большевицької практики персональної диктатури. Він розвиває свою політичну діяльність відповідно до моделю такої диктатури, розпрацьованої ще Леніним та здійснюваної всіма його наступниками. Отже Ґорбачов разом з перебудовою це ще один варіянт персональної диктатури, який мають пережити народи СССР у найближчому майбутньому.

Слідом за конституцією мають прийти «Закон про пресу» та низка інших законів, які обмежать усяку небажану для Ґорбачова діяльність серед людности СССР. А що найбільш небажана для

Ґорбачова це національно-визвольна боротьба поневолених народів, то саме проти цієї боротьби, проти звільнення народів з-під національного й соціяльного ярма і спрямовано усю його діяльність.

Факт прийняття антинародньої конституції є найяскравішим свідченням усіх плянів і турбот Ґорбачова.

Україні — українські закони

Питання: Чим можна пояснити, що таке самозрозуміле гасло, як «Африка для африканців!», «Франція для французів!», «Ізраїль для ізраїльтян!», прикладане до України й українців, викликає у декого заперечення?

Відповідь: З одного боку це можна пояснити живучістю рабської психології, століттями прищеплюваної у свідомість деяких українців. Окупаційна ситуація й окупаційні репресії витворили у деяких колах певні комплекси меншевартости, які важко витравити з їхньої свідомости.

З другого боку, це можна пояснити бажанням не давати певним антиукраїнським колам можливости загострювати міжнаціональні відносини, коли треба думати про спільні дії усіх поневолених народів. Бо гасло «Україна для українців!» наші вороги можуть кривотлумачити, завдаючи шкоди українській справі.

Я особисто не бачу в гаслі «Україна для українців!» чогось ворожого щодо неукраїнців в Україні. Усяка патріотична діяльність й патріотичний світогляд саме й передбачає, що патріот свого народу дбає про права й добробут свого народу. У разі, коли нарід поневолено, то патріот поневоленого народу передусім має дбати про відновлення національної державности свого народу. У стислій формі наведене гасло відбиває суть усякого патріотизму. Це гасло засвідчує головне національне право кожного народу — бути господарем на своїй землі.

Питання відносин з національними меншинами у процесі відновлення національної державности українського народу має першорядне значення. Ці меншини легко прихилити на бік української національної революції, і так сам легко відштовхнути їх від цієї революції. Я гадаю, що, враховуючи усі можливості розвитку української національної революції, треба зважувати кожне слово й кожне гасло, яке належить вичувати перед масами. Тому ніколи не шкодить перше ніж викидати те чи те гасло добре його обміркувати й визначити, які дане гасло має позитиви та які неґативи.

Я гадаю, що редакцію того чи того гасла можна інтерпретувати по-різному. Ми знаємо, що наші вороги завжди кривотлумачили

наші дії та наші наміри. Саме, щоб запобігти таким кривотлумаченням, я гадаю, що гасло «Україні — українські закони!» так само цілком відбиває прагнення українського народу до відновлення своєї державности і заразом позбавляє наших ворогів змоги використати це гасло проти нас.

Обидва гасла, які я тут навів відбивають ту саму думку, але друге гасло важко буде кривотлумачити тим, які схочуть посіяти ворожнечу між українцями та неукраїнцями в Україні.

Отож, «Україні — українські закони!».

Про оборону Дем'янюка

Питання: У жовтні 1988 р. американський юридичний журнал «Діе Американ Лойер» опублікував статтю «Жахлива оборона Івана Лютого», де змальовує усіх оборонців І. Дем'янюка, як адвокатів-нездар, котрі сприяли тому, що І. Дем'янюка засуджено на смерть. Чи автор статті має рацію?

Відповідь: Я прочитав згадану статтю. На мою думку, стаття ця тенденційна. Уже в своєму заголовку вона визнає І. Дем'янюка за Івана Лютого. Описуючи історію й хід процесу, автор послідовно переконує читача у справедливості вироку, винесеного судом.

Неґативно характеризуючи адвокатів І. Дем'янюка, стаття заразом підкидає думку читачеві, що свідки оборони не переконали суд ні в чому, і їхні свідчення було справедливо відкинуто судом. Так, про свідчення Джуліюса Ґранта, Віллема Ваґенаара (експерт пам'яті) та Ніколая Толстого автор статті пише так:

«Але ці свідки мало помогли обороні. Ґрант сказав лише що посвідчення [І. Дем'янюка] 'навряд чи автентичне'. Заяви Ваґенаара про пам'ять так само були більш теоретичні ніж переконавчі. І коли Толстой сказав, що І. Дем'янюк брехав у іміґраційній заяві, бо, десь певно, боявся бути репатрійованим на Україну, він не зміг підкріпити своїми показами Дем'янюкове алібі».

Так, у кількох рядках автор статті перекреслює дуже важливі свідчення в всесвітньо відомого експерта почерків Дж. Ґранта, ні словом не згадуючи, що суд не дозволив обороні відділити фото Дем'янюка від документу для додаткової експертизи. Експертиза зворотнього боку фота могла б найкраще підтвердити або заперечити автентичність документу. Але відмова вийшла не від оборони, а від суду.

Не згадує автор статті і про неучасть на процесі польських свідків, які, знавши справжнього Івана Лютого, не упізнавали його в Дем'янюкові. Так само промовчує автор статті про вилучення зі справи свідчень тих колишніх в'язнів Треблінки, які так само не

пізнавали в І. Дем'янюкові Івана Лютого. Один з цих колишніх в'язнів пробув у Треблінці 11 місяців і заявив, що знав «Івана Лютого» «дуже добре» і бачив його «щодня». Ці документи приховало від суду американське Бюро Спеціяльних Розслідувань.

Згадуючи про позов сім'ї Дем'янюка проти БСР, яке приховало виправдувальні свідчення, автор статті пише:

«Судячи з нездало складеної скарги, навряд чи справу буде порушено. Уряд уже зробив заходи, щоб відкинути позов».

Так легко автор статті розв'язує справу кричущого порушення норм законности, допущеного юристами БСР.

Затим, що згадана стаття відверто наставлена на схвалення вироку в Єрусалимі й на підготову читача до покарання невинного, можна думати, що критика адвокатів у статті це засіб автора для підкреслення справедливости суддівських рішень у сутичках із кожним свідком. Критикуючи оборонців, автор жодного негативного слова не висловив на адресу суддів, які, як відомо, не були безсторонні, дискримінували свідків і обмежували оборону. Ні слова не каже автор і про атмосферу, яка панувала на суді і в супільстві під час процесу, про залякування свідків, а останнім часом і оборонців.

Я гадаю, що ніхто не буває безпомильний. Могли помилятися й оборонці. Особливо багато нарікань надходить на адресу ізраїльського оборонця Шехтеля. Я не можу бути у цьому суддею, хоч і згоден, що потрібен комітет української громадськости, який би контролював дії оборонців. Але критика оборонців у статті має зовсім інші завдання. Стаття твердить, що жодна інша оборона не могла б переконати суд відкинути свідчення переживців Голокосту. Але ж юридична практика знає випадки, коли переживці Голокосту свідчили проти правди, як це було на процесі Франка Валюса в Чікаго. Отже, автор статті доводить те, що суперечить істині, і захищає упередженість ізраїльських суддів. А це вже не об'єктивність, а тенденційність.

Автор ставив собі за завдання переконати читача у справедливості вироку, обминувши факти, що виправдують підсудного, і наголошуючи на нездалості оборони. Він досягає свого коштом об'єктивности й безсторонности. Саме тому, стаття й викликає сумніви.

Поезія

Олександер ОЛЕСЬ

ВИБРАНЕ ДЛЯ ВІДЗНАЧЕННЯ 110-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДИН

(Закінчення, 2)

* * *

Ой була на світі та удівонька,
Трьох синів мала,
Ночі не спала,
Їх доглядала,
В чистім любистку синів своїх милих купала.

Що один з трьох синів звався Івашенко. . .
Бога не боявся,
Хати відцурався,
До панів найнявся,
Килимом під чоботи панські послався.

А що другий син звався Василечко. . .
Він потиху встав,
Скриню розрубав,
Скарби всі забрав,
Матір свою рідну, неньку свою бідну обікрав.

Що найменший з трьох синів був Незнаїчко. . .
Стріли його люди,
Розкололи груди,
На очі наклали полуди. . .
Ніколи ж він світу Божого бачить не буде.

Прийшла мати до Івашечка,
Голодная стала,
До вікна припала,
Плакала, ридала,
Руки свої схудлі простягала.

Вибіг синок, кричить, сердиться:
«Моя хата скраю,
Я тебе не знаю,
Іншу матір маю,
Її пою, її кормлю, її доглядаю».

Прийшла мати до Василечка,
Голодная стала,
До дверей припала,
Плакала, ридала,
Василечком ріднесеньким сина узивала.

Вибіг синок, кричить, сердиться:
«Моя хата скраю,
Василя не знаю,
Інше ім'я маю,
Себе кормлю, себе пою, про себе я дбаю».

Ой додому вдова повернулася,
На землю упала,
Коси собі рвала,
Життя проклинала.
До сина свого до найменшого промовляла:

«Ходім, сину мій, ходім, синочку,
Зігнімось, як лози,
Станем на дорозі,
На лютім морозі,
Може хто з прохожих зглянеться на наші сльози».

Ідуть вони, тужать, степом, селами. . .
На їх голосіння
Дають їм каміння,
Лушпиння з насіння.
Велике ж твоє, праведний, терпіння.

1908 р.

* * *

Везли їх, зранених в борні з солдатами,
Везли їх, стомлених в тюрмі за ґратами,
Везли, щоб там, в краях холодних,
Згноїти велетнів народних,
Крилаті іскри потушить
І знов дурити і душить.

В сльозах затриманих, з палкими муками,
Вони прощалися з полями, з луками,
Навік прощались з краєм рідним,
З своїм сліпцем — народом бідним,
Неслись в чужинну сторону
І мов лягали у труну.

І ось вони на мить одну спинилися
І на селян крізь ґрати задивилися,
А ті стояли, як каміння, —
І хтось, лузáючи насіння,
Дививсь на вікна і сміявсь:
«А що, голубчику, попавсь?»

1907 р.

* * *

Вишиває осінь на канві зеленій
Золоті квітки.
Квіти оживають і з дерев спадають
Жовті нагідки.
Яблука і груші падають на землю,
Боки, спини б'ють.
Люди їх збирають, у мішки ховають,
Кури їх клюють.
Жито і пшеницю вже почастували
Ціпом на токах.
І для добрих шлунків винувате зерно
Мелеться в млинах.
Бавляться дітками, бавляться квітками,
Моляться батьки.
Вишиває осінь на канві зеленій
Золоті квітки.

ВЕСНЯНКА

(З драматичної поеми «Над Дніпром»)

А вже красне сонечко
Припекло, припекло,
Ясноцире золото
Розлило, розлило.

На вулиці струмені
Воркотять, воркотять.
Журавлі курликають
Та летять, та летять.

Засиніли проліски
У ліску, у ліску. . .
Швидко буде земленька
Вся в вінку, вся в вінку.

Ой сонечку-батечку,
Догоди, догоди,
А ти, земле-матінко,
Уроди, уроди.

* * *

Косять коси,
Луг голосе,
Косять, косять косарі;
А в моїй душі співають,
Срібло струн перебирають,
Грають, грають кобзарі.

В оксамитах,
В сріблі, в злоті
Виступають козаки. . .
Косять коси,
Ноги босі
І діряві сорочки.

Підійшов я,
Привітався
І звертаюсь до юрби:

Ось ви в злиднях, босі й голі,
А чи прагнете ви долі,
Чи готові до борьби?!

В оксамитах,
В сріблі, в злоті
Виступають козаки. . .
Косять коси,
Ноги босі
І діряві сорочки.

Хтось всміхнувся,
Обернувся
І промовив мені враз:
«Ми, паничу, луки носим —
І вже вас ласкаво просим:
Потурбуйтеся за нас».

Косять коси,
Луг голосе,
Гнуться низько косарі,
Гнуться низько. . .
Тане військо. . .
Замирають кобзарі. . .

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

З АРҐЕНТИНСЬКИХ ПОЕТІВ

Леопольдо ЛЮҐОНЕС

ЧОРНИЙ МЕТЕЛИК

Мов привид маячні трагічно-хмурий,
Урочий знак, якого вже не стерти,
Як чорна пляма, він штампує мури,
Цей темний ірис, сповнений зажури —
Цей цвіт кохання глибшого від смерти. . .

Франсіско Люїїс БЕРНАРДЕС

ОСІННЯ ПІСНЯ

У безмовному будинку
Вітер думає про те,
Що думки, посталі з вітру,
Сам же вітер розмете.
А в той час цвіркун, забутий
У безмежжі темноти,
Додає до моря тиші
Ще краплину самоти.

Вітре осінній,
Про що ти здумав?

В стародавніх ґалеріях —
Вітер повідає там,
Речі, що збагнути можуть
Лише темінь та він сам.
Та заблукана в просторах
Зірка, що одним-одна,

Чує все, що каже вітер,
А відповісти не зна.

Вітре осінній,
Що ти розкажеш?

На шибках порожніх вікон
Пише-креслить вітровій
Речі, що їх мають змити
Ніжні руки дощові.
І лише непевний спогад
Ще блукатиме навкіл
З почуттям, що має листя,
Вітром кинуте на діл.

Вітре осінній,
Що там напишеш?

На пустельному порозі
Вітер плаче, жалібник:
Речі, що пішли за вітром,
Не повернуться повік.
Але серце, що чекає
Безутомно, повсякчас,
Чує, ніби хтось надходить,
Коли той іде від нас. . .

Вітре осінній,
Твій плач — по кому?

Хуліо ФОРКАТ

ЧАКЛУН-ПІДМАЙСТЕР У ЧОРНОБИЛІ

Ґог і Магог —
ковалі попідземні і ґноми —
відчинили браму до пекла.

Пагубна хмара
вторглася в твердь.
Небо затемнено
ордами Робота.

І проростає у зародках
потворне насіння
демонове.

Промисловість залізна
похмурий порушила сон
істот металевих.

Рій — із мільйонів отруйливих ос —
кільчиться
над стільниками урановими.
А в ляві з урану
сомнабулічна енергія Марсова виє.

Людство сучасне — тавроване Канцера знаком —
перед тільцем
Плутоновим молиться,
юрби танцюють
під звихнені ритми
музики рокк
і на кінці — усі на інфаркт помирають.

З дому неволі

ЗА ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЕТА ВАСИЛЯ СТУСА

Після здачі до друку сьомого числа «Визвольного Шляху», наша Редакція одержала від УЦІС багато нових, важливих і надзвичайно цікавих матеріялів про події і визвольні процеси в Україні. Вибрані матеріяли друкуємо в цьому числі журнала, подаючи рівночасно дату їхнього одержання. Перший матеріял за підписом Юрія Бадзя, довголітнього політв'язня і визначного публіциста, ми одержали від УЦІС в Мюнхені з датою 5-го квітня, 1989 року. Цей матеріял був висланий у формі листа до «Літературної України» 5-го грудня, 1987 року.

Редакція «В.Ш.»

*

Шановна редакціє!

Звертаюся до вас, а через вашу газету і до керівництва Спілки Українських Письменників, з пропозицією, яка, у випадку Вашого позитивного відгуку на неї, вимагатиме від Вас, мабуть, певної громадянської відваги і небуденного почуття відповідальности за розвиток української поезії.

Незабаром, 6-го січня наступного року, минатиме 50 років від дня народження Василя Стуса. Стихійному читачеві і громадянинові це ім'я тим часом нічого не говорить. Невідоме воно, можливо, і багатьом із Вас. У 60-их роках, коли політична, культурна діяльність Василя Стуса стала фактом історичного українського життя, він через несприятливі суспільні обставини ще не міг — уже не міг! — постати перед всеукраїнською громадськістю, тим паче літературною, у своєму власному вигляді — як самовідданий громадянин і самобутній поет та літературний критик. Кілька віршів і перекладів із Рільке, Ґете, Льорки, літературно-критична стаття і рецензія — оце й усе, що з'явилося друком на сторінках совєтської преси. Збірка поезій, подана «Радянському Письменникові», отримала позитивну оцінку від Євгена Адельгейма, але про внесення її до видавничого пляну, наскільки мені відомо, мова не йшла. 1963 року в Києві, у Спілці Письменників України, відбувся творчий вечір кількох поетів, у тому числі й Василя Стуса.

У січні 1972 року, коли Україною прокотилася чергова хвиля політичних арештів, поета було ув'язнено. Як і цілий ряд інших представників української творчої інтеліґенції, він став жертвою державної репресивної акції, спрямованої, я вважаю, проти новітнього національного українського відродження, що почалося в умовах антисталінської відлиги. Тепер

уже й офіційно визнано, що демократичні тенденції в партійній політиці, породжені викриттям культу Сталіна, були неглибокі й непослідовні, їх було невдовзі загальмовано й обірвано. Ця обставина мала б бути прийнята вами як свідчення того, що спроба повернути нашій культурі творчість В. Стуса, якби СПУ здобулася на таку ініціятиву, — справа не зовсім безнадійна й політично передчасна.

Тринадцять років неволі — тюрем, за колючим дротом таборів і на засланні — не зламали громадянський дух і не послабили творчу енергію поета. Його багате й напружене духовне життя й роки адекватно відбилися в поетичному слові високої професійної та загальної культури. Такий органічний сплав життєвої долі і художньої творчости знаходимо лише у великих поетів. В українській поезії — в Тараса Шевченка.

Не сприймiть цю аналогію як імпульсивну й публіцистичну. Поетичний талант В. Стуса такого рівня, коли художній образ приймається як безпосередня мова людської душі і коли, кажучи словами Юрія Яновського, не видно будування мистецького будинку.

Василь Стус жив активним суспільним життям. Його громадянська свідомість і поведінка мали прямий політичний вияв. Проте у своїй поезії, що дихає актуальною історією на повні груди, він цілковито вільний від однобічности, одновимірности соціяльно-політичного трактування дійсности: його поетична творчість — це пластичний життєпис індивідуальної долі, цілісного духовного досвіду людини, яка сприймає світ і своє місце в ньому розкуто і вільно — в його багатих, інтелектуально-емоційних проявах переважно трагічного звучання.

Художня особистість поета виростає з глибокого драматизму патріотичних потреб та усвідомлень, які, одначе, не скували творчу волю митця, не обмежили її рамками національної декларації: історичне становище нашого народу Василь Стус *переживає*-сприймає як *Людську Долю* (підкреслення і великі букви автора), у якій кожен може впізнати чи відчути частку власного суспільно-духовного буття. Іншими словами, національний зміст поетових уявлень та переживань — це лише фома, конкретизація загальнолюдських життєвих колізій, що знаходять своє розв'язання в художньому ідеалі свободи, добра, справедливости.

Інтелектуальним досвідом свого духу, культурою поетичного мислення, почування та вислову, ідейно-естетичним ладом мови та семантичною свіжістю українського слова Василь Стус зробив так справжній — так довго і болісно очікуваний нами — прогресивний прорив у нашій поезії, вивів її на нові, вищі мистецькі обрії.

В історії української поетичної творчости такому поетові я знаходжу місце тільки поруч Шевченка. Його поезія — наш узагальнокультурний здобуток, здобуток, що відповідає найвищим сучасним уявленням про духовність людини, про загальну та художню культуру мистця. Нинішньому українцеві, духовно розчавленому або спотвореному руйнівними історичними обставинами, Стусова поезія потрібна як ковток цілющої води: вона здатна повернути нам почуття людської та національної гідности, звільнити від комплексу етнічної неповноцінности і вторинности, посла-

бити чи й розірвати пута культурної провінційности, збагатити нас ідейно, естетично, психологічно. Життєвий подвиг в ім'я свободи — ціною власного життя, молодого життя! — потрібен кожному! І мертвому, і живому, і ненародженому! Щоб воскреснути, відродитися, народжуватись здоровим і життєздатним.

Пропоную Вам розпочати клопотання за громадянську реабілітацію Василя Стуса і, як перший крок на цьому шляху, відзначити 6-го січня 1988 року на сторінках «Літературної України» ювілей поета — 50 років від дня його народження. Патріотичний обов'язок керівництва СПУ — докласти всіх зусиль, щоб творчість Василя Стуса прийшла до народу.

На щастя, не вся вона недоступна ширшому українському читачеві, щоправда, зарубіжному — і не тільки українському. За кордоном, після публікацій в періодичній пресі, в колективних збірниках і окремою невеличкою книжкою, поезія В. Стуса влітку 1986 року вийшла друком у значно повнішому зібранні — під назвою «Палімпсести» обсягом 460 сторінок. «Палімпсести» охоплюють табірну лірику першого ув'язнення. Скомпонував збірку, будучи на засланні, і відзначив її назву сам поет. У колективному збірнику вірші В. Стуса друкувалися німецькою мовою. Як мені відомо від компетентної людини, західньонімецька критика найбільшу увагу звернула саме на його твори. В осені цього року поезія Стуса мала вийти в Західній Німеччині окремим виданням у перекладі на німецьку мову.

У травні 1980 року поета арештовують удруге. Умови ув'язнення тепер значно суворіші. Але поетова Муза не здригнулася. Василь багато пише і перекладає, але на волю нічого з написаного не виходить. За спеціяльною постановою влади, поетові заборонено пересилати в листах до рідних тексти своїх творів, у тому числі й переклади.

У ніч із 2-го на 3-тє вересня 1985 року на Україні, у карцері табірної тюрми, обірвалося страдницьке і подвижницьке життя Василя Стуса. Поетові було 47 — як і Тарасові Шевченкові. Прах великого українця віддано холодній чужинецькій землі. Творчий архів далі в ув'язненні. Рідним полишено тільки неперебутний біль утрати і надію на прийдешнє торжество справедливости.

Рідна земля чекає на свого самовідданого сина, літературний музей — на покази його творів, наша культура — на публікацію всього, що вийшло з-під пера Василя Стуса, наш народ — на можливість збагатитися високим духом поетового розуму та серця.

Наш патріотичний і гуманістичний обов'язок — зробити все, що може наблизити день привселюдного входження Василя Стуса в наше культурне і суспільне життя.

Юрій Бадзьо
Селище Хандига в Якутській ССР,
5 грудня, 1987 року.

«А МОСКВА ВИБРАЛА. . . УКРАЇНУ ЩЕРБИЦЬКОГО»

Аналіза передвиборної кампанії і березневих виборів на Україні 7 квітня, 1989

(УЦІС), Лондон — Московський кореспондент аґенства Ройтер звернувся до Української Гельсінської Спілки з пропозицією подати свою незалежну оцінку результатів виборів народних депутатів СССР на Україні. УГС доручила це завдання відомому публіцистові й проникливому спостерігачеві Юрієві Бадзю. Спостереження і завваження автора вилилися в широку оглядову статтю, яку пропонуємо увазі читачів.

*

Перша совєтська спроба демократичних, точніше — напівдемократичних, політичних виборів. . . Перша можливість аґітувати проти, в тому числі й проти представників влади. Перший досвід узаконеної політичної боротьби.

Хто кого? Цьому питанню передували два інші, мабуть ще важливіші. Хто проти кого? Хто за що? Так чи інакше, мова йшла про ставлення до перебудови, про перспективи демократизації совєтського суспільства. Про міру готовости до неї різних верств людности. Вибори та передвиборний процес дали тут багатющий матеріял для висновків. Суспільство провело над собою своєрідне соціологічне дослідження. Наслідки переконливі. Відповідь авторитетна. І обнадійлива. Загальний висновок — на користь політики ліберальних реформ. Досить рішуче висловлено недовір'я ставленикам партійно-державного апарату. І навпаки: депутатами обрано чимало людей, із уст яких здатен пролунати якщо не опозиційний, то принаймні незалежний громадянський голос.

Особливий інтерес становила Україна. Адже наша республіка, подобається комусь це чи не подобається, посідає об'єктивно першорядне місце в політичній долі СССР, у перспективах демократизації країни. Її територіяльний, економічний та людський потенціял — фактор самодостатній, він здатен сам собою істотно впливати на характер і напрям руху. Великодержавна увага до нас була завжди пильна і прискіплива. Увага ідеологічна, психологічна й фізична. Вона супроводжує нашу історію понад 500 років зі Сходу і Заходу. У XX столітті Европа пережила дві жорстокі війни. Але світ не усвідомив, що Україну спіткала ще й третя війна. Точніше, побоїще, рівнозначне воєнному лихоліттю. Маю на увазі голод 1932-33 років. У війні 1941-45 років український народ утратив около 7 мільйонів своїх синів і дочок. Голод 32-33 років, штучно творений сталінською владою, забрав 7-10 мільйонів українських життів. Соціяльно, політично й психологічно це був сильніший удар по Україні, ніж той, що його завдала нам Друга світова війна.

Для України сталінізм означав радикальну зміну національно-політичного становища, втрату національно-державних та культурних досягнень 20-их років. Здобутки російського великодержавного шовінізму в Україні великі і він сьогодні не хотів би втратити їх. Один із трагічних наслідків

великодержавної політики совєтської Росії щодо України — психологічне відчуження української державної влади від нації, умовне відчуження від українців республіканського партійно-державного керівництва, а щодо Східньої України — і керівного апарату взагалі. Володимир Щербицький, ставши першим секретарем ЦК КПУ, публічні виступи робить тільки російською мовою. В українському суспільстві російська мова стала фактично державною.

Що ж показали вибори в Україні? Їхні наслідки не можна оцінити належно, якщо не врахувати особливу ситуацію, що склалася в нашій республіці на період передвиборної аґітації. Наприкінці минулого року Спілка письменників України (СПУ) та Інститут літератури АН УССР виступили з ініціятивою створення Народного руху за перебудову, подібного до Народних Фронтів Прибалтики. 16-го лютого ц.р. письменницька газета «Літературна Україна» опублікувала проєкт його програми. Партійна преса не опублікувала цей документ, але. . . відразу розпочала шалену ідеологічну кампанію проти нього, більше того — проти самої ідеї Руху, проти самої спроби зорганізувати на платформі перебудови широкі верстви населення. Кампанію очолив ЦК КПУ. Як і в «добрі» старі часи, партійні функціонери організовували «народні» виступи проти Руху, не ознайомивши людей із текстом проєкту його програми.

Партійному ідеологічному шквалові протистояв дедалі гучніший голос прихильників Руху. До ініціятивної групи Українського Фронту за перебудову надходили і продовжують надходити тисячі і тисячі листів на підтримку ініціятиви. Тиск знизу був такий сильний, що партійні газети через якийсь час змушені були друкувати і частину позитивних відгуків. Ставлення до Руху — неодмінний компонент передвиборної аґітації в Україні. Про те виборці запитували всіх кандидатів. Незалежні кандидати підтримали ідею Руху одностайно. Так само рішуче висловилися ставленики партійно-державного апарату — проти Руху. В. Щербицький за два дні до виборів на зустрічі з виборцями свого округу обізвав ініціяторів та прихильників Руху «політичними демагогами й екстремістами». В реальних українських умовах це означало націьковування обивателів і принципових великодержавників на українську творчу інтеліґенцію. Зі сторінок газет антиукраїнські заклики теж лунали відкрито. Між іншим, русифікація вивісок та наочна аґітація в містах Укаріни в останні роки посилилися. Минулого року у Вінниці всі українськомовні вивіски було замінено російськими — за одну ніч, зроблено так, начеб проводилася справжня військова операція.

Передвиборний Київ нагадував тієї весни розбурхане море. Аґітаційні пристрасті вирували скрізь. Основним збудником їх була національна проблема: проблеми українського відродження, українсько-російських взаємин, зокрема мови. У московському районі Києва на офіційно друкованих листівках (російськомовних!) про кандидата Сергія Рябченка я бачив чиєсь, написане від руки, великодержавне застереження: «Он — украинец!» (на виборах С. Рябченко переміг). На передвиборний мітинґ, організований українськими неформалами на центральній площі Києва, прихильники першого секретаря міськкому партії Костянтина Масика, єдиного кандидата в своєму окрузі, прийшли з гаслом (російськомовним): «Не болтать!» Вони ж тримали лозунг: «Націоналізм — тормоз перебудо-

ви». Присутні підняли цих «інтернаціоналістів» на сміх: «тормоз» — русизм, по-українському — «гальмо», треба знати мову «націоналістів»!

Я не хотів би, щоб хтось робив прямолінійні і поспішливі висновки про українсько-російські взаємини, як вони проявилися в передвиборній аґітації України, зокрема Києва. Одначе, безсумнівне те, що в Києві у передвиборній аґітації демократія і свобода говорили переважно українською мовою, переважно — якщо не сказати рішучіше. Є підстави зробити висновок, що в Києві вирішальну ролю у передвиборній аґітації зіграли українські незалежні об'єднання, зокрема активісти Української Гельсінської Спілки (УГС).

Які ж наслідки київських виборів? Серед кандидатів у депутати було 15 членів партії, а переміг лише один; безпартійних було чотири — а перемогло на виборах троє з них. Усі четверо обраних по Києву депутатів — представники інтеліґенції. Мер Києва (Валентин Згурський) і перший секретар міськкому (К. Масик), єдині кандидати у своїх округах, а також двоє ставлеників партії з робітничого середовища, зазнали поразки, партійні керівники міста — просто нищівної.

Секретареві ЦК КПУ В. Качурі й чотирьом першим секретарям обкомів партії українські виборці також відмовили в довір'ї. При цьому треба мати на увазі, що високі партійно-державні чини вибирали собі вигідніші округи, зокрема сільські, де, ясна річ, громадянська свідомість та активність слабші, ніж у містах. Голова Президії Верховної Ради УССР Валентина Шевченко балотувалася і здобула перемогу в сільському округзі. На виборах кандидатів у депутати Інститут кібернетики АН УССР, один із провідних наукових закладів України, провалив кандидатуру В. Щербицького. Балотувався партійний керівник України на периферії — в районі малих міст Дніпропетровської області, де він народився і починав партійну кар'єру. Про обрання В. Щербицького депутатом газети повідомили на два дні пізніше, ніж про інших обранців. У Києві неофіційним чином поширилася спочатку інформація про те, що за В. Щербицького подано 48% голосів; потім було названо іншу цифру — 51%. Принаймні немає сумніву, що перемога першого секретаря ЦК КПУ неблискуча. Адже, якби була хоч би пристойна, партія інформувала б про неї оперативно і гучно.

Оцінюючи наслідки українських березневих виборів, варта врахувати, що вони відбулися невдовзі — усього лише через місяць — після візити в Україні М. Ґорбачова. Візиту, яка викликала найрізноманітніші тлумачення. Думаю, туман таємничости навколо нього розвіється, якщо робити висновки з офіційних повідомлень, а не колуарних розмов, реальних чи препарованих чутками. Так, М. Ґорбачов начебто не поплескував дружньо В. Щербицького по плечу. І пам'ятав, що той — близький соратник Брежнєва. Соратник і активний творець застою в Україні. Творець, який не поспішає відмовлятися від своїх здобутків. У Совєтському Союзі офіційна Україна — Україна Щербицього — і сьогодні чи не найміцніший оплот бюрократичної системи. Кадрові зміни в партійно-державному апараті України за чотири роки нової політики мінімальні, найвищого ешелону влади вони майже не торкнулися. Не думаю, що Політбюро ЦК КПСС не мало сили втрутитися в кадрову ситуацію в Україні. Значить,

не хотіло і не хоче втручатися. Бажаючи, певне, зберегти політичну стабільність в Україні за рахунок демократії, за рахунок українського національного відродження.

Михайло Ґорбачов часто проголошує важливу думку про те, що успіх перебудови залежить від народу. А що ж він казав, перебуваючи недавно в Україні, нашому народові, іншим народам української республіки? Про трагічну національно-політичну долю українців, хоч би в епоху сталінізму — ні слова. Наше драматичне становище в галузі національної культури та мови — ні звуку. У Донецьку одним із промовців із-за трибуни грубо насміхався з української мови. Ні В. Щербицький, ні М. Ґорбачов, присутні там, не зупинили зухвальця-нікчему. Зате в Києві, у промові на зустрічі з представниками міста й области, Ґорбачов дозволив собі повторити звичну демагогічну фразу про «справжній розквіт національної культури» після возз'єднання українських земель. На тлі пережитого й нашого сьогоднішнього реального становища така заява прозвучала як безвідповідальна.

Національне становище українського народу, теперішня національно-політична ситуація в Україні просто вимагали живого московського слова — із найавторитетніших офіційних уст — про українсько-російські взаємини. При цьому конструктивна демократична позиція М. Ґорбачова уявлялась мені такою: завітавши в Україну Щербицького наприкінці четвертого року перебудови, керівник КПСС, лідер політики перебудови, як і належиться політикові, вгамовує пристрасті, підбадьорює живу — патріотичну — Україну, пригальмовує великодержавне та нігілістичне упередження до національних домагань українців, накреслює перспективу міжнаціональної згоди на ґрунті української державности, наголошує в думці, що економічне відродження країни неможливе без справедливого вирішення національного питання. . .

На жаль, нічого цього не було. Натомість було щось зовсім протилежне: в одній із розмов в Україні М. Ґорбачов згадав. . . Нагірний Карабах. Це прозвучало не так застережливо, як провокаційно. Бо, повторюю, про реальне становище, про реальне розташування сил не було сказано нічого. «Карабах» підбадьорив консерваторів, великодержавників зокрема. До речі, якщо Україні «Карабах» і загрожує, то саме з боку російських шовіністів, які зараз особливо аґресивно реаґують навіть на елементарні національні домагання українців. Як і в Естонії, вони доходять до посягання на територію України.

У партійній пропаґандистській кампанії проти Народного Руху України за Перебудову раз-у-раз кивалося на Карабах і на прибалтійські Народні Фронти. . . Ні під час перебування М. Ґорбачова в Україні, ні після його від'їзду цькування Руху не припинилося. . . А вже йшла передвиборна аґітація.

На виборах 26-го березня жива Україна проголосувала за демократію і національне відродження. Навіть після того, як Москва, з усього судячи, вибрала. . . Україну Щербицького.

Юрій Бадзьо

Київ, 30.III. 1989 року.

ЗУСТРІЧ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ У МОСКВІ

Гострий виступ представників УГС

15 квітня 1989 р. в Москві у Палаці культури ім. Ґоркого відбулася зустріч представників різних неформальних об'єднань в Москві, зокрема таких, як Об'єднання вірменської громадськости в Москві, Українська Гельсінська Спілка, Український молодечий клюб при міськкомі комсомолу, Товариство московських українців «Славутич», «Демократичний Союз», московська «Трибуна», «Свобода Еміґрації» та деякі інші. На зустрічі були присутніми також свідки трагічних подій в грузинській столиці.

Під час виступу представники УГС піддали гострій критиці сучасну політичну позицію кремлівських лідерів і їх непослідовність у питаннях національної політики. Члени УГС з наукових позицій показали історичні зв'язки політики царату з політикою большевиків, зазначивши, що жовтневу революцію не можна розцінювати інакше, як державний переворот, який придушив зачатки демократії і забезпечив подальший розвиток тоталітарних та імперських традицій російського суспільства, Представники УГС зазначили, що перебудова — це вимушений відступ сил партбюрократії перед загрозою економічної кризи і «ми бачимо, — сказали українські активісти, — як останнім часом події в Ґрузії поставили під сумнів і під великий знак запитання можливість росту довір'я народу до політики партії і совєтського уряду».

«ВОНИ ЗАЛИШИЛИ НАМ ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ»

Виступ Євгена Сверстюка на мітинґу «Меморіялу» в Києві 5.3.1989 р.
14 квітня, 1989

(УЦІС) Мюнхен. Як ми вже повідомляли, 5-го березня, 1989 року, день після установчого з'їзду історично-просвітнього товариства «Меморіял», на мітинґу в Києві, поряд із офіційними особами влади, виступали також представники національно-патріотичного руху України, в тому числі публіцист Юрій Бадзьо, літературний критик Євген Сверстюк та інші. Нижче пропонуємо повний текст виступу Євгена Сверстюка на згаданому мітинґу «Меморіялу».

*

Панове товариство!

В одведені мені п'ять хвилин часу мені б хотілося, щоб тут лунав дзвін, як «на башті вічовій у дні торжеств і бід народних».

Дзвін, який єднає мертвих і живих, в якому гуде спільність нашої долі

на землі, де всі дороги сходяться десь у глибині світу невидимого. А потім, після дзвону, в тиші вже краще чути кроки того Косаря, що чинить єдину рівність на землі — рівняє всіх, як писав наш великий поет:

І мене не мине — на чужині зітне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне.

Напророчив на ціле століття наш поет. Скільки їх задушених і без хреста залишилися там — «в снігу на чужині». Олекса Тихий, Юрій Литвин, Василь Стус, Валерій Марченко (привезений у труні) — це тільки останні відомі нам імена тисяч добрих і шляхетних, яких завели у вир змагання *шляхетні пориви* (підкреслення автора), як писав один поет, ті пориви, що «тихих неволять іти у опришки». Які це були світлі обличчя, які чисті ідеалісти. . .

Косар двадцятого віку став на службу злочинцям та їхнім рабам, він вже без розбору косив мільйонами —

Не покоси кладе — гори,
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Він мостив дороги скошеними тілами людей, і ці дороги були названі «героїчними будовами п'ятирічок». Він перетворив ремесло смерти у звичну буденність. Він вже косив цілі народи. Він — під корінь.

«Де зараз ви, кати мого народу?» (Василь Симоненко).

Інший поет озивався на те питання, що носилося і носиться в повітрі: «Вони між нами ходять і ми їм досі руку подаєм» (М. Рильський).

Вони були моїми наставниками і наглядачами добру частку мого життя, слухняні доносщики, раби рабів. Вони служили всім властям і часом несли кару за те, що служили не тим. . . Але служили зі страху — вірою і правдою. Здається, це та служба, яку можна нести і без любови, просто за хліб.

Звичайно, вони не рівня професійним душителям, наприклад, моєму прокуророві Погорелому. Той був абсолютно вільний від правди і від закону. Пригадую діялог. Запитую: «Скажіть, у вас є діючий закон, за яким карається за наклепи?» — «Є!» — радісно відповів Погорелий, який саме підбирався до мене з цим законом. «Ось уже скільки місяців шукаєте наклепницьких вигадок у моїх літературних працях, які я надсилав до журналів, та все даремно. Тим часом, ви дали мені для ознайомлення вашу газету 'Правда України', де повідомлено про мій арешт у зв'язку з приїздом з-за кордону невідомого мені Добоша(?). Ви мене жодного разу про нього не запитали. Отже, ви від самого початку знаєте, що я до Добоша не маю жодного відношення. Чому ви не повідомили в газеті, що я заарештований за літературно-критичні статті, яких не хотіли друкувати? Чи значить ваша відповідь, що я можу вас притягти до кримінальної відповідальности за неправдиву інформацію про мене?» — «Відсидите

своє, тоді будете нас притягати до кримінальної відповідальности», — відрізав «юрист» Погорелий.

Але й він, якби йому було дано людське слово для каяття, міг би сказати: «Думаєте, я такий великий кат? І суддя Душель, слідчі ваші — Чорний, Баранов, Нечипоренко, навіть Пархоменко — ми слуги системи... Одне слово, не так нас би прогнали, а вам все одно дали б 12 років»... Кого тут притягати?

У нас пішло зараз слово «милосердя». Велике слово у християнській побудові моралі. Милосердя Боже до всіх нас, милосердя один до одного... І прощення. Пародійно звучить це слово в наших атеїстичних газетах, де злодій, заспокоєний милосердям і прощенням щодо себе, гукає «Ловіть злодія!» і вимагає безпощадности до іншого і завжди готовий судити...

Пом'янувши замучених і померлих, ми все ж таки думаємо, як нам очиститися, пожити морально, щоб врятувати дітей — і своїх і їхніх. Як відродити Божественний зміст слова.

Слова загубили сенс. Розбійника названо вчителем, учителя — терористом, господаря — визискувачем, а ледаря наставлено господарем. Храм перетворено на смітник, а зборище сліпих від ненависти та підозри один до одного — замінює храм. Як повернути лице замученим і осквернениим жертвам? Як повернути серцям здатність любити і прощати?

Екологічна і, зокрема, моральна катастрофа XX віку почалася з цього виродження слова, коли правдою названо брехню, а людину перетворено на знаряддя і ймення її осквернено. Знецінена, обездуховлена людина страшенно ослабла. Вона і живе, і почуває, і працює на півсили...

Нам треба повернути до первісного джерела — до людини, моральна суть якої в її безсмертній душі, повернутися до вічного Бога наших предків, до молитви, з якої починається день, до свят, до національних і вселюдських святинь.

Тоді зможемо поважати себе, тоді зможемо вшанувати пам'ять наших сестер і братів.

І не забуваймо, що з ними відійшла у вічність частка нас самих, частка нашої сили, нашого тіла і крови, наших духовних змагань, наших талантів...

І та частка вже з ними у вічності. Ми вже однією ногою у вічності. Але й вони відійшли не зовсім: вони залишили нам честь і гідність, що не розмінюється. Несімо стоїчно.

Київ, 5 березня, 1989 року

Євген СВЕРСТЮК

ОБІЖНИК ч. 5 ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ УГС

14 квітня, 1989

(УЦІС) 2-го квітня 1989 року відбулося чергове засідання Всеукраїнської Координаційної Ради УГС. На раді були представленії філії УГС: Буковини, Вінниччини, Волині, Дніпропетровщини, Донеччини, Житомирщини, Івано-Франківщини, Київщини, Львівщини, Одещини, Полтавщини, Сумщини, Тернопільщини, Черкащини, Чернігівщини, Херсонщини. Головував Левко Лук'яненко. Розглянуто декілька питань.

1. Про умови колективного членства в УГС. Із заявою про вступ Української Народно-Демократичної Ліги (УНДЛ) до УГС виступив представник Ліги Леонід Мілянський. Рада ухвалила прийняти УНДЛ колективним членом Спілки, визнавши за напрямні документи діяльности Ліги, Декларацію принципів і статутні принципи УГС та програму УНДЛ. Згідно із виробленими умовами вступу колективного члена, Спілка визнає за УНДЛ автономність і вразі виходу окремих акцій Ліги за межі декларації принципів, УГС не бере на себе відповідальности за них. Ухвалено, що УНДЛ уважатиме для себе чинними рекомендації Виконавчого Комітету та рішення ВКР і покладати на своїх членів обов'язок брати їх до свого керівництва. УНДЛ не перечитиме своїм членам вступити до УГС на індивідуальній основі. Домовлено, що УГС надаватиме різноманітну допомогу УНДЛ для ефективнішої діяльности задля Українського Народу.

2. Розглядалося питання підготовки Всеукраїнської Конференції УГС. У резолюції рекомендовано:

а) Провести протягом квітня установчі збори у тих Обласних Філіях, де вони ще не проведені.

б) Протягом двох тижнів (до 15-го квітня) зібрати і надіслати до Пресової Служби УГС, Інформаційного Центру, Виконавчого Комітету, повідомлення про факти адміністративних покарань, профілактичних затримань за пропаґандицьку та правозахисну діяльність протягом 1988-1989 років для створення «Білої книги адміністративного терору на Україні», яка буде направлена урядам 35-ох країн, що підписали Гельсінську Угоду. Необхідно зібрати також факти переслідувань за місцем праці та навчання, підслуховувань, перегляду приватньої кореспонденції тощо.

в) Виконавчому Комітетові, Пресовій Службі та Інформаційному Центру протягом квітня підготувати «Білу Книгу» та надіслати адресатам.

г) Протягом квітня надіслати свої зауваження (якщо такі будуть) до декларації принципів та статутних принципів УГС для остаточного опрацювання програмних документів Спілки.

ґ) Виконавчому Комітетові підготувати і випустити бюлетень із узагальненням основних зауважень до програмних документів.

3. Було прийняте звернення до Президії Верховної Ради СССР (копії до

газет *«Ізвестія»*, *«Совєтська Арменія»* та *«Радянська Україна»*) з приводу арешту керівників Комітету Карабах.

«Всеукраїнська Координаційна Рада УГС констатує, що сучасний стан інформування громадян заходами масової інформації про становище у Вірменії, зокрема в Карабасі, далекий від об'єктивности. Більшість офіційних повідомлень про поточні події у Вірменії, а зокрема про причини арештів активістів Комітету Карабах, мають однобічний характер — інформація, що надходить від громадян причетних до подій, та з деяких виступів у газетах має інший зміст. Факт однобічного висвітлення подій офіційними джерелами інформацій свідчить про упереджене ставлення центральної союзної влади до прагнення населення Нагорного Карабаху приєднатися до Вірменської ССР. ВКР вважає: по-перше, арешт Комітету Карабах є відновленням в СССР політичних репресій, що не допустиме в умовах перебудови та будівництва правової держави. Ми вимагаємо негайного звільнення активістів Комітету Карабах; по-друге, вимагаємо надати можливість членам Комітету Карабах відповісти на звинувачення прокуратури через офіційні заходи масової інформації; по-третє, вважаємо, що політичні проблеми в будь-якій місцевості СССР слід розв'язувати методом співпраці, переговорів, референдумів, а не з допомогою танків та репресивних органів, тобто не насильницьким, а справедливим способом, відповідно до вимог статуту ООН та загальної декларації прав людини. Хай воля народу буде найвищий закон!

4. ВКР підсумувала участь УГС у передвиборній кампанії, заслухала виступи про наслідки виборів, схвалила подальшу виборчу тактику і прийняла резолюцію.

Вибори підтвердили правильність позиції УГС щодо недемократичної виборчої системи в СССР та ефективність людського бойкоту. УГС має намір і надальше дотримуватися принципової оцінки виборчої системи і буде всіляко домагатися скасування діючого закону про вибори. Враховуючи ситуацію, що склалася після першого туру виборів, УГС надалі закликає всіх своїх членів узяти активну участь у перевиборах та повторних виборах, висуваючи та підтримуючи кандидатів передвиборної програми, які відповідали б інтересам народу, а в тому числі членам УГС. Враховуючи численні сиґнали, зокрема з виборчого округу, де балотувався відомий брежнєвіст 1-ий секретар ЦК КПУ В. Щербицький, про порушення виборчого закону у прямій фальсифікації, членам філії УГС пропонується по можливості перевірити на місцях такі факти на дальше їх оприлюднення. В округах, де відбудуться повторні вибори, рекомендується попереджати виборчі комісії про кримінальну відповідальність за фальсифікації результатів виборів. Ухвалено прикріпити до кожного виборчого округу членів УГС на проведення передвиборчої кампанії та слідкування за ходом виборів.

5. ВКР, заслухавши повідомлення науковця про ситуацію в Україні в результаті чорнобильської катастрофи, прийняла резолюцію:

Домагатися негайно оприлюднити всі дані, що стосуються як безпосередніх так і віддалених наслідків аварії на АЕС.

Домагатися створення компетентної міжнародньої наукової комісії для вироблення об'єктивної оцінки щодо впливу аварії на екологію та здоров'я людей.

Домагатися розробити законопроєкт, який унеможливив би побудову АЕС без згоди республіканського уряду.

Домагатися асиґнувань наукових програм, спрямованих на розробку альтернативних джерел енергії, а існуючий розвиток ядерної енергетики заморозити в перспективі подальшого їх згортання.

Домагатися проведення всеукраїнського референдуму щодо питання пунктів будування АЕС в Україні.

ВКР постановила доповідь ученого випустити окремим виданням Пресової Служби.

6. ВКР заслухала інформації про хід ланцюгової голодівки на захист українського політв'язня Богдана Климчака, оголошеної 9-го березня 1989 року Київською Філією УГС. Вирішено провести 8-го квітня у Києві спільну одноденну голодівку і продовжити ланцюгову голодівку у Львові з 9-го квітня. Прийнято, що Климчака, видали колишні іранські власті 10 років тому совєтським органам. Климчаку інкриміновано дві статті — «антисовєтська аґітація і пропаґанда» та «зрада батьківщини».

7. ВКР схвалила текст особового позову члена Виконавчого Комітету УГС Миколи Горбаля на завідувача відділом міжнароднього життя газети *«Правда України»* Верімова, за статтею 125 Кримінального Кодексу УССР («наклеп») у зв'язку з публікацією з 24-го березня 1989 року статті: «УГС і УХС — Ето одно и то же».

8. ВКР звертається до місцевих філій із закликом збирати кошти для матеріяльної допомоги багатолітному в'язневі сталінсько-хрущовсько-брежнєво-андроповських концтаборів, осліплому в тюремних застінках Юрію Шухевичові, що нарешті повертається в Україну.

9. ВКР обрала делеґатами на Таллінську нараду представників Національно-демократичних рухів Левка Лук'яненка, Євгена Пронюка і Василя Овсієнка.

Київ, 2 квітня, 1989 року.

ПРОГРАМА УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІЯЦІЇ ЗАХИСТУ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА (УАЗІС)
(Проєкт)

26 квітня, 1989

(УЦІС) В Україні постала нова Ініціятивна група по створенню «Української Асоціяції захисту історичного середовища» (УАЗІС), до якої входять такі особи: Л. Скорик (голова), А. Бойко, В. Вечерський, Д. Корчинський, І. Кучеров, О. Пламеницька та О. Федорчук. Нижче подаємо текст програми цієї Асоціяції.

* * *

1. Культура — маніфестація духу людини. Культура — самодостатня цінність. Щоб далі розвиватись і мати майбутнє, суспільство повинне усвідомити пріоритет культури. В питаннях культури по-справжньому існують лише загальнолюдські вартості, які найповніше виявлені в національних культурах.

2. Кожна національна культура — це феномен світового значення. Багатогранність української культури зумовлена складними шляхами історичного розвитку, а національна єдність визначена міцними народними традиціями, носіями яких є українці незалежно від місця помешкання. Саме тому в аспекті культури для нас не існує столиці і периферії, міст великих і малих, сіл перспективних і неперспективних; немає історичної спадщини, формально розподіленої за ґатунком на пам'ятки союзного, республіканського чи місцевого значення. Для нас незаперечне те, що кожний куточок нашої землі являє собою історичний і екологічний феномен, неповторний і безцінний об'єкт історичного середовища і, що цінність його з кожним днем зростає, оскільки історичне середовище невідтворне. Тому правом і обов'язком кожної людини є збереження своєї історичної пам'яті і культури — предмету гордості кожної нації. Кожна людина має право і повинна піднести свій голос на захист Батьківщини, землі предків і нащадків своїх, і цей голос обов'язково має бути почутим.

3. Збереження і вивчення культурної спадщини дозволяє народу захистити свій суверенітет і незалежність, стверджувати свою національну гідність. Захищати і зберігати свій культурний спадок — обов'язок кожного народу.

Пам'ятки української історії та культури, історичне середовище, в якому ці пам'ятки існують та сприймаються — матеріяльний вияв духовності українського народу, і проблеми їх збереження необхідно розглядати і вирішувати лише в контексті загальнокультурних проблем.

4. Надмірна централізація, посилена монополією партійної бюрократії, спричинялася до занепаду української культури. Практика адміністративного управління та ідеологічного контролю з боку союзних та республіканських міністерств і відомств катастрофічно гальмує розвиток культури, спотворюючи дійсний сенс політики держави в галузі культури, який полягає не в тому щоб санкціонувати форми культурного життя, не в тому, щоб встановлювати закони творчості, в тому, щоб створити сприятливі умови для найбільш повної участи громадськості в культурному житті.

5. Державна система охорони пам'яток історії та культури сьогодні фактично спрямована не на збереження пам'яток, а на їх поступовий занепад і руйнацію, про що переконливо свідчить практика. Ми щорічно втрачаємо 1 відсоток пам'яток історії та культури лише з того реєстру, який перебуває під охороною держави. Величезна ж кількість пам'яток досі не досліджена, не поставлена на державний облік і взагалі не відома, не маючи жодного юридичного права на збереження.

6. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, що було покликане, як громадська організація, активно допомагати справі збереження історико-культурної спадщини, протягом багатьох років зазнає посиленого тиску з боку партійного та державного апарату і сьогодні

перетворилося з громадської на суто бюрократичну інституцію міністерського типу. Громадськість практично усунуто від вирішення кардинальних справ Товариства і позбавлено можливості діяти в межах існуючого законодавства про охорону пам'яток історії та культури.

Тепер, коли в усьому цивілізованому світі нормою практики збереження культурної спадщини стала не поштучна охорона окремих пам'яток, взятих на облік, а комплексний захист всього історичного середовища, і державні органи охорони пам'яток, і Товариство не здатні підпорядкувати свою бюрократичну структуру і методи роботи актуальним вимогам часу. Їх членована структурно-організаційна система, в межах якої історичне середовище механічно розкладається на типи пам'яток, котрими займаються різні підрозділи, стає гальмом на шляху ефективної охорони культурної спадщини. Розчленування сфер відповідальності на практиці обертається повною безвідповідальністю за схоронність історичного середовища загалом.

7. За таких умов Українська Асоціяція захисту історичного середовища ставить питання саме комплексної охорони історико-культурної спадщини в руслі прийнятої в 1987 р. у Вашінґтоні Міжнародною радою з питань пам'яток та пам'ятних місць (IKOMOS) «Міжнародної хартії про охорону історичних міст», яка зазначила, що ефективна охорона історичних міст є частиною єдиної політики економічного і соціяльного розвитку держави. Отже Асоціяція ставить за мету компенсувати відсутність дієвого громадського контролю як за станом пам'яток, так і за діяльністю державних органів у цій сфері, а також стати дієвим органом впливу на державну владу шляхом проведення науково-пропагандистської роботи. Асоціяція передбачає постійні контакти з органами державної влади; звернення до депутатів Рад всіх рівнів, проведення громадських конференцій, мітинґів.

8. Виходячи з вказаної мети завданням Асоціяції є:

— популяризація наукових знань про внесок українського народу в культурно-історичний доробок людства;

— інформування громадськості по широкому колу питань, пов'язаних з станом історичного середовища України;

— сприяння поверненню до духовної скарбниці народу невідомих або забутих пам'яток історії та культури та внесення їх до державних охоронних реєстрів:

— ефективна охорона пам'яток шляхом повернення їм функціонального призначення, максимально наближеного до історичного; зокрема передача об'єктів культового призначення релігійним громадам;

— пильнування за дотриманням державними органами вимог міжнародних угод по охороні культурної спадщини, підписаних СССР та УРСР;

— сприяння приведенню державного законодавства по охороні пам'яток культури у відповідність міжнародному рівню.

9. Відповідно до актуальних вимог демократизації і гласності, а також

відповідно до п. 39 »Положення про охорону та використання пам'яток історії та культури« (Постанова Ради Міністрів СССР Но 865 від 16.3.82 р.) будь-які роботи, пов'язані з реконструкцією, плануванням та забудовою історичних поселень, мають проходити широке громадське обговорення та погоджуватися з відповідними органами Асоціяції.

10. Реалізація програмної мети та завдань Асоціяції реальна лише за умов дальшої демократизації суспільства, що неможливе без участі в перебудові широкої громадськости. Тому Асоціяція проголошує себе групою сприяння Народному рухові за перебудову.

11. Для уникнення в своїй роботі бюрократизму, що завжди базується на централізації, Асоціяція кладе в основу своєї діяльности автономність ініціятивних груп. Кожна з них визначає свою внутрішню структуру і своє внутрішнє життя самостійно.

ПРОЄКТ СТАТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІЯЦІЇ ЗАХИСТУ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА (УАЗІС)

І. Загальні положення

1. Українська Асоціяція захисту історичного середовища є добровільною громадською організацією, яка ставить своєю метою комплексне збереження пам'яток культури, історії, містобудування, архітектури, археології, мистецтва, етнографії, природи, історичних ляндшафтів тощо, які формують культурно-історичне середовище і знаходяться на території розселення українського народу. Асоціяція діє відповідно до статтей 49 та 66 конституції УССР та пункту 39 «Положення про охорону та використання пам'яток історії та культури» (Постанова Ради Міністрів СССР Но. 865 від 16.03.82 р.), а також «Міжнародньої хартії про охорону історичних міст».

2. Для досягнення проголошеної мети Асоціяція здійснює громадський контроль за станом історичного середовища і пам'яток, за діяльністю державних органів в цій сфері, співпрацює з державними, громадськими, науковими, радянськими, партійними, коопреативними інституціями та приватними особами, організовує та здійснює практичні заходи по охороні пам'яток, погоджує проєкти забудови та реконструкції історичних поселень. Асоціяція провадить широку пропаґанду історико-культурної спадщини за допомогою засобів масової інформації.

3. Асоціяція будує свою роботу на засадах самоуправління та федерації ініціятивних груп, гласности, при заохоченні активности та творчої ініціятиви її членів, у взаємодії з іншими громадськими організаціями. Асоціяція не протиставляє себе жодній з існуючих громадських організацій, а доповнює їх, в тому числі в тій сфері, котра досі не була предметом громадської діяльности.

4. Для роз'яснення і пропаґанди цілей і завдань, зазначених у Програмі, Асоціяція видає свій часопис — друкований орган УАЗІС.

5. УАЗІС та її найбільш ініціятивні групи чи об'єднання, що мають відокремлене майно і самостійний балянс, користуються правами юридичної особи, мають штамп зі своїм найменуванням. Вони відкривають поточні, розрахункові, цільові та інші рахунки у відповідних установах банків СССР.

II. Структура Асоціяції

1. Основно структурною одиницею Асоціяції є ініцітивна група. Ініціятивні групи створюються за територіяльно-виробничим принципом та на засадах спільности інтересів. Рішення про створення ініціятивної групи приймається на загальних зборах бажаючих вступити в члени Асоціяції, якщо їх не менше 5 осіб. Ініціятивна група може стати складовою Асоціяції, якщо вона визнає Програму та Статут і активно працює в цій сфері не менше 2 місяців. Рішення про прийом ініціятивної групи до складу Асоціяції виносять Збори представників ініціятивних груп, а у період між зборами — Рада Асоціяції.

2. Вищим керівним органом ініціятивної групи є збори. Ініціятивні групи свою структуру визначують самі.

3. Ініціятивна група:

а) проводить практичну роботу відповідно до Програми УАЗІС;

б) приймає до свого складу нових членів; виключає тих, хто дискредитував себе;

в) веде персональний облік індивідуальних членів Асоціяції, що входять до даної ініціятивної групи;

г) збирає цільові добровільні пожертви;

д) координує свою діяльність з іншими ініціятивними групами, котрі діють за аналогічною проблематикою або на тій самій теритоії.

4. Ініціятивні групи можуть об'єднуватись в федерації за територіяльним принципом і створювати в своєму складі секції та комісії відповідно до програмних напрямків діяльности Асоціяції.

5. Вищим органом самоврядування Асоціяції є Збори представників ініціятивних груп, що скликаються раз на рік. Позачергові збори скликаються у разі необхідности на вимогу не менше як третини ініціятивних груп.

6. Збори представників ініціятивних груп:

а) переглядають та ухвалюють Статут і Програму Асоціяції, визначають основні напрямки її діяльности;

б) заслуховують та затверджують завдання Асоціяції;

в) визначають чергові завдання Асоціяції;

г) обирають прямим голосуванням Раду Асоціяції терміном на 2 роки;

д) обирають скарбника, редколеґію часопису на той самий термін;

е) приймають до Асоціяції ініціятивні групи; виключають ініціятивні

групи, котрі дискредитували себе бездіяльністю, або діями, що суперечать Програмі Асоціяції;

є) розглядають інші питання, пов'язані з діяльністю Асоціяції.

7. В період між зборами діяльність ініціятивних груп координує Рада. Вона ж представляє Асоціяцію в стосунках з усіма інституціями.

8. Рада Асоціяції:

а) розпоряджається коштами та матеріяльними засобами Асоціяції;

б) складає пляни роботи та забезпечує їх виконання;

в) розробляє та подає до державних органів пропозиції та проєкти документів з питань охорони історичного середовища;

г) створює центральну Науково-методичну колеґію Асоціяції та бере участь в організації реґіональних науково-методичних колеґій (секцій) з залученням провідних вчених та фахівців і громадських діячів для вирішення наукових проблем захисту історичного середовища. Центральна та реґіональні Науково-методичні колеґії розглядають та погоджують проєкти плянування, забудови та реконструкції історичних населених пунктів відповідно до чинного законодавства на рівні архітектурно-плянувальних завдань, передпроєктних пошуків та на основних стадіях виконання та реалізації проєктів;

д) керує фінансово-господарською діяльністю Асоціяції, затверджує кошториси витрат і прибутків, створює з грошових надходжень цільові фонди відповідно до програмних напрямків діяльности;

е) вирішує інші питання, що стосуються діяльности Асоціяції.

9. Вибори всіх органів Асоціяції проводяться за рішенням учасників зборів відкритим голосуванням. Збори ініціятивних груп (і делеґатів ініціятивних груп) вважаються правомочними, якщо на них присутні не менше $^{2}/_{3}$ членів ініціятивних груп (делеґатів).

III. Членство в Асоціяції

1. Членом Асоціяції може бути будь-яка людина, яка визнає Програму та Статут Асоціяції і бере участь в її роботі не менше 2 місяців.

2. Члени УАЗІС мають право:

а) брати участь з правом ухвального голосу у зборах своїх ініціятивних груп:

б) обирати і бути обраними до Ради та Науково-методичної колеґії Асоціяції, а також делеґатами Зборів ініціятивних груп;

в) брати участь у всіх заходах Асоціяції, бути присутніми на засіданнях Ради, Науково-методичної колеґії Асоціяції, редколеґії часопису та при вирішенні інших питань, пов'язаних з діяльністю Асоціяції.

3. Члени Асоціяції зобов'язані:

а) дотримуватися вимог Статуту та постійно працювати відповідно до Програми Асоціяції;

б) бути непримиренними до будь-яких проявів національного нігілізму, постійно стежити за дотриманням чинного законодавства про охорону

культурної та природної спадщини, боротися з порушенням законодавства;

в) бути активними пропаґандистами культурних надбань українського народу, роз'яснювати їх значення для сучасного та майбутнього соціяльного розвитку.

4. Члени Асоціяції, які протягом 6 місяців без поважних причин не брали участи в її роботі, вважаються вибулими; при повторному їх вступі діють правила, як для тих, хто вступає вперше.

5. Член Асоціяції, який порушив Статут чи припустив дії всупереч Програмі, які можуть зашкодити доброму імені Асоціяції, може бути виключеним з УАЗІС. Рішення про це ухвалюється більшістю голосів на зборах ініціятивної групи, Ради чи Загальних Зборів Асоціяції обов'язково в присутності того, чию справу розглядають.

IV. Кошти Асоціяції

1. Кошти Асоціяції складаються з:

а) добровільних пожертв;

б) прибутків від лекційно-пропаґандистської роботи, екскурсійної та видавничої діяльности;

в) інших надходжень.

2. Кошти Асоціяції витрачаються на:

а) науково-пошукову роботу;

б) реконструкцію та упорядкування об'єктів історичного середовища;

в) проведення масових заходів;

г) оплату тимчасових наукових колективів і окремих фахівців, залучених для забезпечення діяльности Асоціяції в порядку сумісництва чи за трудовою угодою;

д) оренду та обладнання службових приміщень Асоціяції;

е) видатки, пов'язані з видавничою діяльністю, придбанням необхідних матеріялів, обладнання тощо;

є) транспортні, реклямні та інші видатки.

3. Для проведення конкретних заходів відповідно до Програми, Рада Асоціяції та ініціятивні групи, котрі є юридичними особами, можуть відкрити спеціяльні рахунки в банках СССР.

V. Припинення діяльности Асоціяції

Діяльність Української Асоціяції захисту історичного середовища може бути припинена за рішенням Загальних Зборів Асоціяції, якщо за це рішення проголосувало не менше як $^3/_4$ делеґатів, що представляють не менше $^3/_4$ загального числа членів Асоціяції.

НЕ ВИПРОБОВУЙТЕ НАРОДНЬОГО ТЕРПІННЯ

(УЦІС) Відкритий лист журналіста В'ячеслава Чорновола членові Політбюро ЦК КПСС першому секретареві ЦК КПУ Володимирові Щербицькому

14 червня, 1989

Громадянине Щербицький!

Як багатолітній політв'язень часів т.зв. застою, коли ви Україною правили, як один із активістів обріханої вами партійною пропаґандою Української Гельсінської Спілки, врешті просто як український патріот, звертаюся до вас із тюремної камери, куди мене запроторили відразу після вашої вказівки на останньому пленумі ЦК КПУ посилити боротьбу з екстремістами із УГС. Звертаюся до Вас із закликом: Не випробовуйте більше народнього терпіння! Забирайтеся геть!

Скупих тюремних аркушиків не вистачить, щоб перечислити всі ваші гріхи перед українським народом. Спробую назвати найбільші. Добре усвідомлюючи, що народ без мови, без культури, без історії уже не народ, а тільки аморфна маса, придатна до будь-яких експериментів, ви доскочивши владу з яничарською запопадливістю почали нищити все українське в Україні. Ви засудили як націоналістичні нерішучі спроби вашого попередника Петра Шелеста стримати процес русифікації України і повного підкорення її диктатові Москви. Вже на початку свого правління ви демонстративно перейшли на російську мову спілкування з українським народом і повністю перевели на неї партійно-державний та господарський апарат по всій Україні, навіть у Галичині. Про те страшне спустошення, якого за роки вашого намісництва завдано українському шкільництву, вищій школі, науці, культурі, цілому духовному потенціялу нашої великої нації досить говориться з трибун і в офіційній пресі. Тільки ж кивають при цьому на безіменні «сили застою», боячися простягнути перст на цеківський кабінет, де ви чомусь досі засідаєте. Бояться назвати основного натхненика відьомського ідеологічного шабашу, розв'язаного відразу після одержання вами «від дорогого Леоніда Ілліча» ярличка на київське князювання.

Винюхуючи і нещадно цькуючи все те не ординарне, талановите, національно окреслене, ви підібрали собі гідну команду поплічників. Згадати хоча б таку одіозну фігуру, як присланий із Москви на заміну ліберальнішому попередникові головний каґебіст республіки Віталій Федорчук, відомий майстер терору і провокацій, що сьогодні після трудів неправедних тішиться персональною пенсією в розкішній московській квартирі. Це ви ввели його в політбюро ЦК КПУ і зробили цього українського Берію 70-их років своїм найближчим соратником.

Скільки людських доль ви разом покалічили, сотні українських патріотів перепустили через тюрми, табори, заслання, десятки активістів національного відродження шпурнули в пекло закритих психлікарень. Тисячі діячів української науки і культури зацькували, зламали, змусили злизувати догматичне шмаровидло із підстебенських чобіт, якими ви топтали

по живому тілі України. На вашій обтяженій невідкупними гріхами совісті замордовані чи покалічені, в тюрмах таємно вбиті, доведені до самогубства, перед-часно зведені в могилу таланти, якими засвітилася б і найбагатша культура світу: Василь Стус, Іван Світличний, Володимир Івасюк, Володимир Іванишин, Григір Тютюнник, Іван Миколайчук, Микола Лукаш — це тільки відоміші того трагічного списку.

Осквернені бездарно помпезними монументами святі Київські гори, перетворене у застійні калюжі Дніпро, оповиті густим їдучим смогом міста, обезлюднені села, отруєні і обезпліднені найродючіші в світі чорноземи, атомні бомби уповільненої дії на Поліссі і Поділлі, на Запоріжжі і в Таврії. Порожні полиці крамниць або кілометрові черги за найнеобхіднішим, культура провінціялізму і войовничого безкультур'я. Знівельований людський натовп, що забув якого він роду і народу. Ось наочні плоди вашого злочинного господарювання в Україні, Володимире Щербицький! Кажу «злочинного», бо в дійсно правовій державі самого тільки Чорнобиля і масових гулянь та демонстрацій під насиченим радіяцією київським небом 1 травня 1986 року було б досить, щоб посадити вас, організатора цього пропаґандистського людиновбивства, на лаву підсудних і послати на десяток років в один із цих концтаборів, куди відправляли ви у благодатні для вас брежнєвські часи цвіт української нації.

Та чого ж ви чекаєте? Коли земля займеться під вашими підошвами? Я не такий наївний аби думати, що з вашим відходом в Україні відразу розвидниться. Ви зробили все, щоб, пішовши, залишитися, підібрали і відреферували глибоко ешелоновану від райкомів до ЦК брежнєвську команду і пильно стежите за чистотою її рядів. Тому не важко передбачити на вашому місці Щербицького № 2, такого собі Масола або Єльченка. І все ж мільйони жителів України, що кожен день вашого господарювання в республіці при сьогоднішніх суспільних умовах сприймають, як плювок усім нам в обличчя, як особисту образу, позбувшися вас, зітхнуть з полегкістю. Як соратник Брежнєва і один із «архітекторів застою», ви залишаєтесь ворогом № 1 будь-якого суспільного поступу в Україні. Ви гальмуєте скільки спроможеться навіть ті позитивні починання, на які потрапивши у безвихідь наважилася Москва. Важко навіть уявити в сьогоднішній керованій вами Україні появу таких, напр., законів як прийнято недавно у Латвії закон про передачу селянам землі у довічне користування з дозволом найманої праці, або як уже діючих законів прибалтійських республік про статус їхніх корінних мов, кожна з яких визнана єдиною державною мовою міжнаціонального спілкування в республіці, а урядовців і господарників перевивчають встановивши чіткі терміни оволодіння мовою і виділивши на це значні кошти. Чи здатна навіть подумати про таке ваша обрусительська команда?

Цьогорічна виборча кампанія в Україні була перетворена під вашим керівництвом у бойовий огляд сил реакції. Ви не зупинилися не тільки перед масовими передвиборчими і виборними махінаціми і фабрикаціями, але і перед фізичним і «правовим» терором (згадаймо погром спецвійськами мирного передвиборного мітингу у Львові 12 березня, десятки адміністративних засуджень у різних містах України за передвиборну аґітацію, в тому числі і моє сьогоднішнє ув'язнення).

Панічно боячися всякої організованої опозиції, навіть такої поміркова-но-ліберальної, як започаткований українськими письменниками Народ-ний Рух України за перебудову, ваша команда організувала пляномірне цькування НРУ в монополізованих партією органах масової інформації (перед у цій антиукраїнській кампанії веде російськомовний орган вашо-го ЦК «Правда Украины», що стоїть сьогодні в Україні головним рупо-ром великодержавного націонал-комунізму).

Шалену лють викликає у вас і УГС, називаючи екстремістами людей, які висунули свою програму національного порятунку і пропагують її мирними конституційними засобами, прийнятими всім цивілізованим сві-том. Ви заохочуєте дійсно екстремістські методи боротьби з нами — ка-ральні спецроти, дефамацію в пресі, адміністративний терор за тим же популярним у базарних злодюжок принципом кричати на іншого «три-майте злодія». Ви звинувачуєте нас у розпалюванні міжнаціональної во-рожнечі, ніби це не ви протягом десятиліть заповзято проводили брež-нєвсько-хрущовську імперську політику активного перемішування населення, переселивши з допомогою економічного плянування та інших волюнтаристських заходів в Україну (як і в Прибалтику, Молдавію, Се-редню Азію) мільйони росіян, спустошивши цим і довівши до занепаду саму ж Росію. Ніби це не ви виганяли з міст нашу мову, топтали нашу культуру, протеґуючи і вивищуючи при цьому «велику інтернаціональну мову і культуру» зайшлого російського населення і створюючи саме цим передумови для міжнаціональних конфліктів.

Ви сьогодні, коли український народ почав прокидатися і заявляти про свої права, зовсім не посягаючи при цьому на права нацменшостей України, робите спробу кинути між нас зерно ненависти. А це не секрет, що ваш партапарат, ведучи кампанію проти Народного Руху України та УГС, інспірує створення в Україні шовіністичного інтерфронту, в чому особливо стараються ваші ставленики в Донецькому та Одеському обко-мах партії. Ану заберіть свої нечисті руки від делікатної сфери міжнаціо-нальних відносин! Досить лиха наробили! Ми без вашої »керівної ролі« зуміємо порозумітися і з росіянами, євреями, угорцями, татарами, грека-ми та іншими народностями України як нам далі жити в нашому спіль-ному українському домі. Мастодонтом застою, що вигулькнув із брež-нєвських шарів вважає вас сьогодні вся 50 мільйонна Україна, без ог-ляду на соціяльний та національний статус її населення. Останні вибори засвідчили, що вас відторгає навіть та земля, яку топтали ви колись бо-сими ногами і до якої хотіли підлеститися різними подачками з держав-ної кишені. Як показують опити, ваші земляки голосували проти вас майже поголовно. Тільки залишивши вас єдиним у бюлетні, а потім вдав-шися до фальшувань, дніпропетровські апаратники поповнили вами ре-акційну більшість З'їзду Народних Депутатів СССР.

Та вже і партчиновники не приховують, що й вони охоче позбулися б вас, як одіозної фіґури, яка заважає дурити народ перебудовними слова-ми. То чого ж ви чекаєте? Конвульсійно чіпляючись за владу, ви вже й так прогавили момент, коли могли безболізно для себе щезнути з полі-тичного обрію у слід за Романовими, Тихоновими, Алієвими. Чи думаєте, що придворне хамелеонство, якого ви майстерно справлялися при кіль-

кох попередніх правителях виведе вас і при новому генсеку, що чомусь не гребує сідати поруч з вами за стіл політбюро чи то із вдячности за передбачливо поданий за нього голос на весні 1985 року, чи то не розуміючи, що для успіху перебудови її треба було починати з України, а не перетворювати нашу республіку в заповідник брежнєвізму. Але Михайло Ґорбачов не всесильний імператор, як його попередники. Сьогодні слово починає брати народ, що прокидається з летаргійного сну і струшує з себе страх. Тому забирайтеся геть, бо дочекаєтеся, що Вас, як пір'їну, змете хвиля народного гніву! Хапайте, поки дадуть, черговий орден Леніна і персональну пенсію, та чимскорше тікайте до Москви! А коли настане час покликати вас із імперської столиці на відповідь перед своїм народом, ми вже гуртом якось скинемось на дорогу по мідному шелягу, як скидалися нещодавно на мітингу у Биківні для іншого ката українського народу Лазаря Кагановича. Щасливої дороги!

1 червня 1989 року

Тюрма КПУ (Камера Попереднього Ув'язнення)
в Золочеві на Львівщині.

Вячеслав Чорновіл
Член Виконавчого Комітету УГС

Постскріптум:

Якщо на З'їзді народних депутатів не вистачить здорових сил, щоб анулювати підписаний Ґорбачовим 8.4.89 р. реакційний указ про т.зв. державні злочини то мене якраз час тягнути до кримінал у за цей лист, звинувативши у дискредитації додатково партійного і радянського діяча часів Хрущова-Брежнєва-Ґорбачова, незмінного члена Політбюро ЦК КПСС та керівника протягом 18 років республіканської парт-організації, передового загону КПСС, активного пропаґандиста і втілюючого в життя ідей пролетарського руху, двічі героя соціялістичної праці, кавалера багатьох орденів, вірного ленінця Володимира Щербицького. Але прошу майбутній суд врахувати й обставину, яка полекшує мою вину. При найбільшому старанні, мобілізувавши весь свій публіцистичний хист, я не зможу дискредитувати громадянина Щербицького в очах українського народу більше, ніж він сам здискредитував себе за кілька десятиліть лакейського служіння московському імперіялізмові. Та суд між нами нехай таки відбудеться бодай символічний, із виходом на велелюдні майдани із тисячами свідків — живих, убієнних і вбитих до народження в лоні чорнобильських матерів. І нехай вирок на тому вселенському суді винесуть не вірні пахолки пануючого класу, що чомусь називають себе народними суддями. Хай присуд на цьому винесуть Бог і Народ, найвищі дві судові інстанції у всесвіті.

В. Чорновіл

ПАРТІЙНА ДИКТАТУРА І РОСІЙСЬКИЙ ВЕЛИКОДЕРЖАВНИЙ ШОВІНІЗМ ГОТУЮТЬСЯ ПЕРЕЙТИ В НАСТУП

(УЦІС) Пропонуємо увазі читачів відгук київського публіциста й довголітнього в'язня Ґулаґу Юрія Бадзя на «Указ про внесення змін і доповнень до Закону СССР про кримінальну відповідальність за державні злочини та деяких інших законодавчих актів СССР».

28 квітня, 1989

Звичайно, «на законних підставах». Так само як і в період брежнєвсько-андропівського неосталінізму «на законних підставах» розправлялися вони — і жорстоко розправлялися! — з кожним, хто загрожував їхньому пануванню в совєтському суспільстві. Лихозвісних сталінських «трійок» не було, але суди, по суті, нічим не відрізнялися від сталінського «правосуддя». Хоч і керувалися законом — спадкоємцями страхітливої п'ятої статті Карного кодексу сталінської правової держави.

Багатьох заспокоювало і нині заспокоює те, що в 60-ті, 70-ті і 80-ті роки саджали до тюрем, концтаборів і психлікарень не мільйонами, а сотнями чи тисячами людей. Оманливе уявлення!

Ув'язнення — несвобода. Але ж у таборі несвободи (ми, політв'язні 70-их — 80-их років, так і називали: «у великій зоні» (опинялися мільйони, десятки мільйонів, у повному розумінні — все суспільство. Це начебто визнавало досі й теперішнє — «перебудоване» — політичне керівництво СССР. Визнавало, даючи тим часом можливість усвідомлювати, що так званий застій, тобто його однопартійна диктатура і великодержавний російський шовінізм, мав свої мільйонні жертви. Він калічив долю людей, заганяючи їх не тільки в політичні, а й у побутові табори ув'язнення. Він плодив кримінальних злочинців, які вбивали, грабували, тероризували невинних. «Застій» творив катастрофи поїздів, літаків, кораблів. Він нашпигував Україну бомбами уповільненої дії — атомними електростанціями — і призвів до чорнобильської трагедії. . .

Той, хто не мирився з несвободою, потрапляв у лабети репресивних органів на основі закону — недоброї слави 70-тої статті Карного кодексу СССР та аналогічних статтей карних кодексів інших союзних республік.

Під тиском світової громадськости, Совєтський Союз достроково звільнив переважну більшість політв'язнів і пообіцяв демократизувати своє законодавство у галузі політичних і громадянських свобод.

І ось — «зміни». Щойно опубліковано відповідний указ Президії Верховної Ради СССР. Коментуючи його, директор Інституту держави і права АН СССР В. Н. Кудрявцев заявляє в газеті «Правда»: «Тепер стаття 70-та отримує цілковто нову редакцію».

Так, редакція нова, хоч і не цілком. Але суть стара. Цілковито. Я знаю

її — цю суть — не з розповідей, не з зовнішнього спостереження і не з теоретичного аналізу. Десять років я слухав її мову, бачив її логіку — в ізоляторі КҐБ, у залі суду, в мордовському концтаборі, в якутському засланні. Ці 10 років рішуче кажуть мені: сьогоднішній указ — повноправний спадкоємець статті 70-ої, а політично він — могутній удар по демократизації СССР. Морально — фарисейство і дворушництво.

«Правова» держава Брежнєва-Суслова-Андропова-Рашидова карала людей за будь-яку критику політичного характеру. Теперішній указ, який, звичайно ж, претендує бути цеглинкою для сьогоднішнього партійного будівництва правової держави, дає карну санкцію за «публічні заклики» до «зміни» «державного і суспільного ладу», тобто знову — за критичне слово, сиріч — за «антирадянську аґітацію та пропаґанду».

70-та стаття, аби трохи приховати своє антидемократичне нутро моральною одежинкою, користувалася словечком «наклеп». Указ змінив його велемовним виразом: «спосіб, який суперечить конституції СССР». «Наклепом» було все, що суперечило офіційному партійному поглядові на суспільство. «Спосіб, який суперечить конституції СССР» — така сама елястична юридична ґума. Найперше, що спадає при цьому на думку (на людську, демократичну думку) — це те, що мова йде про спосіб насильницький, адже у першій половині фрази говориться про заклики до «повалення радянського державного і суспільного ладу», тобто насильної його зміни. «Спосіб» стає засобом, з допомогою якого можна виправдати державні репресії за будь-яке критичне чи опозиційне ставлення до влади, за найдемократичнішу і цілком законну громадянську поведінку, наприклад, за критику керівної ролі КПСС, за створення незалежних політичних партій, за заклик реалізувати конституційне право союзних республік на вихід із СССР: «спосіб» перестає бути способом і набуває значення самого змісту суспільних змін, стає ідеологічним туманом на кшталт горезвісних конституційних «інтересів трудящих», які зводили нанівець політичні свободи совєтських громадян.

Публічні заклики «до перешкодження виконань радянських законів з метою підриву політичної і економічної систем СССР» — ще одна юридична туманність, що освітлює небайдужим громадянам шлях у майбутнє — до тюрем, концтаборів, психлікарень. . .

«Спосіб» — не єдиний юридичний близнюк «наклепу». У новому указі з'явилася ціла зграя праводавців-карателів — крім названих, ще й окрема стаття: «Образа або дискредитація державних органів і громадських організацій». Які викрутаси виробляє тут логіка статті! У назві йде мова про «органи» та «організації». У самому тексті з'являються раптом і. . . «службові особи». Покритикували ви, скажімо, голову Президії Верховної Ради СССР Михаїла Ґорбачова. . . ну, хоча б за цей указ; покритикували пристойно, але різко, — і катай, товаришочку на, три роки за колючий дріт! Або дві тисячі в казну! На прискорення революційної демократизації Совєтського Союзу. І як добре, що є «образа або дискредитація»! — термінологічна примара, яку при бажанні можна приміряти до найлагіднішого «екстреміста», за вчорашньою термінологією «відщепенця-антисовєтчика». Так і стоїть мені зараз перед очима недавній бурхливий передвиборчий Київ. Як він «ображав» і «дискредитував»! Жаль, указика не

було. Скільки б грошенят посипалося в державну торбу! Або — скільки б дарової робочої сили додалося!

Коли вам, люди добрі, свербітиме язик «ображати або дискредитувати», не забувайте, що указ чітко розрізняє: «державні органи», але «громадські *організації*. Не можна «ображати» «органи», а щодо «громадськости» — навіть більше: організації загалом, не тільки начальників! При цьому радимо пам'ятати: КПСС — теж громадська організація... чи не про її моральну цноту — даруйте, керівну роль — так піклується законодавець?

Кожна людина — член якоїсь нації. Старий КК (не «Керівний Комітет», а «карний кодекс») успішно справлявся з «націоналістами», користуючись статтею 70-ою. Тепер патріотичний голос народів в СССР лунає гучніше і ширше. Тож не дивно, що постала потреба в окремій репресивній статті. Називається вона в новому указі так: «Порушення національної і расової рівноправности». Не думаю, що совєтські органи охорони правопорядку мали юридичні труднощі, реагуючи, наприклад, на сумгаїтські події. Навіщо тоді нова репресивна стаття?! Об'єкт її карної санкції настільки невизначений і широкий, що створюється можливість переслідувати людей за найменші прояви патріотизму. Чи за звичайнісінькі життєві колізії — щоденні і численні, що виникають на ґрунті національних взаємин. Колізії, які взагалі не повинні регулюватися правом: для них достатньо моралі. Що таке «приниження національної чести і гідности»? Що таке «дії спрямовані на збудження національної чи расової ворожнечі або розбрату»? Найпростіша суперечка про національні справи може бути витлумачена і як «приниження», і як «збудження». З обох сторін. А «обмеження прав» чи «встановлення переваг»? Кого і скількох треба загнати в концтабір на три роки, за логікою цього закону, якщо справедливо оцінити теперішнє національне становище народів СССР?

Національне відродження українського народу, доведеного великодержавною політикою сталінізму та застою до прірви історичного небуття, неможливе, наприклад, без «обмеження прав» (і прямого і посереднього) російськомовної людности на сферу застосування своєї мови; неможливе без «встановлення переваг» (і прямих і посередніх) для українців на публічне вживання своєї мови. І так на кожному кроці, у всьому, у кожній республіці. Хтось був досі «обмежений», хтось мав «переваги». Залишити все по-старому, згоджуватися лише на зміни, дозволені зверху така мета проглядається досить виразно.

Закон, який не визначає об'єкт і зміст своїх повноважень конкретно і недвозначно, стає правом сильного. «Сильні» й не приховують цього. Академік В. Н. Кудрявцев, коментуючи «національну» статтю указу, пише про небезпеку «сепаратистських дій, підриву національної, державної цілісности». Про які «сепаратистські дії» іде мова? Про яку «державну цілісність»? А як же тоді, скажімо, бути з розширенням суверенітету союзних республік і з їхнім конституційним правом на вихід із федерації, із законним прагненням людей чи народів до повної державної незалежности?!

День опублікування указу — чорний день в історії політики перебудови. Чорний, але він висвітлив дуже багато на партійному шляху демокра-

тизації суспільства і країни. Схоже на те, що пишна офіційна гора революційної фразеології зможе народити лише сіреньку мишу нового застою, мишу, здатну перерости в м'язистого тигра чергового неосталінізму.

Авторитетові партійного керівництва завдано відчутного удару. На жаль, духові громадянського розкріпачування також. Залишається, тільки сподіватися на те, що нова Верховна Рада СССР не затвердить цей указ, не перетворить його у закон. Що громадськість країни усвідомить серйозність моменту: партійна диктатура і російський великодержавний шовінізм готуються перейти в наступ.

Юрій БАДЗЬО

Київ, 13 квітня, 1989.

ДЕМОНСТРАЦІЇ І МІТИНҐИ В ТРЕТЮ РІЧНИЦЮ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

(УЦІС) Демонстраціями і мітинґами громадськість України відзначила третю річницю Чорнобильської трагедії. Як звідомляють члени Української Гельсінської Спілки, 26 квітня в Києві на стадіоні «Динамо» відбувся мітинґ, організований екологічним товариством «Зелений світ». Мітинґ був санкціонований владою. На ньому були присутні не менше 20,000 осіб. Майоріли гасла «Україна — не власний хутор мінатоменерґо (Міністерство атомної енерґії)», «Будівництво АЕС (Атомова Електростанція) — на всенародний референдум!» «УССР — за атомовими ґратами!». Хвилиною мовчання було вшановано пам'ять жертв трагедії. Серед виступаючих були пости Дмитро Павличко та Олесь Бердник, заступник головного інженера Чорнобильської АЕС Щербина, театральний режисер Лесь Танюк, письменник Яворівський та багато інших.

Оратори гнівно засудили політику насаджування на території УССР, яка займає близько шести відсотків території Совєтського Союзу, атомових електростанцій, загальна потужність яких складає близько 40% загальної потужности всіх АЕС СССР, а також приховування від громадськости правди про наслідки «аварії». У зв'язку з цим лунали заклики до демократизації всієї політичної системи в СССР. Гість із Мінська зачитав під оплески авдиторії уривки зі статті Солженіцина «Жити не за брехнею».

Протягом близько півтори години над стадіоном майорів український синьо-жовтий прапор, який потім вихопила міліція. Акцію підняття прапора провела група української молоді «Дія», не зважаючи на перешкоди із боку КҐБ, який заблькував у своїм помешканні одного із активістів цієї групи Петра Зуєва.

Під час мітинґу відбулася демонстрація Київської філії Української Гельсінської Спілки, на чолі з головою УГС Левком Лук'яненком. Учасники цієї демонстрації покинули межі стадіону і рушили по Хрещатику, поки їх не завернула міліція. На зворотньому шляху походу виникнули неве-

личні мітинґи і на вимогу людей, що зібралися стихійно йшов збір підписів під зверненням УГС до Президії Верховного Совєту в СССР з протестом з приводу Указу Верховної Ради СССР від 8 квітня (указ про кримінальну відповідальність за т. зв. «протидержавні злочини»).

Після закінчення мітинґу на стадіоні кількасот осіб вирушили із запаленими свічками у траурну процесію по Хрещатику до центрального стадіону, де знов відбувся мітинґ, вже не санкціонований. Виступаючі, в тому також голова київської філії УГС Олесь Шевченко, засудили однопартійну диктатуру, закликаючи до повернення влади народові, до багатопартійної парляментської демократії. Гнівно засуджені були також винуватші Тбіліської різні. Міліція не втручалася.

У Львові проходив великий мітинґ 26 квітня на площі поблизу міської ради. На мітинґу було багато українських синьо-жовтих прапорів. Мітинґ був дозволений владою. Його відкрив голова міськвиконкому Котик і влада абсолютно не реаґувала на синьо-жовті прапори.

Ігор НЕСТЕРУК

У ЧЕРНІВЦЯХ ТРИВОЖНО

Недавно стали відомі факти масового захворювання дітей у IV-ій школі-інтернаті міста Чернівці. За десять днів, з 21 лютого по 3 березня 1989 року, ознаки льокальної алопеції (облисіння) виявлено у 27 вихованців. При цьому госпіталізовано лише чотирьох осіб й то з тижневою затримкою. Ще до двох дітей отримано добро на госпіталізацію, але до того їх з інтернату забрали батьки. Що ж стосується решти. 15-ти показаних дерматологом Третяком дітей з алопецією, їх розподіляють таким чином: шість осіб — рубцева атрофія (атрофія — зменшення в обсязі, або відмирання тканини м'язів чи органів у наслідок порушення живлення або нервової хвороби), два — лінійна атрофія, сім — «взагалі здорові». Усіх 15 дітей усе ще знаходяться в інтернаті й не ізольовані від решти.

Чи можна говорити про серйозні дослідження стану здоров'я, про уважне відношення до дітей, якщо 6 квітня 1988 року аналізи крови зроблені тільки семи особами? Чи чернівецький лікар має право вважати здоровими дітей із явними ознаками облисіння, хай навіть воно не загальне й не круговидне, покищо тільки «рубцеве»? Слово «покищо» використане не випадково, оскільки у хворих дітей плямки алопеції мають тенденцію до розширення й їх стає більше. Чи можна відмовляти дітям у лікуванню й серйозному вивченню їх хвороби тільки тому, що дітей, що захворіли стало надто багато? А саме таку тенденцію ми спостерігаємо принаймні з листопада минулого року. Наприклад, за 13 днів у жовтні-листопаді в одному із дитячих садків села (. . .) зареєстровано 4 випадки алопеції, але госпіталізовано було тільки одну дитину й тільки ця дитина фігурувала в офіційній статистиці.

Якщо раніше дітям відмовляли в лікуванні і серйозному вивченні їх хвороби з причини «льокальности» алопеції, то зараз відмовляють через те, що вона «рубцева» і навіть придумали новий заспокійливий термін «лінійна атрофія». Дивує той факт, що понині не розроблині об'єктивні критерії діягностики хвороби, наприклад, за результатами аналізів, що дає можливість чиновникам від медецини довільно ставити діягнози роздрібнюючи одну «чернівецьку» хворобу на кілька «рубцевих», «лінійних» і «вірусних гепатитів» та «отруєнь сметаною» й т. д., тим явно переслідуючи ціль прикрасити статистичні дані й обманом заспокоїти населення.

У листопаді мені довелося обурюватися байдужістю наших медичних функціонерів та високопоставних співробітників Інституту епідемології Академії Наук УССР, яких не хвилював факт появи за короткий проміжок часу в одному дитячому закладі, 70 кілометрів від міста, зразу чотирьох випадків облисіння Цей спокій, що межує зі злочином, дозволив держкомісії повністю відкинути інфекційну гіпотезу захворювання. Що ж залишається робити зараз, коли ж випадків зразу 27, а неофіційна версія все ще не отримала права громадянства. Для оцінки діяльности наших медичних чиновників іншого слова крім злочин просто нема. Для мінздраву (міністерство здоров'я), який розніс на ввесь світ теорію «талієвого отруєння», честь власного мундира дорожча здоров'я дітей і дорослих. Лікарі-клєрки щоденно продовжують здійснювати злочини підкоряючися диктату начальства, яке з усіх сил намагається втримати монополію не тільки на істину, але й на факти, підганяючи їх під власну концепцію. І це злочин не тільки проти населення области, але, якщо інфекційна теорія все таки підтвердиться, то у Чернівцях здійснюється злочин проти усіх людей.

Необхідне термінове втручання міжнародньої медичної громадськости. У Чернівцях повинні працювати незалежні від мінздраву експерти-медики, оскільки з'ясування істини власними силами може зайняти надто багато часу й обійтися надто дорого.

Стаття «У Чернівцях тривожно» появилася в часописі групи Української Асоціяції Незалежної Творчої Інтеліґенції «Кафедра» ч. VII. Автор статті, Ігор Нестерук, є старшим науковим співробітником Чернівецького державного університету, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

У МОСКВІ ЗАМАЙОРІЛИ СИНЬО-ЖОВТІ ПРАПОРИ ДЕМОНСТРАЦІЯ З ПРИВОДУ ЖОРСТОКОГО РОЗГРОМУ МИРНОЇ ДЕМОНСТРАЦІЇ В ТБІЛІСІ

2 травня 1989

23-го квітня, 1989 р., в Москві, на Пушкінській площі в центрі міста, о **годині** 15 **дня** розпочався несанкціонований мітинґ, який був організова-

ний опозиційною політичною партією «Демократичний Союз». Громадськість Москви і гості столиці прийшли висловити свій протест проти жорстокого розгону мирної демонстрації у Тбілісі, а також свою незгоду із загальновідомим антидемократичним указом від 8-го квітня цього року. Згідно з запрошенням правозахисних організацій міста Москви, в мітингу прийняли участь представники Української Гельсінської Спілки, Української Народньо-Демократичної Ліги і група української молоді «Дія».

О годині 15.20 над Пушкінською площею вперше замайоріли два українські синьо-жовті прапори з золотим тризубом. Вімпель із зображенням золотого тризуба на синьому фоні, прапори грузинської та російської незалежних держав. Символи української держави разом зі співом гимну «Ще не вмерла Україна» було піднятом Євгеном Чернишовим від Української Народньо-Демократичної Ліги, Петром Зуєвим від Української Гельсінської Спілки й Ігорем Запорожцем від групи української молоді «Дія». Всі троє прибули з Києва.

Розгром мітингу при допомозі міліції й частин спеціяльного призначення тривав близько двох годин. Серед затриманих: Мирослав Чмелик (московська філія УГС), відпущений ввечорі цього ж дня з попередженням; Людмила Єфременко (московська філія УГС), притягнута до судової відповідальности; Євген Чернишов і Ігор Запорожець отримали по десять діб адміністративного ув'язнення, а Петро Зуєв — відпущений з попередженням, бо він є неповнолітнім.

Слід зазначити, що перед виїздом київським активістам коштувало великих зусиль втекти від стеження. Крім того, всі троє були заздалегідь попереджені працівниками київського КҐБ Корецьким та Голубінським про карну відповідальність за участь у мітингу. Кияни перед мітингом заявили, що вразі затримання вважатимемо себе за військово полонених. Оголошуємо голодівку на термін затримання, а також вимагаємо офіційного перекладача із знанням російської та української мов для спілкування з працівниками московської міліції. Отже, сьогодні Україна має вже перших двох військовополонених. Врешті-решт, не зважаючи на втручання міліції і частин спеціяльного призначення, мітинг перетворився на демонстрацію. Близько 10,000 осіб пройшли центральними вулицями міста до Старого Арбата, викликуючи по дорозі: «Ганьба урядові!», «Геть указ!», «Свободу народам СССР!» «Слава Грузії!», «Хай живе Росія!», «Комунізм — це фашизм!», «Геть насильство!», «Кати у відставку!», «Демократія!», «Свобода!» та багато інших. На Старому Арбаті був влаштований мітинг, на якому серед інших виступив представник московської філії УГС Анатолій Доценко, який гнівно засудив грузинські події, висловив свою незгоду з антидемократичним указом від 8-го квітня, а також нагадав присутнім, що вільна Україна солідаризується з вільною Росією, на що здобув тривалі оплески.

Мітинг тривав близько години, після чого на заклик організаторів присутні мирно розійшлися.

ВІДКРИТИ В ГАҐСЬКОМУ СУДІ СПРАВУ ПРОТИ КРЕМЛЯ

ЗВЕРНЕННЯ ТАЛЛІНСЬКОЇ НАРАДИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ РУХІВ НАРОДІВ СССР ДО ГЛАВ УРЯДІВ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ НАРАДИ

9 травня, 1989

(УЦІС) 30-го квітня і 1-го травня 1989 року в Естонії відбулася чергова нарада представників національно-демократичних рухів народів СССР, іншими словами, нарада представників пригноблених народів. В нараді прийняли участь правозахисники із цілої низки республік, а саме: з Естонії, Литви, Латвії, Білорусії, України, Вірменії, Грузії й Азербайджану, а також активісти єврейських і кримсько-татарських рухів. Україна була представлена Українською Гельсінською Спілкою, Українсько-Демократичним Фронтом і незалежним позацензурним часописом «Український час». В роботі наради брали участь коло сто осіб. На початку наради перед будинком, де вона проходила, були підняті національні прапори країн-учасників. Факт проведення наради був зареєстрований місцевою владою, яка дала на цю нараду дозвіл як на нараду колишніх політв'язнів.

Під час роботи наради була прийнята низка документів, з яких подаємо уривки із одного з документів.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ГЛАВ УРЯДІВ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ НАРАДИ

Нарада з міжнаціональних проблем в Талліні, вивчивши матеріяли стосовно Грузії, прийшла до висновку, що там відбувалося не зіткнення між військом і народом, і що люди загинули не від тиску, як це намагається представити совєтська офіційна пропаґанда, а був це самий справжній ґеноцид, зі заздалегідь підготовленою програмою. Про це свідчать всі документи і відеоплівки. Політика Москви у відношенню до нацменшостей була жорстокою завжди, не тільки до жовтня 1917 року, але й пізніше. За останні 70 років відносини з усіма народами, що входять до складу цієї імперії, будувалися на насильстві, метою якого було фізичне і духовне знищення цілих народів.

В 1930 роки штучно створеним голодом були знищені мільйони українців, в 1940 році совєтські танки потоптали свободу Прибалтики, Західньої України, а інші народи були висилені і знайшли свій кінець у Сибіру. Крим залишився без татар, північні народності без батьківщини і мови. Останніми роками Москва зорганізувала міжнаціональне зіткнення у Вірменії і Азербайджані, в результаті якого багато тисяч людей залишилося без житла. 9-го квітня совєтські танки повалили мирних демонстрантів у Тбілісі, а руками совєтських солдатів були вибиті десятки людей, що вимагали свободи.

Події в Грузії є варварством, на яке міг піти лише комуністичний режим. Згадаємо Пол Пота, Мао, Сталіна — а сьогодні Ґорбачов. Ми вва-

жаємо, що кожній мислячій людині ясно, що таке є перебудова і хто такий є Ґорбачов. Останні події, особливо грузинські, свідчать про це.

Ми, учасники Таллінської наради, звертаємося до глав держав, що приймали участь в Гельсінській нараді, з вимогою відкрити в Гаґському суді справу проти Кремля за злодійські відношення до малих народів.

РЕЗОЛЮЦІЯ НАРАДИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ РУХІВ НАРОДІВ СССР

24 травня, 1989

(УЦІС) Розвиток політичного становища в СССР за останні роки показує, що совєтська унітарна держава перебуває у постійному кризовому становищі, на грані катастрофи. Тому власті намагатимуться надалі за допомогою сили та обдурювання зберегти гнилі підвалини колоніяльної імперії і уникати кардинальних демократичних вирішень. За таке становище конкретно відповідає КПСС на чолі з ЦК та Політбюром, а також місцеві партійні організації.

Нарада представників проаналізувала сучасну політичну ситуацію і доходить до такого висновку:

1. Нарада з величезним обуренням конститує, що державний терор у Грузії 9-го квітня цього року є ґеноцидом, порушенням прав людини і права нації на самовизначення, варварством наприкінці XX століття з боку уряду, який заявляє, що стає на шлях демократичної та правової держави. Насильництво над беззахисними жінками та дітьми не могло здійснитися без безпосереднього наказу з Москви. Ми вимагаємо негайного оприлюднення прізвищ осіб, які несуть відповідальність за ці події, а також вимагаємо відкритого суду над цими людьми.

2. Нарада висловлює підтримку білоруському народові, який відроджує свою національну мову та культуру, а також виступає за встановлення свого права на національне самовизначення. Ми висловлюємо велике занепокоєння з приводу того, що власті Білорусії намагаються силою пересікти рух національного відродження і навіть узаконити це свавілля. Ми рішуче засуджуємо указ Верховного Совєту СССР від 30-го березня 1989 року, кий передбачає покарання за розповсюдження незалежної інформації і за відкрите використаня національної символіки. На знак солідарности з боротьбою «Конфедерації булоруських Суполак» й «Білоруського Народнього Фронту за передбудову» ми закликаємо 7-9 травня провести мітинґи та демонстрації на підтримку цієї боротьби.

3. Нарада підтверджує свою підтримку обґрунтованим вимогам кримських татар повернутися на свою історичну батьківщину і відновлення Кримської Автономної Республіки. Нарада звертає увагу на те, що

уряд Совєтського Союзу досі не відмовився від політики фактичного ґеноциду у відношенню до кримських татар і продовжує створювати на рівні місцевої влади всілякі перепони для повернення татар на свою кримську батьківщину. Нарада зертається до Виконавчого з'їзду народніх депутатів з вимогою, зобов'язати власті до зняття всіх обмежень на шляху повернення кримських татар на батьківщину і видати указ про відновлення Кримської Автономної Республіки, який реабілітує татарський нарід з наслідками, які випливають з того.

4. Унітарна держава не змінила своєї сутності, а оперує старими авторитарними засобами, метою яких є залякування нарордів у їхній боротьбі за самовизначення та національну незалежність, розпалювання міжнаціональної ворожнечі — за принципом «діли і пануй!». Ми вимагаємо від уряду СССР реальних ґаранцій щодо вільної діяльности для здійснення прав націй.

5. Нарада висловлює рішучий протест проти указу Президії Верховного Совєту СССР від 8-го квітня 1989 року і вважає, що цей указ є драконівською політикою з наміром зберегти владу партійного апарату, а також засобом придушення свободи думки, свободи слова і друку. Вимагаємо, щоб республіканські уряди не визнавали цього указу.

6. В умовах, коли уряд СССР не звільнив навіть усіх раніше ув'язнених, не говорячи вже про їхню реабілітацію, власті почали репресувати нових представників незалежних рухів, в тому числі членів Комітету Карабах, Курунт, патріотів Грузії, Азербайджану та інших республік. Вимагаємо негайного звільнення заарештованих і повного відновлення їхніх громадянських прав.

7. Нарада підтримує вимоги народів Латвії, Литви, Естонії, Західньої України, Західньої Білорусії, Молдавії та інших, які стали жертвою підступної змови 1939 року між двома імперіялістичними державами так званого Пакту Молотова-Ріббентропа, про відміну цього Пакту. Нарада також вимагає від уряду СССР оголосити цей Пакт недійсним, з усіма випливаючими з того наслідками: вивід совєтських військ з окупованих і 1939 і 1940 роках територій, відновлення незалежних держав Латвії, Литви, Естонії.

8. Згідно із Женевською Конвенцією 1949 року, яка забороняє призивати до військової служби громадян окупованих країн, нарада висловлює свій протест проти несення військової служби населенням поневолених країн у імперській армії.

9. Нарада дійшла до висновку, що становище в СССР нині сильно загострилося. Така дестабілізація не влаштовує ніякі групи населення, а в першу чергу різні демократичні рухи всіх націй. Врешті, таке становище не влаштовує й саму імперіялістичну державу. Тому ми висловлюємо підтримку новим формам громадянської ініціятиви, як, наприклад, діяльности незалежних організацій Естонії та Латвії, яка спрямована на створення дійсно демократичних представницьких зборів і конґресів. Саме такі представництва, волею народів, можуть бути основою, щоб мирним, але радикальним шляхом вирішити проблеми між країнами і націями, і про-

класти шлях до переговорів з метою створення нових свобідних відношень, які врешті-решт вигідні для обидвох сторін. Це прокладе шлях до самовизначення всіх націй і незалежних національних держав. Нарада впевнена, що коли совєтський уряд не зробить висновків із вищевисловленого, то у майбутньому загостриться кризова ситуація, нове явище загального незадоволення різних народів. Такому ходові історії імперська влада вже не в стані перешкодити. Збереження нинішньої ситуації не вирішує корінних проблем нації. Виходом з цього становища може бути лише здійснення політичних прав, визнання рівноправного партнерства всіх демократичних рухів, багатопартійна система, свобідне виявлення права на самовизначення націй.

ПІДПИСИ:

Народний Фронт Азербайджану — АЛІ ЗАДЕ ЗАРДУШД
Об'єднання національного самовизначення Вірменії — ВАРДАН АРУТЮНЯН
Товариство Іллі Чавчавадзе — ТАМАР ШЕІДЗЕ
Конфедерація білоруських Суполак — СЕРЖУК МІХАНЕС
Партія національної незалежності Грузії — ГЕОРГІЙ ДЖІМДШАРАДЗЕ
Товариство св. Іллі Праведного — ВАЗА АДОНІЯ
Національно-демократична партія Грузії — ГЕОРГІЙ АХАЛАЯ
Союз національної справедливості Грузії — ІРАКЛІЙ МЕЛАШВІЛІ
Національний рух кримських татар Криму — ДЖАФАРОВ АБДУЛОРАШІД
Рух національної незалежності Латвії — ЕЙНЕРС СІЛІНСКІС
Гельсінські, 86: Рига, АНТА БЕРГМАНЄ
Союз національної молоді Литви «МОЛОДАЯ ЛИТВА» — СТАСІС БУШКЕВІЧУС
Християнсько-демократична партія Литви — АЛЬФРЕДАС МАТІЯУСКАС
Ліґа свободи Литви — АНТАНАС ТЕРЛЯДСКАС
Партія демократів Литви — ОЛЬВАС ПЕЧАЛЮНАС
Литовська гельсінська група — ВІКТАРО В. ПЯТКУС
Українська Гельсінська Спілка — ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО
Журнал «Український час» — ІВАН МАКАР
Український Християнсько-демократичний Фронт — ВАСИЛЬ СІЧКО
Естонська партія національної незалежности — ЛАДЛЄ ПАРОТЬ

Естонія, Лодє,
30 квітня до 1-го травня 1989 року.

ВІДЗНАЧЕННЯ РОКОВИН ПЕРЕНЕСЕННЯ ПРАХУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА УКРАЇНУ

2 червня, 1989

(УЦІС) 22 травня в Києві відбулася небуденна подія. На роковини перенесення праху Великого Кобзаря на Україну в парку ім. Тараса Шевченка в годині 17.00, зібралося до 6000 осіб. Спочатку там були різні офіційні виступи, а відтак зібрані підняли чотири великі синьо-жовті прапори і багато десятків маленьких українських прапорців. Майже всі присутні мали українську національну символіку. Люди почали співати релігійні пісні, скандували «Слава Україні!». Далі присутні підняли дві емблеми: жовтий тризуб на синьому тлі, а також гасло «Хай живе Українська Соборна Самостійна Держава!».

У відповідь на підняття національної символіки міліція кинулася на зібраних людей і почала схоплювати їх. Заарештовано декілька осіб. Однак, люди не розходилися, навпаки, стали ближче себе і почали скандувати «фашисти!», «кати!», «геть Щербицького!» Врешті міліція викликала відділи спеціяльного призначення, які прибули з гумовими кийками. Все ж таки люди продовжували підходити і скандувати. Спецвідділення не наважилися нападати на людей, щоб не створювати інцедент напередодні З'їзду народніх депутатів в Москві.

Зібрані почали погрожувати, що підуть по Хрещатику до міськради, де напевно до них приєднаються тисячі людей, якщо міліція не відпустить арештованих. Тоді міліція відпустила затриманих. Вкінці в парку з'явився заступник міністра внутрішних справ і сказав (російською мовою): «Товариші, можете продовжувати своє свято!». Відтак міліція і спецвідділи вже не втручалися у зібрання, а люди далі піднімали високо національну символіку.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Огляди, рецензії

Анатоль ХМАРА

УКРАЇНСЬКА ВЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ В КРИНИЦІ

Щоб з'ясувати як великою потребою було зорганізування тієї середньої школи, яка мала завдання підготовляти вчителів для початкових-народніх шкіл, треба пригадати про обставини українського шкільництва в Польщі у міжвоєнні часи. Освіта — це сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень практичної підготовки і розвитку інтелектуальних сил людини. Освіта в рідній мові, навчання історії свого народу і його культурних надбань, дає озброєння до дальшого розвою національної свідомости і сприяє формуванню народнього патріотизму.

Пригадуючи ці енциклопедичні знання про освіту, слід згадати, що всі окупанти українських земель в різний спосіб ограничували освіту для українського населення, гальмували і придушували культурно-освітній рух українського народу, чим прагнули придушити національну свідомість аж до винародовлення. Засліплена шляхетською ідеєю великодержавности, польська влада II Річпосполитої вела шовіністичну політику супроти українського населення, а між іншим і в ділянці шкільництва, силою обмежуючи творення української інтеліґенції, добачуючи в ній найповажнішу перешкоду в процесах польонізації українського населення. Всупереч своїм зобов'язанням в міжнародніх договорах та наперекір власній конституції, польська влада вела національний гніт українського народу. В ділянці вищої освіти не тільки не дозволено на створення українського університету, але зліквідовано всі українські катедри і доцентури на Львівському університеті, які існували за австрійської окупації.

Не дозволено й ограничувано організування середніх, а також і початкових українських шкіл. Прикладом дискримінації українського шкільництва, того, що давало підставу знання рідної мови — початкових шкіл, може послужити факт, що тільки у Львівській окрузі кількість тих шкіл впала з 2.435 в навчальному році 1922-23 до 457 в 1935-36 рр. На Волині і Поліссі, де поляки становили тільки 20% населення в 1938 р., було тільки 8 українських шкіл, 1.459 польських і 520 двомовних. На Холмщині і Під-

ляшші не було ні одної школи, в якій велося б навчання української мови, а крім того тут велося польонізацію методами «пруської гакати» — заборона всякої української культурно-освітньої діяльности. Замкнено також більшість православних церков, з яких частину замінено на костьоли, а понад 150 зруйновано або спалено. Коли і це не помогло, тоді влада розпочала насильство, пацифікації і нічні напади на ті села, в яких українці відмовлялися переходити на римо-католицизм, що тоді означало прийняття польської національности.

Окрему антиукраїнську політику застосовувано на Гуцульщині, Бойківщині і Лемківщині. Тут різні польські етнографи доводили, що це окремі нації, або що це польські племена. І якщо їм не вдалося переконати гуцулів і бойків, то на Лемківщині вони знайшли групу несвідомих людей, в більшості колишніх москвофілів, які протиставилися формуванню української національної свідомости серед населення Лемківщини. Видумано спеціяльний «алфавит для лемківської мови» (яка є діялектом української), ліквідовано навчавння в українській літературній мові, придушено культ-освітній рух в читальнях «Просвіти». Щоб відірвати людей від впливу Української Греко-Католицької митрополії, створено окрему епархію, підпорядковану Римові, а крім того творено «сприятливі обставини» для поширювання православ'я, яке на Холмщині так жорстоко переслідувано. Це була типова винародовлююча антиукраїнська політика окупантів. Такі методи стосували німецькі окупанти, створюючи з польських ґуралів, мазурів і кашубів окремі «нації».

Безглуздя, засліплена антиукраїнським шовінізмом політика жорстокого переслідування всього, що українське, велася і тоді, коли над Польщею зависли чорні хмари війни. Коли прийшли нові окупанти, вони «зрівняли» в правах всіх поневолених. На території Генерального Губернаторства українському населенню дозволено організувати навчання української мови в початкових школах, а в Холмі і Ярославі українські суспільні діячі зорганізували середні загальноосвітні гімназії. Крім того відчинено ще професійні середні торговельні школи в кількох містах (м.ін., у Володаві, Грубешові, Сяноку). Виявилося тоді, що можна відкрити більше українських початкових шкіл, але був брак українських учителів. Молодь масово горнулася до освіти і до навчання рідної мови, яку донедавна тут на захід від Бугу і Сяну жорстоко переслідувано. Виявилася пильна потреба покликання школи, яка приготовляла б учителів для початкових шкіл. Завдяки зусиллям професорів Володимира Кубійовича і проф. Омеляна Цісика та інших українських громадських діячів, вдалося добитися дозволу і зорганізувати Українську Вчительську Семінарію в Криниці на Лемківщині. В листопаді 1940 року розпочало науку 60 учнів при невеличкому особовому стані вчителів.

Чому якраз для так важливої та вельми потрібної педагогічної школи вибраю мале курортне містечко Криницю, що лежить на західніх рубежах Лемківщини? Гадаю, що на це вплинули такі обставини:

1) були тут порожні будинки по колишніх довоєнних пансіонатах, які можна було без великих коштів пристосувати на школу і бурси (інтернати);

2) в Криниці й околиці проживало кількох досвідчених педагогів середніх шкіл.

3) пильна потреба культурно-освітньої праці серед українського населення Лемківщини, яке, як уже було згадано, було насичуване різними баламутними пропаґандами, щоб відірвати його від українського народу.

В цьому місці слід пригадати, що Лемківщина — це територія, на якій проживає українське населення, що займає біля 10 тисяч кв. км. по обох схилах Нижнього Бескиду Карпат і простягається від ріки Попраду на заході до Сяну й околиці Ужгороду на сході. В літописах згадується, що жило тут руське плем'я Білих Хорватів, які були об'єднані в Київській Русі, а пізніше в Галицько-Волинському Князівстві. Вже в XIV стол. наїздники поділили цю територію, створюючи границю верхів'ями Карпат. Такий поділ був зроблений, і після Першої і Другої світових воєн з тим, що тепер територія на північному схилі Нижнього Бескиду належить до Польщі (так, як у міжвоєнному часі), на південному схилі до Чехо-Словаччини, а частина південного схилу на сході увійшла до Закарпатської области УССР. Під час війни 1939-1945 рр. вище згадана границя була встановлена поміж Словаччиною і Генеральним Губернаторством.

Не місце тут широко обговорювати всі обставини тяжкого положення Лемків, але найтяжче їм було (і є досі) жити тепер під Польщею. У 1947 році Лемків насильно вивезла комуністична Польща з їх рідних земель на колишні німецькі землі на заході Польщі.

Згадуючи про Лемківщину і її сумну долю, хочу цим підкреслити факт, що організація на цій території Учительської Семінарії мала головну потребу і ціль. На школу вибрано будинок «Світ», а на інтернат (бурсу) вдалося придбати три колишні пансіонати: один, «Кольонія», для хлопців і два — «Ренесанс» і «Седлисько» — для дівчат. Директором школи став проф. Омелян Цісик, а його заступником Андрій Мазикевич.

На зразок середніх шкіл того типу встановлено, що в Семінарії наука буде тривати 4 роки і закінчуватиметься іспитами на свідоцтво зрілости — з правом учителя початкової школи.

На перший курс (замість «кляси» вживалося «курс») приймали учнів, які мали неповну середню освіту або закінчили 6-7 кляс

початкової школи, і здали добре вступні іспити. Крім того, велися підготовчі річні курси, після яких по позитивних іспитах курсантів зачислювано на перший курс Семінарії. На четвертому курсі понад половину часу призначувалося на госпітації — практичні заняття в 7-ми клясній початковій школі в Криниці-Селі, в якій директором був досвідчений педагог Яків Сорока.

Навчання в школі вели: *Омелян Цісик* — українську мову на IV курсі, а також педагогічні предмети; *Андрій Мазикевич* — історію, географію, природничі науки (біологію, зоологію і ботаніку); *Петро Кравчук* — українську мову і госпітації; *Тадей Росткович* — математику, фізику і хемію; *Роман Левицький* — спів і музику (скрипка); *Наталія Волошинська* — рисунки, ручні роботи, руханку дівчат і українську мову в молодших курсах; *Оксана Даркевич* — німецьку мову; *Остап Смулка* — руханку хлопців і історію в молодших курсах; *Яків Сорока* — педагогіку, дидактику, психологію і госпітації.

Крім вище згаданих учителів, по одному або два роки вчили: Кикилія Паліїв, Ольга Мазикевич, П. Мікко, Т. Савчак і може ще інші вчителі, яких не пам'ятаю. Як обов'язкові предмети були заняття з релігії, що їх вели шкільні катехити: о. Володимир Підсаднюк — для греко-католиків (був водночас настоятелем шкільної каплиці), і о. Петро Тарановський — для православних, який доїздив з села Фльоринка, в якому був парохом парафії, а також новосянчівським деканом. В літах 1940-1942 греко-католицьким катехитом був о. Стефан Дзюбина, тодішній настоятель греко-католицької парафії в Криниці-Селі (під цю пору о. Мітрат в Перемишлі).

Крім згаданих підготовчих курсів, у навчальному році 1943-1944 було зорганізовано однорічний курс для вихователькок Дошкілля (дитячих садків).

Як уже згадано, на початку існування семінарії науку розпочало тільки 60 учнів (був тільки перший курс), але вже в шкільному 1943-1944 році було 400 учнів і понад 40 курсанток, вихователькок дошкілля. Більшість, бо біля 80% учнів, це була молодь з Лемківщини, по них були учні з Бойківщини, Засяння, Ярославщини, Любачівщини. Було 6 учнів з Холмщини, 3 з Підляшшя, а також 4 із Закарпаття, 3 з Буковини і 3 із Пряшівщини.

Головною складовою соціяльною частиною учнів були діти селян, і тільки приблизно 7-10% займали діти інтеліґенції, переважно священиків обох віроісповідань. Приблизно 70-75% учнів належали до Греко-Католицької Церкви, а 25-30% до Православної. Більшість, бо 65-70%, це дівчата. При школі був інтернат (бурса), один пансіонат «Кольонія» для біля 120 хлопців, і два пансіонати — «Ренесанс» і «Седлисько» — для дівчат (біля 200 учениць), що означає, що приблизно 75% учнів жили в інтернаті, а біля 25% на

Група учнів і вчителів Української Вчительської Семінарії в Криниці, 1944 рік.

Шкільний міщанський хор — Української Вчительської Семінарії в Кринцї, квітень, 1944 рік. Диригент хору Роман Левицький, в середині за дівчатами.

Зібрані хори після фестивалю пісні в Криниці. З-переду сидить жюрі фестивалю з композитором Миколою Колессою — четвертий від права.

Бурсацький мішаний хор (камерний) диригентом якого був Микола Філь — курсант IV-ої матуральної кляси Укр. Вчит. Семінарії в Криниці (стоїть по середині з-переду).

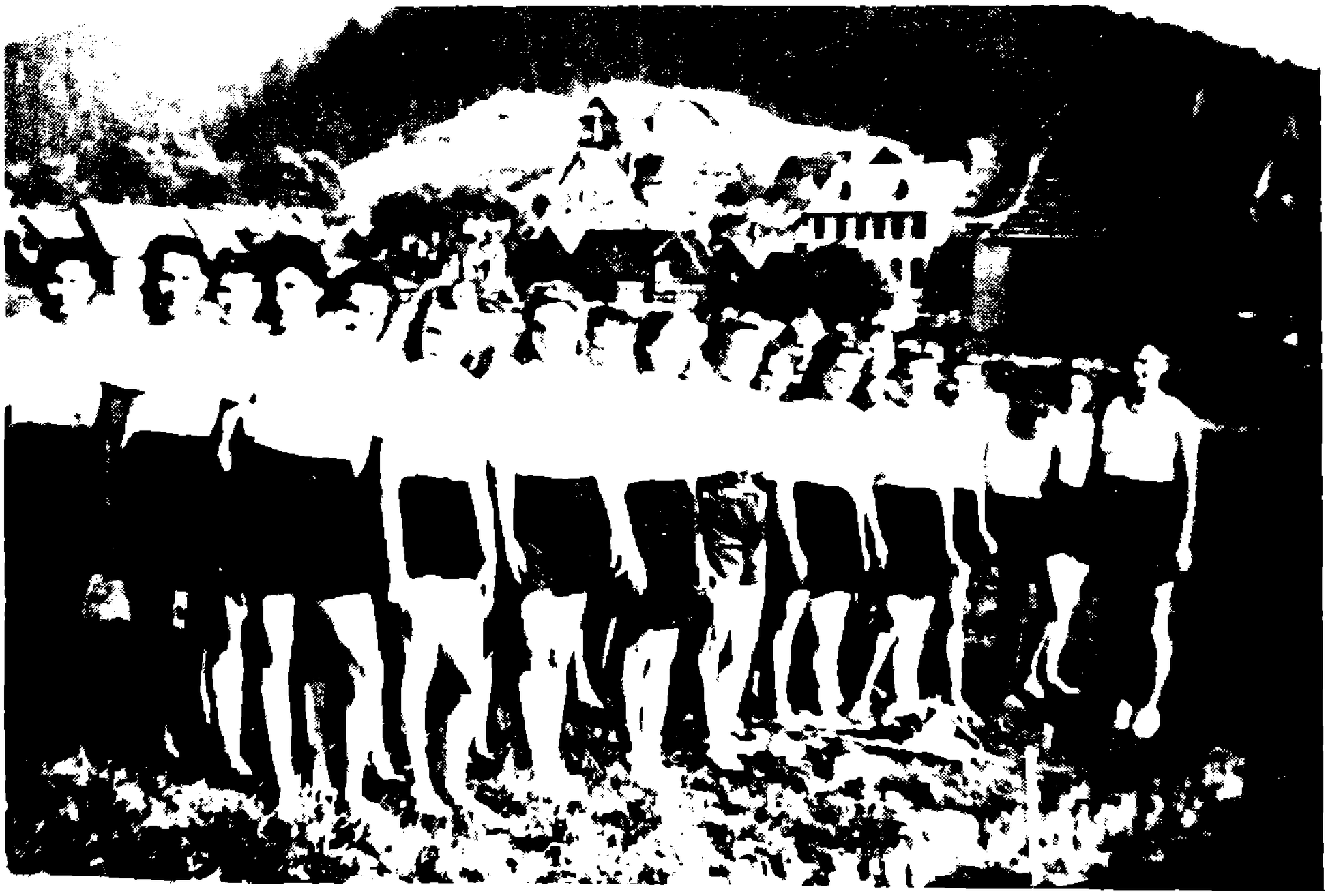

***Українська** Вчительська Семінарія в Криниці. Дівчата на спортивних заняттях, які провадить Таня Прус.*

приватних квартирах, в тому числі учні, що походили з Криниці, Криниці-Села і Солотвин (тепер ці села влучено до Криниці).

Хочу тут пояснити, що вище подані відсотки — це дані орієнтаційні, приблизні.

За науку в школі і за прожиток і інтернаті учні вносили грошову оплату, а окремо в інтернатах треба було вносити оплату в харчових продуктах (мука, картоплі, овочі, і т.п.). Бідніші учні були частинно звільнені від згаданих оплат або користали зі стипендійного фонду, який був створений з вплат парафіяльних, Українського Допомогового Комітету і других джерел. Книговодство інтернату вів Мирослав Котович (ідейний, підпільний вихователь молоді).

В кожному будинку інтернату були настоятелі-вихователі, які свої функції виконували безпосередньо або при помочі учнів старшого курсу. В інтернаті для хлопців вихователями-настоятелями були: до 1941-42 шкільного року — Михайло Махонець, який був учнем IV-го курсу, в 1942-43 шкільного року — Осип Даркевич, учитель, а в 1943-44 шкільному році — Остап Смулка, вчитель. В інтернаті для дівчат в «Ренесансі» настоятелькою була Тетяна Мигаль (?), а в «Седлисько» — Наталія Волошинська, вчителька.

Життя в інтернаті було піддане суворому регляменті. Ціла доба була окреслена часом занять і відпочинку, без дозволу настоятеля учні не мали права виходити свобідно в місто, чи в парк. День розпочинався руханкою (на зовні або в їдальні), тоді слідував сніданок і збірний вихід до школи (хлопці йшли б. 1500 м., дівчата б. 500 м.). Очевидно, маршували в колоні — трійками, і обов'язково зі співом, а спів був майже концертом. Мешканці Криниці відчиняли вікна, щоб слухати «ранніх соловейків». Після шкільних занять учні вертали зорганізовано до інтернату тільки тоді, коли всі курси (кляси) кінчили заняття в одному часі, але був також обов'язок бути в інтернаті перед обідом. Після обіду був час на науку, а коли учень приготувався раніше, він мав вільний час на т. зв. «вільні заняття» аж до вечері. Після вечері — «вільні заняття» або наука до години 22-ої, від якої обов'язувала «нічна тиша». Снідання і вечері завжди були попереджені співом якоїсь релігійної пісні або молитвою (у вечори — в більшості після вечері). Улюбленою піснею хлопців була пісня до Божої Матері — «Просимо Тя Діво, шлем до Тебе глас», а також пісня за Батьківщину — «Боже вислухай благання», яку не всі вихователі толерували, напр. М. Маханець, який мабуть побоювався, щоб не образити окупантів. У Великому Пості співали пісні страдальні, а пізніше великодні. По Різдвяних Святах — колядки. Як гриміла пісня 120 юнаків в їдальні їх інтернату «Кольонії» може свідчити факт, що одного разу під час співу обірвалося б. 4 м.кв. штукатури із стелі.

Харчування в інтернаті було дуже слабеньке. Не пам'ятаю, щоб

на сніданок або на вечерю були якісь м'ясні вироби. В більшості це був чорний хліб (з домішкою ячменю, чи якоїсь дерев'яної муки і картоплі) — десь б. 100 гр., до цього мармеляда з домішкою цукрових буряків, часом трохи маргарини, а до того чорна кава, посолоджена сахариною. На обід бували ріденькі зупи, борщі, поливки, і т.п., — дуже ріденькі, до того кусочок хліба (часом). На друге були переважно картоплі з різними овочевими «додатками» — сосом з «чорної-житньої» муки з вареною (нарізаною в кісточки ріпою), яку лемки називали «карпелі» (бруква). Тільки час від часу був якийсь кусочок м'яса (воловина або конина), а коли курсанти або їх батьки привезли оплату в натурі, траплялася свинина, а в свята — щось з білої муки. При такому харчуванні курсанти-бурсаки були майже завжди голодні і чекали на пачку від батьків або почастунок від інших курсантів, які отримали пачку з харчами. Як ці тяжкі обставини суперечать фальшивим твердженням деяких польських публіцистів, які писали, що українці в Генеральній Губернії отримували харчеві квитки такі самі, як німці. Але недостачі в харчуванні, нестача мила, теплого накриття, одежі і взуття спричиняли численні захворювання: різні простуди, запалення легенів, сверблячка, а червінка так поширилася, що в осені 1943 року треба було школу замкнути. Згадуючи ті тяжкі обставини, в яких жили учні семінарії, треба згадати і про те, що учні мусіли ще час від часу примусово працювати фізично в каменоломі, який якраз знаходився напроти інтернату для хлопців і де розбивали скелі на будову доріг. До тієї тяжкої праці йшли тільки хлопці, а натомість до праці в садженню лісу йшли хлопці і дівчата. Це був відроблений «контингент», щоб окупанти не забирали учнів на примусові роботи до Німеччини. Все те горе забувалося, бо підганяла потреба науки, але і юність мала «свої права», бо радістю було вчитися і співати рідною мовою, мати кругом друзів і подруг. В школі існувала Самоуправа загальна і в кожному курсі (клясі). Пам'ятаю, що в Самоуправі школи головували (старости): Дмитро Сабов, Нуся Осіюк, Михайло Федак, а в останньому році Анатоль Вороняк. Самоуправа вела і спортивну діяльність. Це була юнацька спортивна організація на взірець довоєнних спортивних сокольних українських організацій. Цілість становив курінь, який ділився на дві сотні: жіночу (дівчат) і чоловічу (хлопців). Перед фізичними вправами завжди коротенько відбувалися заняття маршової муштри, очевидно, зі співом. На жаль, діяльність гімнастично-спортових занять була дуже обмежена з приводу маленької площі при школі, а передусім з приводу нестачі відповідного приладдя. Тому все обмежувалося до легкої атлетики і гімнастики, і то тільки весною і осінню, бо взимку майже все «завмирало». Тільки кількох місцевих учнів мали лещата, а майже ніхто не користувався ковзанням. Вдавалося, однак, майже щороку організувати шкільні змагання на майданчи-

ку при школі, або на випозиченому стадіоні. Відбувалися зма-гання в бігах, стрибках, метанню, а раз вдався футбол і відбиванка. Для значної групи учнів великою гордістю було зачислення до складу шкільного хору, в якому співало 80 учнів і учениць. Його зорганізував і керував ним учитель співу і музики проф. Роман Левицький — великий любитель рідної мови. Проби хору відбувалися в пасіонаті «Седлисько», де була невеличка заля з фортеп'яном (роялем). Хор виступав на концертах з різних нагод для учнів школи, для мешканців Криниці, а також виїздив до Нового Санча, Сянока і до сусідніх лемківських сіл — Тилича, Верхомлі, Жегестова, і інших. У програмі хор мав народні пісні в обробці славних українських композиторів: Лисенка, Леонтовича, Ніщинського, Колесси та інших, а також пісні в лемківському діялекті (говірці). Багато місця займали й церковно-релігійні пісні, які хор щонеділі і свята співав на Богослуженнях в шкільній каплиці — на греко-католицьких, а часом на православних, бо тоді був справжнісінький народній екуменізм. Великим досягненням хору була поставлена (спільно з громадським криницьким хором) опера «Запорожець за Дунаєм», в якім, між іншими, Оксаною була учениця Марійка Горошко, Карася грав сам директор хору проф. Роман Левицький, а Одаркою була Л. Крушельницька, яка тоді жила в Криниці. Опера з великим успіхом була виставлена в Криниці і Новому Санчі. Однак до найбільших досягнень хору семінаристів треба зачислити його участь в конкурсі хорів, який відбувся з нагоди 100 ліття з дня народження М. Лисенка.

До конкурсу приступило тоді 100 хорів з Галичини і Лемківщини. Відбувалися окружні і повітові конкурси, на яких хори змагалися за участь в центральному конкурсі. І ось на окружному конкурсі в Криниці, в жюрі якого був м. ін. Філярет Колесса (композитор), на центральний конкурс до Львова вибрано хор Учительської Семінарії.

Незабутні переживання хористів у заключному концерті у Львові, як єдиного учнівського хору, була висока оцінка жюрі з повним визнанням на адресу хору і грошовою нагородою. Хор зачислено до групи хорів-переможців, які виступили в заключному концерті в Оперному Театрі, а також в Стрийському Парку. Під час перебування у Львові, хор був запрошений на зустріч з Митрополитом Шептицьким, який теплими словами поздоровив хор за досягнення на фестивалі і поблагословив хористів, бажаючи ім здоров'я, успіхів в науці і дальших досягнень в діяльності для народньої культури. Хористи в подяці заспівали Митрополитові «Многая Літа».

Крім шкільного хору, в 1943-1944 р. існував ще «Камерний бурсацький хор», диригентом якого був Микола Філь — учень IV матурального курсу. Цей хор нараховував 15-20 учнів, самих жителів інтернату. В програмі мав у більшості жартівливо-розва-

жальні пісні, що їх виконували на «внутрішніх вечірках» в інтернаті, напр., на Андрія, на св. Миколая і в інші подібні вечори. В інтернатах організовано також культ-освітні «вечірки», на яких старші курсанти або запрошені гості читали доповіді на історичні і літературні теми. Також велися дискусії на тему культурної поведінки, напр. на вулиці, в розмові зі старшими, «за столом», і т.п.

При всьому треба підкреслити, що ані вчителі, ані настоятелі інтернатів, ані учні не були германофілами, ані симпатиками окупантів, а вже сам директор О. Цісик не раз давав приклад антипатії до німців (очевидно, неофіційно і при довірених людях).

Хоч не все про життя і організаційну сторону Української Вчительської Семінарії тут описано, але головне це, щоб про цю школу не забути. Вона існувала до липня 1944 року і дала тільки один випуск абітурієнтів — вчителів народніх початкових шкіл, і кілька соток юнаків та дівчат, що були насичені прагненням вчитися, в них розбудилася народня свідомість, яку несли вони в свої села і міста.

Защеплене було почуття свободи для свого народу, боротьби проти всяких окупантів. Тож кілька колишніх учнів Семінарії віддало молоде своє життя за волю Батьківщини, а багато їх перейшли страшні знущання в тюрмах і концтаборах. Лиха доля кинула багатьох у різні сторони світу, а деяким прийшлося жити між вчорашніми ворогами в поневірці й пониженню. Знаним є тільки один вийняток, коли один випусник (вже вчитель)), Володимир Шалаш — син греко-кат. священика з села Мисцова кол. повіту Ясло, за юдині срібняки став провокатором на службі НКВД і передавав своїх колишніх товаришів, невинних людей, яких з браку доказів передано польській безпеці, яка була змушена тих людей звільнити, а сам Шалаш зник без сліду.

Від часу, коли школа перестала існувати, минуло майже 45 літ. Колишні учні постаріли, багато з них уже нема серед живих, але всі оставші із сантиментом споминають юнацькі літа, проведені в Учительській Семінарії в Криниці. Забулися холодні і голодні дні, хвороби і турботи, а згадуються тільки ті безтурботні дні нашої юности, нашої першої любови, монолітности друзів, веселої пісні, яка неслася попід хмари над зеленими смерічками на горах — «Засяло сонце золоте; народ збудивсь зі сну; усе зірвалось, що живе» — ця пісня підбадьорювала і єднала.

А. БЕДРІЙ

ПЕРЛИНИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ І ПОЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Щойно опублікований другий том статтей Романа Рахманного п. з. *Україна атомного віку* дає в руки читача відповіді на різні актуальні теми, помимо того, що це збірка статтей написаних продовж кількох десятиріч.

90 статтей другого тому розподілені в чотирьох загальних групах — на теми хто є нашим ворогом і які є наслідки ворожої дії в Україні, про боротьбу за українську державу, про необхідність організованости української визвольної боротьби і на ідеологічні теми. (Пригадаємо, що перший том також поділений на чотири групи — на теми завдань і ролі української публіцистики, на теми Україна і світ, на теми внутрішньоукраїнських взаємин і актуалії національно-визвольної боротьби.

Одначе читач сливе чи знайде одну-дві статті суто теоретичного характеру тому, що методою автора є уникати теоретизування, а ширення ідей на основі обговорення конкретних осіб чи подій. Із 175 статтей, зібраних в обидвох томах можна окреслити Романа Рахманного як публіциста, якого знаменує пріоритетний підхід, тобто добирання тем під кутом авторових критеріїв гієрархії вартостей, ідей та завдань. В центрі уваги Романа Рахманного є боротьба за українську державу, боротьба проти російського імперіялізму, плекання й вирощування ідеології українського революційного націоналізму і актуалії української революційно-націоналістичної організації.

Чоловим семафором Романа Рахманного є теза висловлена у заголовку статті «Конференція двох культур в Україні і ми» (1974), в якій автор пише: «Щоб ця 'життьова правда' про нинішню боротьбу двох культур в Україні була ясна для всіх, треба сьогодні підкреслити: тієї *конфронтації двох культур не можливо відділити від політичної боротьби Росії з Україною*!». У статтях «Три аспекти української державности» (1983) і «Досвід бурхливого літа 1941 року» (1971) Рахманний ставить просто і ясно начальну ціль для українського народу: відвоювання своєї суверенної соборної держави, задокументованої актами 22 січня і 30 червня. У статті «Мета і межа» (1947) є таке заключення: «Наш ворог Росія. . .». Пояснення цього твердження виложене в серії статтей, зокрема «Русифікаційний плян до українського двору» (1979), «Конституція всеросійських водоносів і дроворубів» (1979), «Розкаяні дворяни і видворяни на суді історії» (1986), «Правдомовний гомін віків над Києвом» (1982). Головним рушієм російської агресії є завойовницький гін москалів, що його початки Р. Рахменний правильно добачує вже в північних князівствах 12-го століття. Погром Києва 1169 року — «це була перша пряма агресія, в

сьогоднішньому розумінні». У статті «Д. Донцов і М. Хвильовий» (1984) Рахманний заявляє, що ми знаходимося в періоді «українсько-російської конфронтації». У статті «Цетерум цензео» (1950) є таке відмічення: «*Корінь лиха* є в Москві, в російському імперіялізмі. . .». З тієї причини, «українська еміґрація своїм політичним словом може і повинна пригадувати світові, що замало є поборювати большевизм. Йому, Кремлеві, у всьому йдеться перш за все про Росію та її інтереси, а тому насамперед Москва, як джерело імперіялізму, повинна бути безоглядно зліквідована». До цінних статтей у цій ділянці належать: «Світлий дороговказ на українській пустелі» (1982, Іван Франко проти російського імперіялізму), «Найбільша заповідь Івана Франка» (1986, за власну державу, а не за область Росії), «З мандрівки по сторінках Московщини» (1985, Юрій Вудка «Московщина»).

Велику увагу присвячує Роман Рахманний поборюванні ренеґатів, запроданців, вислужників російської імперії, які допомагають закріпити імперію і втримати власний нарід у бездержавному рабському стані. Автор добачує ставку на цю яничарську касту уже в політиці московського імперіяліста Івана III, який «1842 року застосував посередню аґресію з допомогою найманців» («Правдомовний гомін віків над Києвом», 1982). І сьогодні злочинну проти-народну ролю виконують модерні яничари — малороси. Рахманний пише: «І справді, хто вони, де і як здобувають свої крісла, ордени й чини? На різних щаблях совдержапарату. . . У Спілці Письменників УССР. . . У тому ‘загоні союзної компартії’, що спілкою Журналістів УССР величається. . . у Товаристві культурних зв’язків з українцями за кордоном. . .» («Критик на суді беззаконних», 1974). Різні ролі яничарів-коляборантів Рахманний описує у знаменитій сатиричній формі «Зустріч з людьми з того світу — Різдвяний сон Хоми Еміґрантовича Брута» (1971), вказуючи злочинну функцію, яку виконує супроти українського народу ціла система УССР в тому теж щодо української еміґрації, яку розкладає псевдо-українським культ-обманом. Повицу характеристику доповнює сатирична стаття «З чого сміються колгоспні кури?» (1966), в якій автор коментує відбутий влітку 1966 року в Києві Всесвітній конґрес і Міжнародну виставку з птахівництва, на якому навіть не було українського павільйону. Він пише: «той пригноблюючий випадок не захитав стійкости малоросійських позицій компартії та уряду УССР. Українська свійська птиця далі репрезентувала *обласну* продукцію СССР, так немов би УССР була. . . одною з птаховиробничих фірм». У статті «Кінець українському малахіянству» (1977) Рахманний писав такі остерігаючі на сьогоднішний час слова: «Хто мав якісь надії на реформування тієї ніби соціялістичної та ніби загальнонародної ‘спілки рівноправних республік’, той нарешті мусить вирватися з полону власних ілюзій». Автор додає: «Яке воно не дивне, як не шкода, що так воно є, але між українцями *ілюзіоністів* таки завжди багато — і в Україні, і на еміґрації, і в країнах нашого постійного поселення».

Перлою ідеологічної публіцистики Романа Рахманного в боротьбі проти «єдінонєдєлімського» культ-обману є стаття «Провал однієї доктрини» (1974, том I), тобто «провал доктрини відновленого ‘українського радянства’ в роки 1965-1974. . . дехто пробував оживити ‘український марк-

сизм-ленінізм'. . . які повірили у міраж — можливість здійснення тієї відновленої доктрини навіть у рамках централізованої всеросійської державної структури під назвою СССР». В Україні «на чоло тих 'українських радянців' висунувся Іван Дзюба, які надіялися на можливість еволюційного реформування 'тюрми народів'». Його книга *Інтернаціоналізм чи русифікація?* «могла стати небезпечною зброєю в руках офіційних кіл Києва і Москви». Це видно «з випадків ерозії політичної думки в деяких колах української еміґрації». Ці кола відновили «неправильно зрозумілу крилату фразу Івана Багряного, що кадри української революційної демократії є в лавах компартії СССР», при помочі яких треба розширювати «українську радянську державу» еволюційним шляхом. У наступних роках москалям вдалося поставити Івана Дзюбу вповні на услуги імперського Дезінформу. Концепцію Івана Дзюби у змодифікованій формі використовує ґорбачовська політика й пропаґанда.

Яку національну політику пропонує Роман Рахманний? Ця політика висловлена у статтях «Генерал Тарас Чупринка і проблема самопожертви» (1975), «Державний діяч залізної волі: Ярослав Стецько» (1986), «На годиннику історичної пам'яті — дванадцята» (1986), «Історичне й дійове значення Акту 30 червня» (1982, том I), «Ідейно-історична і практично політична цінність УГВР» (1984), в якій є таке преважне ствердження: «історична правда є одна: ініціяторами УГВР, як і перед тим УПА, були керівні діячі рев. ОУН, і це вони подбали про те, щоб концепція всієї української визвольної боротьби не зійшла на манівці чужих зразків чи опортуністичного угодства». Роман Рахманний висловив свою думку про сучасну українську національно-визвольну політику теж у статті: «*Насамперед* революційно-визвольна організація» (1986) такими словами: «*У визвольній боротьбі будь-якого поневоленого народу найважливішим чинником була, є і буде революційно-визвольна організація, яка ідею визволення перетворить у чин. . . Збройно-політична організація самостійників в Україні та за кордоном — це конечність і вимога в кожному поколінні українців*».

Світоглядово-ідеологічні переконання Романа Рахманного найвиразніше висловлені в таких статтях: «Співтворець українського визвольного націоналізму» (1986, про співпрацю Симона Петлюри з Дмитром Донцовим), у науковій розвідці «Дмитро Донцов і Юрій Клен, 1933-1939» (1976), у наукового рівня студії «Дмитро Донцов і Микола Хвильовий, 1923-1933» (1984), в якій м.і. є такі ствердження: «Донцов — учень Міхновського — відкинув будь-який зв'язок з росіянами. . . На гадку приходять слова Донцова: 'Ми не можемо дати себе звести до ролі поетів і музиків. . . Вплив Донцова позначився зокрема на західньо-українській молоді 1920-30 років. . . Український всенародний націоналістичний рух завдячує Донцову свою психологічну організованість, що вможливила політично-збройним формаціям у роки 1939-1959, у всяких виявах своєї діяльности, витримати удари Совєтської Росії та її сателітних союзників. . за поривання М. Хвильового не пішов на смерть свідомо ніхто з його прихильників. . . за ідеї Д. Донцова на всі небезпеки революційно-визвольного життя — на в'язнення, тортури і на смерть — свідомо ішли численні українці та українки, для яких ім'я Донцова було прапороносним іменем. . . його

ідеї не втратили свіжости й актуальности сьогодні, бо взаємовідносини між *Україною і Росією* та між *українською нацією і російською імперіялістичною нацією* не змінилися від того часу».

Роман Рахманний наголошує християнський зміст українського націоналізму, наприклад, у статті «День збройної України» (1983): «Вояцтво УПА, зі своїм командиром генералом Тарасом Чупринкою-Шухевичем, визнало себе *військом християнської України* в боротьбі за християнську українську державу проти безбожницької Росії та інших наїзників». У статті «Гідна і заслужена перед Богом і людьми» (1963) автор виступає за патріярхат УКЦ на початку шістдесятих років (!), як також у статті «Від митрополії до патріярхату» (1983), а у статтях «Призабута страждальна і воююча Українська Церква» (1983) і «Борець за самостійну Українську Церкву» (1985, про Ол. Лотоцького) автор наголошує національну місію Української Православної Церкви. Вартісною є в тій ділянці також стаття «Наше місце в бою за душу свого народу» (1986). У статті «Три розмови на українському побережжі» (1984, том I), Рахманний відзначує, що після поновного загарбання України Росією в 1944 році, фактично «єдиним оборонцем усієї української християнської Церкви був український націоналістичний рух: рев. ОУН, УПА й УГВР». На десятки років сформувалася «взаємозалежність і взаємодопомога» між націоналістичним рухом і підпільними Церквами. «Український націоналізм та організоване християнство в українському народі — це дві головні живі фортеці на фронті боротьби українського народу за свою духовну, культурну, соціяльно-економічну й політичну суверенність».

Обидва томи *Україна атомного віку* зазначені покажчиками прізвищ. Доцільно було також додати автобіографію або біографічні дані про ред. Романа Рахманного.

Зібрані твори Романа Рахманного напевно стануть орієнтирами для публіцистів, увійдуть до бібліографій вишкільної літератури молодечих організацій, звернуть увагу вдумливої студентської молоді та, щонайважніше, допомагатимуть керівним діячам організованого українського життя робити правильні рішення в складних і змінливих суспільних і міжнародних ситуаціях. Ред. Рахманний розпочав свою публіцистичну працю в половині 1940-их років, закорінений в українському націоналістично-революційному русі, і тому його 45-річний багатий досвід повинен бути якнайсерйозніше сприйнятий широкими колами національного активу, від якого треба черпати й користати, щоб йти правильним шляхом до здійснення ідеї Української Самостійної Соборної Держави.

В ДРУГУ РІЧНИЦЮ СЛ. П. НАТАЛІЇ ТУРЧИНОВСЬКОЇ-ҐОЛЕМБЙОВСЬКОЇ

У Клівленді, Огайо, в З'єдинених Штатах Америки, 25-го серпня, 1987 року, відійшла у Вічність сл. п. мґр Наталя з Турчиновських Ґолембйовська, член Головної Управи Об'єднання Жінок Оборони Чотирьох Свобід України, засновниця і довголітня голова Відділу ОЖ ОЧСУ в Клівленді, вдова бо бл.п. проф. Григорієві Ґолембйовському, літературознавцеві й викладачеві української літератури в університетах Огайо.

Покійна була відома також під літературним ім'ям «Наталка Дерлат». Була вона автором праць і розвідок з літературознавства, зокрема таких поетів, як Леся Українка, Олена Теліга, Богдан Кравців. Її праці появлялися на сторінках журналу «Визвольний Шлях» в Лондоні, в щоденнику «Свобода» та її збірниках-альманахах.

Середню освіту здобула Наталя Ґолембйовська у відомому Дівочому Інституті в Перемишлі, а згодом завершила свої студії на філологічному факультеті Львівського університету.

Упродовж студентських років брала активну участь у житті українського студенства. Багато уваги присвячувала студіям літератури, до яких завжди підходила з великою дозою пильности й солідности. Залюбки досліджувала творчість поетів і письменників, які відігравали важливу ролю в духовому відродженні української нації та у вирощуванні кадрів борців за українську державність упродовж XX століття, серед яких домінувала постать Лесі Українки.

У Століття народження Великої Поетеси, Покійна очолювала Здвиг Українців США й Канади в поклоні Лесі Українці, який проходив у Клівленді в травні 1971 року. В програмі цього імпозантного Здвигу, вперше поставлено на сцені інсценізацію *«Ґалерія постатей із драматичних творів Лесі Українки»* авторства Н. Ґолембйовської, яка пройшла з великим успіхом, а згодом повторено цю сценічну постановку ще декілька разів.

Спокійна, зрівноважена вдача Покійної та шляхетні риси її характеру, працьовитість і послідовність завжди з'єднували їй симпатії й респект

тих, які мали змогу з нею співпрацювати. Серед членства Відділу ОЖ ОЧСУ й Організацій Українського Визвольного Фронту була вона незаступима і її втрата відчуватиметься тут довго.

Саме коли в Торонті відбувався З'їзд жителів княжого города Перемишля, рознеслась сумна вістка про відхід у вічність Наталі Ґолембйовської, тож у її пам'ять друзі склали щедрі пожертви на фонд будови Українського Народнього Дому в Перемишлі й будову української бурси в Білому Борі.

У сорокдення смерти мґр Н. Ґолембйовської, після Заупокійної Святої Літургії, відбулась Тризна у її пам'ять, на яку прибули гості з-поза Клівленду та представництва організацій і установ. Головну Управу ОЖЧСУ репрезентувала пані Зена Юрків з Дітройту, яка вручила Родині Почесну Грамоту, що її вирішено було вручити Покійній ще перед її смертю. В програмі Тризни вшановано Покійну низкою споминів та започатковано збірку на фонд утривалення її пам'яти. Зібрану суму 285 дол. призначено на фонд журналу *«Визвольний Шлях»* з яким Наталя й Григор Ґолембйовські співпрацювали упродовж довгих років.

(смб)

* * *

На утривалення пам'яти Незабутньої Голови Відділу Об'єднання Жінок Оборони Чотирьох Свобід України в Клівленді — бл. п. мґр *Наталі з Турчиновських-Ґолембйовської* — на фонд журналу *«Визвольний Шлях»* у її пам'ять, склали:

1.	мґр Зенон і Надя Ґолембйовські	50.00
2.	Ева й Іван Оліярі	20.00
3.	Евгенія Гіщинська	20.00
4.	Відділ ОЖ ОЧСУ ім. Незнаних Героїнь УПА в Дітройті	20.00
5.	мґр Василь і Віра Ліщинецькі	20.00
6.	Марія Палка	20.00
7.	Анна Стецяк	10.00
8.	Софія Швабінська	10.00
9.	Валя й Теодор Василики	10.00
10.	Стефанія Вільшанецька	10.00
11.	Розалія Головка	10.00
12.	Теодор і Марія Джумани	10.00
13.	Марія й Семен Кріслаті	10.00
14.	Марія й Петро Венгрини	10.00
15.	Павло й Катерина Голики	10.00
16.	Павлина Корлятович	10.00
17.	Микола й Олександра Поглід	10.00
18.	Стефанія Хома	10.00
19.	Софія й Тарас Бурі	10.00
20.	Василь Сікора	5.00
	Разом на суму ам. дол.	285.00

ЗАСТУПНИКИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ«

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040

АРҐЕНТІНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.

БЕЛЬҐІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,

Чікаґо і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.